

การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

โดย

นายรณกร เจริญศรี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2556

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

โดย

นายรณกร เจริญศรี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2556

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

TOURISM MANAGEMENT IN GRAND PALACE AND EMERALD BUDDHA TEMPLE

By

Mr. Ronnagon Charoensri

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

Master of Arts Program in Cultural Resource Management

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2013

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม” เสนอโดย นายรณกร เจริญศรี เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศน์วงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์สุรพล นาถะพินธุ)

...../...../.....

.....กรรมการ

(ศาสตราจารย์พิเศษพิสิฐ เจริญวงศ์)

...../...../.....

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์)

...../...../.....

52112322: สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

คำสำคัญ: การจัดการ / การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน / พระบรมมหาราชวัง / วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

รณกร เจริญศรี: การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: รศ. สุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์. 151 หน้า.

การศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อศึกษาปัญหา และเสนอแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามสู่ความยั่งยืน การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการเก็บข้อมูลเชิงลึกโดยการสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงของสำนักพระราชวังจำนวน 3 ท่าน สัมภาษณ์ภาคีที่มาปฏิบัติหน้าที่ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จำนวน 10 ราย และสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยแยกเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 10 ราย นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ จำนวน 10 ราย และรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากการศึกษาเอกสารประเภทต่างๆ เช่น หนังสือ บทความ งานวิจัย เอกสารจดหมายเหตุ เอกสารเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ผลการศึกษาจะวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหา และนำเสนอข้อมูลด้วยการเขียนพรรณนาความ โดยมีผลดังต่อไปนี้

พัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง คือช่วงก่อนปี พ.ศ.2502 และช่วงหลังปี พ.ศ.2502 การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามในช่วงก่อนปี พ.ศ.2502 ถือเป็นช่วงแรกเริ่มการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวของสำนักพระราชวังยังไม่ค่อยเป็นรูปธรรมมากนักเพราะว่าพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ยังใช้ประเพณีสถานที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ไม่ได้มุ่งเน้นทางด้านการท่องเที่ยวมากนัก และยังคงอยู่ในช่วงการบูรณะซ่อมแซม สำนักพระราชวังอนุญาตให้นักท่องเที่ยวเข้าชมเป็นครั้งคราวไป โดยไม่ได้มีการเก็บค่าเข้าชมแต่อย่างใด และไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกใดๆ เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ช่วงหลังปี พ.ศ.2502 สำนักพระราชวังเริ่มจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามอย่างเป็นรูปธรรม เป็นระบบระเบียบ มีพัฒนาการที่ดีขึ้นตามลำดับอย่างเห็นได้ชัด มีการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เช่น ห้องสุขา ร้านอาหารเครื่องดื่มและร้านจำหน่ายของที่ระลึก และสามารถจัดการเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้อย่างมีระบบ

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ปีการศึกษา 2556

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์.....

52112322: MAJOR: CULTURAL RESORCE MANAGEMENT

KEY WORDS:MANAGEMENT / SUSTAINABLE TOURISM / GRAND PALACE / EMERALD
BUDDHA TEMPLE

RONNAGON CHAROENSRI: TOURISM MANAGEMENT IN GRAND PALACE
AND EMERALD BUDDHA TEMPLE. THESIS ADVISOR: ASSOC. PROF. SUPHAPHORN
JINDAMANEEROJANA. 151 pp.

The study on 'Tourism Management in Grand Palace and Emerald Buddha Temple has the objectives to study on the development of tourism management in Grand Palace and Emerald Buddha Temple and to study on the related problems and to suggest solutions to sustainable tourism management in the site. This research project is a qualitative one that relies on in-depth interview discipline. The participants to the interviews are 3 high ranking administrators of the Bureau of the Royal Household, 10 tour guides who work at the Grand Palace and 10 Thai and 10 foreign tourists who visit the site. In addition, secondary data from documents such as text books, articles, research papers, chronicles and public relations documents. The obtained data are analyzed with content analysis technique and presented as a descriptive report. The findings from the research reveal the following facts.

Tourism management in Grand Palace and Emerald Buddha Temple is divided into 2 phases, i.e., the first phase (before 2502 B.E. or 1959) and the current phase (1959 to present). The first phase is the beginning time for tourism management in the site. There were no substantial outcomes that concern tourism. In this phased, the major focus was the restoration of the constructions inside the complex. The Bureau of the Royal Household allowed tourists to visit the site just during certain periods, no fees charged and no facilities provided. In the current phase or the period from after 1959 to present time, the Bureau of the Royal Household apparently improves its tourism management operations to be more substantial and systematically. Facilities such as toilets, food and drink shops and souvenir shops are established. Problems about tourism in the site are solved.

Program of Cultural Resource Management

Graduate School, Silpakorn University

Student's signature

Academic Year 2013

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ ด้วยความอนุเคราะห์ด้านข้อมูล คำแนะนำและความร่วมมือจากบุคคลและหน่วยงานหลายฝ่าย ดังต่อไปนี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่เสียสละเวลาให้คำปรึกษาและคำแนะนำด้วยความห่วงใยแก่ผู้ศึกษาเสมอมา ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์สุรพล นาถะพินธุ ประธานกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ และศาสตราจารย์พิเศษพิสิฐุ เจริญวงศ์ กรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ที่สละเวลาตรวจวิทยานิพนธ์และให้คำแนะนำปรึกษาต่าง ๆ ระหว่างการศึกษา

กราบขอบพระคุณ คุณรัตนาวุธ วัชรโรทัย รองเลขาธิการพระราชวังฝ่ายกิจกรรมพิเศษ สำนักพระราชวัง คุณปรีชาญ อินทรไพโรจน์ ผู้ช่วยผู้อำนวยการวัดพระศรีรัตนศาสดาราม คุณบุญเพ็ญ หว่านณรงค์ หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักพระราชวัง ที่ให้ความเมตตาอนุญาตให้ผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลที่มีประโยชน์ในการนำมาประกอบการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จลงได้

กราบขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดกาญจนาภิเษก สำนักพระราชวัง เจ้าหน้าที่ห้องสมุดกาญจนาภิเษก สำนักราชเลขาธิการ เจ้าหน้าที่หอสมุด หอจดหมายเหตุแห่งชาติ และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดของสถาบันการศึกษา ที่ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารข้อมูลต่างๆ เพื่อนำมาประกอบการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จลงได้เป็นอย่างดีตลอดการศึกษา

กราบขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่งานนำชม สำนักพระราชวังทุกท่านที่มีส่วนช่วยเหลือในการเปลี่ยนเวรวันหยุด ที่ทำให้ผู้ศึกษามีเวลาในการศึกษา ค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำมาประกอบการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จลงได้

ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อวิโรจน์ คุณแม่สำเนียง เจริญศรี และบุคคลในครอบครัว เจริญศรีทุกท่านที่ช่วยเหลือทางด้านทุนทรัพย์ในการศึกษาและให้กำลังใจในการศึกษามาโดยตลอดเสมอมา

สุดท้ายขอขอบคุณพี่ ๆ เพื่อน ๆ และน้อง ๆ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมทุกคนที่ให้กำลังใจและกันระหว่างการศึกษาโดยตลอดเสมอมา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
คำถามการวิจัย	3
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	3
ขอบเขตในการศึกษา	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
2 แนวคิด วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
ประวัติความเป็นมาของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ..	5
ความโดดเด่นและความสำคัญของพระบรมมหาราชวังและ	
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	8
แนวคิดที่เกี่ยวข้องในการศึกษา.....	9
แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	9
แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	14
แนวคิดด้านแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภท	
ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม.....	16
วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	17
งานวิจัยที่เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา.....	17
วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยว	18
3 ระเบียบวิธีการศึกษา.....	22
พื้นที่ศึกษา.....	22
กลุ่มประชากรที่ศึกษา.....	22
วิธีการรวบรวมข้อมูล.....	23

บทที่	หน้า
เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	24
การวิเคราะห์และการตรวจสอบข้อมูล	24
การนำเสนอข้อมูลและสรุปผล	25
กรอบแนวคิดในการศึกษา	25
4 การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่ผ่านมา	26
ความเป็นมาของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	26
ที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง	28
อาณาเขตพระบรมมหาราชวัง	28
แบบแผนการสร้างพระบรมมหาราชวัง	30
พระราชฐานชั้นนอก	30
บริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	31
ประวัติความเป็นมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	31
สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1)	31
สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2)	32
สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3)	32
สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)	32
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5)	33
สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6)	34
สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7)	34
สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8)	34
สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9)	34
พระราชฐานชั้นกลาง	35
ที่ตั้งพระราชฐานชั้นกลาง	35
ประวัติความเป็นมาพระราชฐานชั้นกลาง	35
สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1)	35
สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3)	40
สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2)	38

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3).....	38
สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)	38
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5).....	40
สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6).....	43
สมัยพระบาทสมเด็จพระปรกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 7 รัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9).....	44
พระราชฐานชั้นใน	45
ที่ตั้งพระราชฐานชั้นใน.....	45
ประวัติความเป็นมาพระราชฐานชั้นใน	46
สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3).....	47
สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)	48
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5).....	49
สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6).....	51
คุณค่าของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	51
การจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่ผ่านมา	53
การจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก่อน พ.ศ.2502.....	53
แหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางท่องเที่ยวของพระบรมมหาราชวังและ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	55
นักท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์.....	56
ระเบียบในการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตน ศาสดาราม ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2502.....	58
การบริหารจัดการ	60
บุคลากร	61
การประชาสัมพันธ์.....	61
งบประมาณ	62

สรุปการจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตน	
ศาสดาราม ก่อน พ.ศ. 2502	64
การจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	
พ.ศ. 2502 ถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2556.....	65
แหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและ	
และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	65
นักท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์	71
นักท่องเที่ยว.....	71
มัคคุเทศก์	74
ระเบียบในการเข้าชม.....	77
ระเบียบการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชม.....	80
ระเบียบการแต่งกาย	83
ระเบียบการถ่ายภาพ.....	85
การบริหารจัดการ.....	87
บุคลากร	92
การประชาสัมพันธ์.....	94
งบประมาณ	97
สิ่งอำนวยความสะดวก	98
ป้ายบอกทิศทางและป้ายสื่อความหมาย	98
การต้อนรับและการรับรองนักท่องเที่ยว.....	100
บริการยืมเครื่องแต่งกาย.....	101
การให้บริการนำชม	105
การให้บริการห้องสุขา	108
การให้บริการร้านจำหน่ายอาหาร เครื่องดื่ม และของที่ระลึก	109
สถานที่จอดรถ.....	111
สรุปการจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตน	
ศาสดาราม พ.ศ. 2502 ถึงปัจจุบัน.....	112

บทที่		หน้า
5	แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	114
	วิเคราะห์การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและ วัดพระศรีรัตนศาสดารามที่ผ่านมา	114
	แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สู่ความยั่งยืน	115
	แนวทางเชิงนโยบาย.....	115
	แนวทางการจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวก.....	117
	แนวทางการจัดการป้ายบอกทิศทางและป้ายสื่อความหมาย	117
	แนวทางการจัดการการให้บริการยืมเครื่องแต่งกาย	118
	แนวทางการจัดการให้บริการนำชมฟรีทัวร์.....	118
	แนวทางการจัดการร้านจำหน่ายอาหารเครื่องดื่มและของที่ระลึก	119
	แนวทางการจัดการการให้บริการห้องสุขา.....	119
6	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	121
	สรุปผลการศึกษา	121
	อภิปรายผล.....	126
	ข้อเสนอแนะ	127
	รายการอ้างอิง.....	130
	ภาคผนวก.....	135
	ภาคผนวก ก เอกสารขออนุญาตถ่ายสำเนาข้อมูลในห้องสมุดกาญจนาภิเษก	136
	ภาคผนวก ข แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัย	138
	ประวัติผู้วิจัย	151

สารบัญญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	สถานที่ตั้งพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	28
2	แสดงแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ช่วงก่อน พ.ศ. 2502.....	55
3	แสดงแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พ.ศ. 2502 ก่อนงานฉลองกรุงเทพมหานคร ครบ 200 ปี.....	65
4	แสดงแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พ.ศ. 2525 หลังการจัดงานฉลองกรุงเทพมหานคร ครบ 200 ปี.....	67
5	แสดงเส้นทางเดินท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปี พ.ศ. 2556.....	68
6	แสดงบัตรนำนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้าชมพระราชฐาน ของสำนัก พระราชวัง	75
7	แสดงบัตรบัตรนำนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้าชมพระราชฐาน ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในปัจจุบัน	76
8	หนังสือประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและ วัดพระศรีรัตนศาสดารามในต่างประเทศ	95
9	แสดงการจัดนิทรรศการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและ วัดพระศรีรัตนศาสดารามในต่างประเทศ	95
10	แสดงป้ายบอกทิศทางและป้ายสื่อความหมายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	99
11	แสดงเครื่องแต่งกายที่ไม่สอดคล้องกับระเบียบการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	103
12	แสดงเครื่องแต่งกายที่สำนักพระราชวังให้บริการยืมฟรี	103
13	แสดงใบสำคัญการยืมเครื่องแต่งกาย.....	104
14	แสดงเคาน์เตอร์ประชาสัมพันธ์ฟรีทัวร์บริเวณพระระเบียง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	108
15	แสดงห้องสุขาชาย และห้องสุขาหญิง	109
16	แสดงร้านจำหน่ายอาหารภายในพระบรมมหาราชวัง.....	110

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศให้แก่ประเทศที่มีแหล่งท่องเที่ยวหรือทรัพยากรท่องเที่ยวปีละเป็นจำนวนมาก และเป็นรายได้ที่ได้มาโดยมิต้องเสียทรัพยากรธรรมชาติแต่อย่างใด ผิดกับอุตสาหกรรมอื่นที่ต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นวัตถุดิบส่งออกไปขายแลกเอาเงินตราต่างประเทศกลับเข้ามา อีกทั้งรายได้จากการท่องเที่ยวโดยธรรมชาติย่อมกระจายไปยังประชาชน ในท้องถิ่นและธุรกิจภาคเอกชนในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพ ช่วยแก้ปัญหาว่างงานและลดช่องว่างของรายได้ให้กับประชาชนได้ดีที่สุดทางหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้รายได้ในรูปเงินตราต่างประเทศมาช่วยแก้ปัญหาดุลชำระเงินและสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศที่เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว

ทุกประเทศยอมรับกันว่าอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้ประโยชน์มากมายในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เพราะการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ลงทุนน้อย แต่ผลกำไรที่ได้รับมากมายหลายเท่าทวีคูณ โดยใช้วัตถุดิบอันได้แก่แหล่งท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นสินค้าหลักทางการท่องเที่ยวที่ไม่มีวันจะหมดสิ้น อีกทั้งการลงทุนพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นรายจ่ายที่มีได้สูญหายไปไหน หากแต่เป็นการลงทุนทางเศรษฐกิจเพื่อช่วยกระตุ้นการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจในสวนภูมิภาคให้ปรับตัวเข้าสู่ระบบเดียวกัน พร้อมทั้งยังช่วยเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและเกียรติภูมิของประเทศให้ประจักษ์แก่ชาวโลกมากขึ้น (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548: 1)

จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวต้องมีแหล่งท่องเที่ยวหรือทรัพยากรท่องเที่ยวที่ถือว่าเป็นจุดหมายปลายทางแห่งการเดินทางท่องเที่ยวของมนุษย์ ซึ่งความหมายของแหล่งท่องเที่ยวได้มีนักวิชาการให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย พอสรุปได้ว่าแหล่งท่องเที่ยวหรือทรัพยากรท่องเที่ยวหมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งที่อยู่ในลักษณะที่เป็นรูปธรรมสามารถสัมผัสได้ และอยู่ในลักษณะที่เป็นนามธรรมไม่สามารถสัมผัสได้ ซึ่งมนุษย์สามารถนำมาใช้เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม อีกทั้งยังเป็นมรดกที่ทรงคุณค่าของประเทศด้วย หรือจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าแหล่งท่องเที่ยวหรือทรัพยากรท่องเที่ยว

หมายถึงสิ่งของ กิจกรรม และหรือมิติอื่นใดที่สามารถให้คุณค่าเชิงการท่องเที่ยว เช่น ความสวยงามตามธรรมชาติ คุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และการเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่แก่นักท่องเที่ยว ทั้งนี้แหล่งท่องเที่ยวสามารถปรากฏได้ทั้งในลักษณะรูปธรรมที่สามารถสัมผัสได้ด้วย การจับต้อง เช่นสิ่งก่อสร้าง ถ้ำ น้ำตก เป็นต้น และในลักษณะของนามธรรมที่ไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยการจับต้อง แต่สามารถสัมผัสได้ด้วยทางอื่น เช่นภูมิปัญญาท้องถิ่น ภาษา ความเป็นชนเผ่าการแสดงพื้นบ้าน เป็นต้น (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548: 2)

ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมไปด้วยแหล่งท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ เช่นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของธรรมชาติ จนกลายเป็นปติมากรรมจากธรรมชาติที่มีความงดงามเป็นที่อัศจรรย์ใจของนักท่องเที่ยว และยังมีแหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นตามประโยชน์ของมนุษย์เองทั้งที่เป็นมรดกในอดีต และได้สร้างเสริมในสมัยปัจจุบัน ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา เป็นสิ่งที่แสดงถึงอารยธรรมและความเจริญก้าวหน้าของประเทศว่าในสมัยนั้นมีความเจริญด้านใดบ้าง ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษามุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทพระราชวัง ซึ่งสถานที่ท่องเที่ยวประเภทพระราชวังนั้นมีหลายสถานที่ในประเทศไทย แต่ผู้ศึกษาจะมุ่งเน้นศึกษาเฉพาะที่พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อันเป็นโบราณสถานที่เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และสถานที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญของพระมหากษัตริย์ และมีความสำคัญต่อการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยอดีต พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมมหาราชวังขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2325 แล้วเสร็จในปี พ.ศ.2328 ซึ่งพระบรมมหาราชวังมีเนื้อที่ 152 ไร่ 2 งาน มีกำแพงโอบล้อมก่ออิฐและป้อมปราการรายล้อมอยู่ทั้งสิ้นด้าน ภายในพระบรมมหาราชวังแบ่งออกเป็น 3 เขต คือ เขตพระราชฐานชั้นนอก ด้านทิศเหนือเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการต่าง ๆ ทางทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาณีนรัตนปฏิมากร เขตพระราชฐานชั้นกลางเป็นที่ตั้งของหมู่พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานที่มีความงดงาม สำหรับประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ และเขตพระราชฐานชั้นในซึ่งเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ พระอัครมเหสี พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในและข้าบาทบริจาริกา ซึ่งในปัจจุบันนี้มีได้มีพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดประทับอยู่เป็นการถาวรเพียงแต่ใช้เป็นสถานที่ทรงประกอบพระราชพิธีสำคัญ ๆ เท่านั้นและเนื่องด้วยความงดงามและทรงคุณค่าของศิลปกรรม สถาปัตยกรรมของวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวังประกอบกับระยะเวลาอันยาวนานพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้ถูกเปลี่ยนผ่านจากการที่เคยเป็นสถานที่ประทับของพระมหากษัตริย์ มาเป็นสถานที่

ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของประเทศไทยในปัจจุบัน และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมาก นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปีและไม่มีแนวโน้มที่จะลดลง เมื่อมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เช่น ปัญหาด้านสิ่งอำนวยความสะดวกไม่เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว ปัญหาด้านการจัดการนักท่องเที่ยว ปัญหาด้านการจัดการด้านสถานที่เส้นทางการเดินท่องเที่ยว และด้วยสาเหตุดังกล่าวนี้จึงทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาถึงพัฒนาการการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตลอดจนถึงศึกษาถึง แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อเสนอแนวทางในการจัดการปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพและเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสืบไป

คำถามการวิจัย

พัฒนาการของการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันมีลักษณะเป็นเช่นไร การจัดการดังกล่าวส่งผลดี ผลเสียต่อพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และต่อการพัฒนาพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามในด้านใดบ้างและพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามควรมีทิศทางในการจัดการการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืนอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
2. เพื่อศึกษาปัญหาและเสนอแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวในวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวังสู่ความยั่งยืน

ขอบเขตในการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาและสภาพทั่วไปของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

2. ศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ มุ่งเน้นศึกษาพื้นที่ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งมีเนื้อที่ 152 ไร่ 2 งาน ตั้งอยู่ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร โดยมีอาณาบริเวณติดต่อกับพื้นที่โดยรอบ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติด	สนามหลวงและมหาวิทยาลัยศิลปากร
ทิศใต้	ติด	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร
ทิศตะวันออก	ติด	กระทรวงกลาโหม และพระราชวังสราญรมณ์
ทิศตะวันตก	ติด	แม่น้ำเจ้าพระยา

ขอบเขตด้านประชากร

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงของสำนักพระราชวังจำนวน 3 ท่าน สัมภาษณ์มัคคุเทศก์ที่เดินทางมาปฏิบัติหน้าที่มัคคุเทศก์ที่พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จำนวน 5 ท่าน รวมทั้งสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยแยกเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 5 ท่าน และนักท่องเที่ยว ชาวต่างชาติ จำนวน 5 ท่าน รวมทั้งสิ้น 18 ท่าน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบพัฒนาการของการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
2. สามารถเสนอแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวใน พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามอย่างยั่งยืน

บทที่ 2

แนวคิด วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ผู้ศึกษาได้สำรวจและรวบรวมแนวคิดจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ทำการศึกษาโดยได้รวบรวมข้อมูลจากแหล่งศึกษาต่าง ๆ ได้แก่ ห้องสมุดของสถาบันการศึกษา ห้องสมุดกาญจนาภิเษกสำนักพระราชวัง หอสมุด หอจดหมายเหตุแห่งชาติ และหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยข้อมูลที่ศึกษารวบรวม ได้แก่ หนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ เอกสารเก่าทางราชการต่าง ๆ และสื่ออินเทอร์เน็ต เพื่อนำมาใช้ประกอบความคิดในการศึกษาโดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
2. ความโดดเด่นและความสำคัญพระบรมมหาราชวังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
3. แนวคิดที่เกี่ยวข้องในการศึกษา
 - 3.1 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
 - 3.2 แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
 - 3.3 แนวคิดด้านแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา
 - 4.1 งานศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา
 - 4.2 งานศึกษาที่เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยว

ประวัติความเป็นมาของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระราชนิเวศนมณฑลไชยสถานแห่งแรกของกรุงเทพมหานครซึ่งเรียกกันว่า “พระบรมมหาราชวัง” นี้ มีอาณาบริเวณคิดเป็นเนื้อที่ประมาณ 152 ไร่ มีกำแพงโอบล้อมรอบและป้อมปราการรายล้อมอยู่โดยรอบทั้งสิ้นด้าน

ภายในพระบรมมหาราชวังได้แบ่งแยกอาณาบริเวณสำหรับปลูกสร้างอาคารสถานที่ไว้เป็นสัดส่วน พื้นที่ตอนเหนือซึ่งเป็นด้านหน้านั้น ทางทิศตะวันออกเป็นบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทิศตะวันตกเป็นอาคารสถานที่ราชการ พื้นที่ตอนกลางเป็นหมู่พระมหाराชาและราชมณเฑียรสถาน ส่วนพื้นที่ตอนในเบื้องหลังพระมหाराชาและราชมณเฑียรเป็นเขตฝ่ายใน ซึ่งในกาลก่อนเป็นที่ประทับของสมเด็จพระอัครมเหสี พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน และข้าบาทบริจาริกาในองค์สมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า

พระบรมมหาราชวังนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐมบรมกษัตริย์แห่งบรมราชวงศ์จักรี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างกรุงเทพมหานครเมื่อพุทธศักราช 2325 (แสงสุริย์ ลดาวัลย์, 2514: 1)

มูลเหตุที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมหานครและพระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานใหม่ ณ ฝั่งปากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยานี้ ก็เนื่องจากทรงพระราชดำริว่าสถานการณ์ของกรุงธนบุรีที่เกิดความเดือดร้อนระส่ำระสายถึงเกิดการจลาจลวุ่นวายนั้น หากล่วงรู้ไปยังนานาประเทศ ก็อาจเป็นเหตุจูงใจให้ศัตรูฉวยโอกาสยกทัพมาประชิดติดพระนคร เห็นว่าไทยอ่อนกำลังลงแล้วก็ได้ ทรงพิเคราะห์เห็นว่าชัยภูมิโดยทั่วไปของกรุงธนบุรีไม่มั่นคงแข็งแรงสำหรับการต่อต้านข้าศึก ถ้ามีศึกมาประชิดติดพระนครก็ยากแก่การป้องกันรักษาพระนคร ผู้ชัยภูมิทางฝั่งปากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ได้ เพราะเป็นที่แหลมมีแม่น้ำเป็นขอบเขตกว่าครึ่ง ซึ่งอาจอาศัยลำแม่น้ำเป็นปราการต่อต้านข้าศึกได้เป็นอย่างดี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายสภาพของกรุงธนบุรีไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2 ว่า

แผนที่เมืองธนบุรีครั้งเป็นราชธานีเหมือนอย่างเมืองพิษณุโลก คือ ตั้งป้อมกำแพงสองฝาก เออลำแม่น้ำไว้กลางเมือง เมืองที่เออลำน้ำไว้กลาง ถ้าลำน้ำนั้นแคบ ก็เป็นประโยชน์ในการที่จะใช้เรือลำเรียงเข้าได้ถึงในเมือง และเวลามีศึกสงคราม ก็อาจทำเครื่องกีดกันข้าศึกได้ในทางน้ำ และทำสะพานให้พลทหารข้ามฟากเข้าช่วยกันรักษาหน้าที่ได้ง่าย แต่ถ้าลำน้ำกว้างออกจนกลายเป็นแม่น้ำ ประโยชน์ที่จะได้ใน การป้องกันเมืองก็หมดไป กลายเป็นเมืองอกแตก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เคยทรงรักษาเมืองพิษณุโลกผู้ศึกอแซวุ่นนี้ คงจะได้ทรงพระราชดำริเห็นเป็นการเสียเปรียบข้าศึกดังกล่าวมานี้ จึงได้ย้ายพระนครมาตั้งข้างฝั่งตะวันออกแต่ฝ่ายเดียว เออลำน้ำเจ้าพระยาเป็นชื่อหน้ารักษาพระนคร (แสงสุริย์ ลดาวัลย์, 2514: 2)

มูลเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ มีพระบรมราชาโบายที่จะสร้างพระมหานครให้เจริญรุ่งเรืองสวยงาม ละม้ายมั่นกรุงศรีอยุธยาธานีเดิมโดยเร็วที่สุด ทั้งนี้เพื่อจะให้เป็นที่เกียรติยศปรากฏไปในนานาประเทศว่า ประเทศไทยได้รวบรวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นหนาสามารถกอบกู้ความเป็นอิสระคืนมา และสามารถสร้างสรรค์บ้านเมืองใหม่ให้รุ่งเรืองสวยงาม เช่นในสมัยที่กรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานีอยู่นั้นได้แล้ว ชาวแห่งความเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นของประชาชาติย่อมทำให้เป็นที่ครั้นคร้ามขามเกรงแก่ ผู้ที่คิดจะรุกรานได้ประการหนึ่ง และเนื่องจากศิลปะในการก่อสร้างก็เป็นสัญลักษณ์ประการหนึ่งที่จะแสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง จึงทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะสถาปนาวัดวาอารามและพระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานในวังงามเป็นสง่าดังเช่นที่เคยเป็นมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่พระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานที่กรุงธนบุรีนั้น ตั้งอยู่ในที่ไม่เหมาะสม มีวัดขนาบอยู่สองข้าง ไม่อาจที่จะขยายอาณาบริเวณเพื่อก่อสร้างพระมหาปราสาทราชมณเฑียรให้สวยงามได้ จึงทรงมีพระราชดำริที่จะสร้างพระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานขึ้นใหม่

ครั้นเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จออกประทับท่ามกลางมุขมนตรีและเสนามาตย์ราชบริพารทั้งปวง ทรงมีพระราชดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งให้พระยาธรรมาธิกรณ์ และพระยาวิจิตรนาวิ เป็นแม่กองในการนำไพร่พลไปวัดกะที่สร้างพระมหานคร และพระราชมณเฑียรสถานใหม่ ตามที่ได้ทรงพระราชดำริไว้

สถานที่ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมมหาราชวังขึ้นนั้น แต่เดิมเป็นที่ซึ่งพระยาราชาศรี และบรรดาชาวจีนซึ่งเข้ามาพึ่งบรมโพธิสมภารอยู่ในครั้งนั้นได้ตั้งเคหสถานบ้านเรือนอาศัยอยู่ก่อนแล้ว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชาศรี และบรรดาชาวจีนทั้งปวงยกย้ายไปตั้งเคหสถานบ้านเรือนอยู่ใหม่ ณ ที่สวน ตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มไปจนถึงคลองวัดสามเพ็ง (แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2514: 3)

การก่อสร้างพระบรมมหาราชวัง ได้เริ่มลงมือดำเนินการเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พุทธศักราช 2325 อันเป็นเวลาภายหลังการพระราชพิธียกหลักเมืองสำหรับกรุงเทพมหานครเพียง 1 วัน ในตอนแรกได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชมณเฑียรสถานด้วยเครื่องไม้ และรายล้อมอาณาบริเวณด้วยปราการระเนียดไว้เป็นการชั่วคราวก่อน

ครั้นเมื่อได้ทำการก่อสร้างพระราชมณเฑียรสถานชั่วคราวสำเร็จแล้ว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขปขึ้น มีการสวดพระปริตรพุทธมนต์ ณ พระราชมณเฑียรที่สร้างใหม่ 3 วัน เริ่มแต่วันจันทร์ที่ 10 มิถุนายน พุทธศักราช 2325 เป็นต้นมา ครั้นถึงวันพฤหัสบดีที่ 13 มิถุนายน เวลา 6 นาฬิกา 24 นาที อันเป็นเวลาอุดมมงคลฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตราชลมารค

ข้ามฟากจากพระราชวังกรุงธนบุรี มา ณ ฝั่งฟากตะวันออกเสด็จขึ้นฉนวนหน้าพระบรมมหาราชวัง ประทับพระราชยานมีตำรวจหลวงแห่นำตามเสด็จฯ สู่วังพระราชมณเฑียรสถาน ทรงประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษก เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระปฐมบรมกษัตริย์ในพระบรมราชวงศ์จักรี และได้เสด็จฯ เอลิมพระราชมณเฑียร ณ พระราชนิเวศนมนเฑียรสถาน ในกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์แต่เบื่องนั้นสืบมา

ต่อมาเมื่อได้เสด็จผ่านไศศุภราชสมบัติ ทำนุบำรุงบ้านเมืองร่มเย็นเป็นปรกติสุขขึ้นบ้างแล้ว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มก่อสร้างพระราชนิเวศนมนเฑียรสถานให้เป็นการถาวรสืบไป กล่าวคือ ในปีพุทธศักราช 2326 โปรดเกล้าฯ ให้เริ่มการก่อสร้าง สร้างป้อม สร้างประตู สร้างพระราชมณเฑียรสถานทั้งข้างหน้าและข้างใน ตลอดจนสร้างพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พร้อมด้วยพระเจดีย์ พระวิหาร ศาลาราย และหอไตร ในปีพุทธศักราช 2327 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมหาปราสาทขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อการสร้างพระราชนิเวศนมนเฑียรสถานสำเร็จเรียบร้อยดังพระราชประสงค์แล้ว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเต็มตามแบบแผนและขนบประเพณีที่มีมาแต่โบราณกาลอีกครั้งหนึ่ง เมื่อปีพุทธศักราช 2328 (แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2514: 4)

ความโดดเด่นและความสำคัญพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามคือมรดกสถาปัตยกรรมของกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งพระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงสร้างสรรคและพัฒนาขึ้นไว้อย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนาราชธานี เมื่อ พ.ศ.2325 ได้แก่ราชมณเฑียรสถาน ที่ประทับและศูนย์กลางการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยที่ประเทศไทยมีการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มีวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นพระอารามหลวงประจำพระบรมมหาราชวังเช่นเดียวกันกับราชธานีในสมัยโบราณ พระมหากษัตริย์แต่ละรัชกาลทรงรังสรรค์บูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มพูนสถาปัตยกรรมที่สมบูรณด้วยศิลปกรรมอันวิจิตรงามสง่าในพระบรมมหาราชวังสืบเนื่องตราบจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วยพระมหาปราสาท พระที่นั่งน้อยใหญ่ หอพระและอื่น ๆ ล้อมรอบด้วยกำแพงใบเสมา ซ่อมประตู และซุ้มประตู ล้วนเป็นสถาปัตยกรรมที่เป็นศรีสง่าเขตสุราชอาณาจักรไทย อันแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมของชาวไทยและชาติไทย

พระมหามณเฑียรในพระบรมมหาราชวัง นอกจากเป็นที่ประทับและศูนย์กลางการบริหารราชการแผ่นดินในอดีตแล้ว ปัจจุบันคือสถานที่สำคัญอย่างยิ่งในการประกอบพระราชพิธีอันเป็นสวัสดิมงคลแก่สถาบันพระมหากษัตริย์ ชาติ และประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ตั้งแต่แรกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ตลอดมา ลักษณะสถาปัตยกรรมของพระมหามณเฑียรจึงเป็นหมู่พระที่นั่งที่สง่างามและวิจิตรด้วยสถาปัตยกรรมไทย แสดงความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ประกาศให้รับรู้ว่าพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงรอบรู้ลึกซึ้งมีพระอัจฉริยภาพในศิลปกรรมของชาติ ทรงทุ่มเททำนุบำรุงศิลปกรรมของชาติทุกสาขางอกงามไพบุลย์ประจักษ์เป็นหลักฐานสืบมา (สำนักพระราชวัง, 2554)

แนวคิดที่เกี่ยวข้องในการศึกษา

แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ปัจจุบันการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจัดว่าเป็นประเด็นสำคัญสำหรับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเนื่องจากจะต้องใช้ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ได้ในระยะยาว ซึ่งมีแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนดังนี้

จำไพพรรณ แก้วสุริยะ (2544: 118-119, อ้างถึงใน อทิตยา แก้วพิลา, 2553) กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การบริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และสุนทรียภาพ โดยการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอันมีคุณค่าอย่างรอบคอบและชาญฉลาดสามารถรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ได้ในระยะยาวนานที่สุด เกิดปัญหาผลกระทบน้อยที่สุด ขณะเดียวกันคุณภาพทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมต้องดีขึ้น แม้ว่านักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นก็ตาม

Shirley Eber (2005, อ้างถึงใน อทิตยา แก้วพิลา, 2553) ได้กล่าวถึงหลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่ามีอยู่ 10 ประการ ดังนี้

1. การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างพอดีเท่าที่จำเป็นและประหยัด เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรให้มีการใช้ยาวนานขึ้น
2. การลดการบริโภคของเสียเกินความจำเป็น เป็นการลดการบริโภคที่มากเกินไปเกินความจำเป็นและการลดของเสียเพื่อช่วยลดค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาวและเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยว
3. การรักษาความหลากหลาย เป็นการรักษาความหลากหลายของธรรมชาติและวัฒนธรรมซึ่งมีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว และช่วยขยายฐานของการท่องเที่ยว

4. การรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้าอยู่ในการวางแผน เป็นการรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับแผนพัฒนาแห่งชาติและแผนพัฒนาท้องถิ่น อีกทั้งมีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมหมายถึงการใช้หลักวิชาการในการคาดการณ์เกี่ยวกับผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบของการดำเนินโครงการท่องเที่ยวที่จะมีต่อสิ่งแวดล้อมทุกด้านที่อาจเกิดขึ้นน้อยที่สุด อันจะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยวในระยะยาว

5. การสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น เป็นการรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยพิจารณาควบคู่ไปกับด้านราคาและคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยให้เกิดการประหยัดแต่ยังป้องกันการทำลายสิ่งแวดล้อม

6. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ ซึ่งไม่เพียงแต่สร้างผลประโยชน์ตอบแทนให้ประชาชนในท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม แต่ยังช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการท่องเที่ยว

7. การศึกษากันระหว่างผู้เกี่ยวข้องและสาธารณชน เป็นการปรึกษาหารือกันสม่ำเสมอระหว่างภาครัฐ ผู้ประกอบการ ประชาชนท้องถิ่น องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งแก้ปัญหาและลดความขัดแย้งในผลประโยชน์

8. การฝึกอบรมบุคคลกร เป็นการฝึกอบรมบุคลากรท้องถิ่นทุกประเภท ทุกระดับ ให้มีความรู้เกี่ยวกับแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งจะช่วยยกระดับการบริการท่องเที่ยว

9. การตอบสนองการตลาดท่องเที่ยว เป็นการจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวให้พร้อมเพื่อเผยแพร่ไปยังนักท่องเที่ยวให้เข้าใจและเคารพสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว อีกทั้งช่วยยกระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

10. การวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการวิจัยและการติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหา และเพิ่มผลประโยชน์ให้กับแหล่งท่องเที่ยว ท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวลงทุน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2549, อ้างถึงใน อทิตยา แก้วพิลา, 2553: 30) ได้กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีข้อควรคำนึงอยู่ 8 ประการ ดังนี้

1. คำนึงถึงความต้องการของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวนั้นว่า คนในชุมชนต้องการเปิดชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวเข้าเที่ยวชมหรือไม่ ถ้าหากยังไม่พร้อมจะต้อนรับนักท่องเที่ยว ก็ควรชะลอการพัฒนาการท่องเที่ยวออกไปก่อน มิฉะนั้นจะเกิดความขัดแย้งกับชุมชนท้องถิ่นหรือมีการทำร้ายนักท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวแย่ลง แต่ถ้า

หากคนในชุมชนมีความพร้อมที่เปิดชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวและพร้อมจะต้อนรับนักท่องเที่ยว ก็จะเป็นแนวทางการพิจารณาส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อการชักจูงให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

2. คำนึงถึงความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งท่องเที่ยวที่ว่า นักท่องเที่ยวมีความต้องการจะเห็นสิ่งใดจากแหล่งท่องเที่ยวหรือต้องการจะได้ประโยชน์อะไรจากแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งจะเป็นแนวทางการพิจารณาจัดหาหรือจัดสร้างกิจกรรมเสริมในการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นส่วนใหญ่ เพื่อสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวมากที่สุด อันเป็นการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาแหล่งท่องเที่ยวนี้มากขึ้น ทำให้มีรายได้จากการท่องเที่ยว

3. คำนึงถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวที่ว่า มีสิ่งอำนวยความสะดวกอะไรอยู่บ้าง มีความเพียงพอต่อความต้องการหรือไม่ และต้องการเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกอีกหรือไม่ จะเพิ่มในปริมาณมากน้อยเพียงใด ซึ่งจะเป็นแนวทางในการพิจารณาจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่นักท่องเที่ยวอย่างเพียงพอ พร้อมทั้งฝึกอบรมพนักงานในการให้บริการด้านต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพและเพียงพอ

4. คำนึงถึงคุณค่าสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวที่ว่า จะถูกกระทบหรือถูกทำลายหรือไม่ ซึ่งเป็นแนวทางในการพิจารณาดูแลรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมของท้องถิ่นไว้

5. คำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวที่ว่า จะสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้มากน้อยเพียงใดจึงจะเหมาะสม ซึ่งเป็นแนวทางในการพิจารณาในการกำหนดปริมาณและมาตรฐานของการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว พร้อมทั้งกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่เหมาะสม และพิจารณามาตรการการจำกัดนักท่องเที่ยว

6. คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวที่ว่า จะให้พวกเขาเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างไร ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยว ให้มีรายได้เพิ่มขึ้นและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วย

7. คำนึงถึงสิ่งก่อสร้างในแหล่งท่องเที่ยวที่ว่า มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมหรือไม่ ในขณะที่เดียวกันได้เน้นการจัดการด้านความสะอาด สะดวกสบายตามมาตรฐานสากลหรือไม่ ทำให้สะท้อนถึงความสำเร็จที่เกิดจากความสามารถในการเชื่อมโยงเอกลักษณ์ท้องถิ่นที่มีเสน่ห์เฉพาะตัวกับมาตรฐานสากล ซึ่งแนวทางในการพิจารณาการสร้างความสมดุลระหว่างความเป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นกับการเตรียมพร้อมสำหรับยุคโลกาภิวัตน์

8. คำนึงถึงความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยวอื่นทั้งภายในประเทศและต่างประเทศที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันว่า เขาพัฒนากันอย่างไรจึงประสบความสำเร็จ ซึ่งเป็นแนวทางในการพิจารณาการศึกษาและเปรียบเทียบ พร้อมทั้งเป็นแบบอย่างในการประยุกต์ให้ดีกว่า

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2549, อ้างถึงใน อทิตยา แก้วพิลา, 2553: 31) ได้กล่าวถึงเกณฑ์การกำหนดแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ 12 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ท้องถิ่นดั้งเดิม มีความสะอาด ร่มรื่น

2. มีความพร้อมในการบริหารจัดการ มีศูนย์ศึกษาธรรมชาติหรือวัฒนธรรม ภายในศูนย์อำนวยความสะดวกเบื้องต้น มีเคาน์เตอร์บริการข่าวสาร มุมนิทรรศการ ห้องสุขาสะอาด มุมจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม มุมจำหน่ายของที่ระลึก รวมทั้งมีระบบบริการคนพิการ การบริหารจัดการในลักษณะการเป็นเจ้าของที่ดี มีความปลอดภัย สะดวกต่อการเดินทางของนักท่องเที่ยวทุกระดับทั้งเยาวชน คนสูงอายุ และคนพิการ

3. มีการจัดทำเส้นทางศึกษาแหล่งท่องเที่ยว (ธรรมชาติและวัฒนธรรม) ทั้งเส้นทางไปและกลับทางเดิม เส้นทางเป็นแบบวงรอบหรือวงกลมอย่างน้อย 1 เส้นทาง การจัดทำเส้นทางศึกษาแหล่งท่องเที่ยวขึ้นต้องคำนึงถึงความสะดวกของคนพิการตามหลักสากล

4. มีป้ายสื่อความหมายบนเส้นทางศึกษาเป็นระยะ ๆ เพื่อให้เกิดความรู้แก่นักท่องเที่ยว

5. มีแผนที่และคู่มือแนะนำเที่ยวประกอบป้ายสื่อความหมายเพื่อให้เกิดความรู้แก่นักท่องเที่ยว

6. มีการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ จำนวนนักท่องเที่ยวต่อครั้งต่อวัน

7. มีมัคคุเทศก์ หรือวิทยากร หรือนักท่องเที่ยวสื่อความหมายท้องถิ่นที่รอบรู้ นำชมเพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวได้ความรู้ มีความเข้าใจ มีความทรงจำ ได้รับประสบการณ์เพิ่มเติม

8. มีการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกับประชาชนในท้องถิ่นและพหุภาคี เช่น องค์กรภาครัฐบาล องค์กรเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น และแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรมและโปร่งใส

9. มีนโยบายและแผนงานต่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งงานรักษาสภาพแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่นระยะสั้นและยาว เช่น แผนพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก

และโครงสร้างพื้นฐาน การจัดการขยะ การจัดการน้ำเสีย การจัดการมลพิษต่าง ๆ ให้มีมาตรฐานสากล

10. มีแผนพัฒนาบุคลากร
11. แหล่งท่องเที่ยวที่มีที่พักแรมจะต้องเป็นที่พักที่รักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น
12. มีแผนงานการประเมินผลการปฏิบัติงาน ผลการบริการ เพื่อการจัดการได้ตามมาตรฐานสากล

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย กล่าวว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ผสมผสานระหว่างการอนุรักษ์กับการท่องเที่ยว ขอบเขตของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต้องครอบคลุมทุกองค์ประกอบของการท่องเที่ยว โดยเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งสู่ความยั่งยืน คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมอ ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวดึงดูดใจนักท่องเที่ยวไว้ได้ กิจกรรมการบริการมีกำไร ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม หรือหากมีต่อน้อยที่สุด ความยั่งยืนในที่นี้จึงหมายถึงความยั่งยืนของทรัพยากร ชุมชน และตลาดการท่องเที่ยว

ศรัณย์ เลิศรัชฌมงคล (2540: 12) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ว่า หมายถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีลักษณะของการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วัฒนธรรมที่ดี ได้เข้าใจคุณค่าอันสูงส่งของวัฒนธรรมนั้นจะเป็นสิ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่าย ทำให้คนไทยมีความรู้มากขึ้น ได้รายได้จากความรู้ และนักท่องเที่ยวได้บรรลุปริโยชน์จากพุทธศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้มีคุณภาพของการพัฒนาเกิดขึ้น

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2540: 3) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่า “หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีได้ทำลายทรัพยากรท่องเที่ยวให้หมดเปลืองหรือหมดไป ยังคงเป็นทรัพยากรที่ดึงดูดใจให้มีการท่องเที่ยวได้อย่างไม่มีวันหมดสิ้น”

จากความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนดังกล่าวข้างต้นจึงพอสรุปได้ว่า “การท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่และกลุ่มเล็กที่มีการจัดการอย่างดีเยี่ยมเพื่อสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างไม่เสื่อมคลาย ธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้มีผลกำไรอย่างเป็นธรรม ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสม โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมอเพียงพอ แต่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดหรือไม่มีเลยอย่างยั่งยืนยาว” หรือจะสรุปอย่างง่าย ๆ จากความหมายดังกล่าวข้างต้นได้ว่า “การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึงการท่องเที่ยวที่มีลักษณะสำคัญอยู่ 6 ประการดังต่อไปนี้ คือ

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภททั้งแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานวัตถุ และแหล่งท่องเที่ยวประเภท ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรม
2. เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว
3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมใน แหล่งท่องเที่ยว
4. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้ และได้รับประสบการณ์ที่ เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม
5. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนยาว
6. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และคืนประโยชน์กลับสู่ทรัพยากร ท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นด้วย”

แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

1. การอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและ โบราณวัตถุ เนื่องจากทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ขึ้นมาให้เป็น สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดี จนกลายเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้าไป เยี่ยมชม จึงต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ตลอดเวลา ซึ่งมีแนวทางการอนุรักษ์ ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุกระทำดังต่อไปนี้คือ

2. การออกกฎหมายคุ้มครองควบคุม เนื่องจากทรัพยากรท่องเที่ยวประเภท ประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าของประเทศที่ทุกคนจะต้องช่วยกัน ดูแลรักษา จึงต้องออกกฎหมายประกาศให้ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นพื้นที่อนุรักษ์มรดก ทางวัฒนธรรมของชาติสืบต่อไป ซึ่งประเทศไทยได้จัดแบ่งลักษณะพื้นที่อนุรักษ์ทางวัฒนธรรม ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่คือ

ประเภทที่ 1 อุทยานประวัติศาสตร์ เป็นพื้นที่ที่กำหนดขอบเขตให้เป็นพื้นที่ทาง ประวัติศาสตร์ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม รวมถึงสภาพแวดล้อมทั้งที่มนุษย์ สร้างขึ้นและโดยธรรมชาติอันมนุษย์นำมาใช้งาน เพื่อจะทำให้สาระทางประวัติศาสตร์และพิทักษ์ รักษาพื้นที่เหล่านี้ได้ดำรงคงอยู่อย่างยั่งยืน

ประเภทที่ 2 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นสถานที่ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเก็บรักษา โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุอันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน

นอกจากนั้นยังต้องออกกฎหมายคุ้มครองป้องกันรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทนี้ให้คงอยู่คู่ประเทศอย่างยั่งยืน พร้อมกำหนดบทลงโทษผู้ละเมิดหรือฝ่าฝืน เช่นการออกพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 เป็นต้น

3. การป้องกันการลักลอบและทำลาย เนื่องจากทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ จึงต้องป้องกันดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวเหล่านี้อย่างยิ่งยวด โดยจัดให้มีหน่วยงานพร้อมเจ้าหน้าที่คอยดูแลรักษาเพื่อมิให้ถูกทำลายหรือมีการลักลอบเข้าไปขุดค้นหาสมบัติที่มีค่า นอกจากนี้อาจจะจัดส่งผู้เชี่ยวชาญไปทำการดูแลบูรณะให้อยู่ในสภาพเดิมมากที่สุด

4. การจัดทำงบประมาณในการบูรณะซ่อมแซม เนื่องจากการบูรณะซ่อมแซมทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก รัฐบาลควรจัดงบประมาณให้เพียงพอในการบูรณะซ่อมแซม บางครั้งอาจจะต้องขอความช่วยเหลืองบประมาณการบูรณะซ่อมแซมจากองค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) เป็นต้น

5. การจัดหาสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุ เนื่องจากโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และง่ายต่อการถูกโจรกรรม จึงต้องจัดหาสถานที่สำหรับเก็บรวบรวมโบราณวัตถุให้อยู่ในสภาพปลอดภัย สะดวกในการดูแลรักษา และสามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมได้อีกด้วย

6. การดูแลรักษาความสะอาด เนื่องจากทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และโบราณวัตถุเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมและโบราณคดี ถ้าเกิดความสกปรกขึ้นในสถานที่เหล่านั้นแล้ว ย่อมไม่สามารถดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมได้ จึงต้องมีเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาความสะอาดอย่างใกล้ชิด พร้อมกับจัดเตรียมภาชนะไว้รองรับขยะมูลฝอยอย่างเพียงพอ และต้องขอความร่วมมือนักท่องเที่ยวให้ช่วยกันรักษาความสะอาดด้วย

7. การกำหนดผังเมือง เนื่องจากทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่มีความสำคัญทางสถาปัตยกรรมและโบราณคดี จึงไม่ควรมียี่งปลูกสร้างใด ๆ มาบดบังความสวยงามของโบราณสถานเหล่านั้น จำต้องกำหนดผังเมืองในทุกจังหวัดที่มีโบราณสถานตั้งอยู่เพื่อป้องกันมิให้มีการปลูกสร้างสิ่งใด ๆ มาบดบังความสวยงามของโบราณสถานเหล่านั้น

แนวคิดด้านแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม

เนื่องจากทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคม และเป็นกิจกรรมที่สร้างเสริมความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว เพื่อดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวสนใจเดินทางไปเยี่ยมชม จึงต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้อยู่สืบทอดกันไปชั่วกาลนาน ซึ่งการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมสามารถกระทำดังต่อไปนี้ คือ

1. การปลูกฝังให้เห็นคุณค่า เนื่องจากทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมเป็นสิ่งมีค่าของเฉพาะท้องถิ่น ดังนั้นทางจังหวัดควรทำการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทนี้ให้ประชาชนเข้าใจและปลูกฝังให้เห็นคุณค่า เพื่อให้เกิดความรักความหวงแหน และพร้อมที่จะช่วยสืบทอดกันไปไม่ให้สูญหาย

2. การจัดงานประเพณีหรือกิจกรรม เนื่องจากทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมเป็นสิ่งมีค่าของเฉพาะท้องถิ่น จึงควรจัดงานเทศกาลเพื่อส่งเสริมประเพณีและกิจกรรมเหล่านั้นให้คนต่างถิ่นได้รู้จัก โดยจัดในเวลาที่เหมาะสมและถูกต้องกับประเพณีหรือกิจกรรมเหล่านั้น แล้วอาจเรียกเก็บเงินค่าเข้าชมจากนักท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม และให้นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดงานเทศกาลประเพณีหรือกิจกรรมด้วย

3. การส่งเสริมสินค้าหัตถกรรมพื้นเมือง เนื่องจากสินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองเป็นภูมิปัญญาของคนในสังคมแต่ละท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ จึงควรส่งเสริมสินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว อันเป็นการแสดงถึงความเจริญทางอารยธรรมให้คนต่างท้องถิ่นได้เห็น และยังเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่น แต่ทั้งนี้ต้องทำอย่างระมัดระวังอย่านำเอาเทคโนโลยีมาใช้มากเกินไป จนทำให้สินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองนั้นขาดลักษณะเด่นไป

4. การดูแลรักษาความสะอาด เนื่องจากทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชม ถ้าหากเกิดความสกปรกขึ้นในสถานที่เหล่านั้น ย่อมทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความไม่ประทับใจ จึงเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองชุมชนท้องถิ่นนั้นจะต้องจัดเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาความสะอาดอย่างใกล้ชิด พร้อมทั้งจัดเตรียมภาชนะไว้รองรับขยะมูลฝอยอย่างเพียงพอ และขอความร่วมมือจากประชาชนและนักท่องเที่ยวให้ช่วยกันรักษาความสะอาดด้วย

สรุป การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนคือการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีคุณค่ามากที่สุด และเน้นการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป จึงจำเป็นจะต้องรักษาความสมดุลของทรัพยากรการท่องเที่ยวซึ่งมี

ความสำคัญและมีความสัมพันธ์โดยตรงกับประชาชนในพื้นที่และสังคม ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงควรมีการกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์และการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว รวมทั้งปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุนทรียภาพแก่สมาชิกของสังคมทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาพบวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อศึกษาซึ่งเป็นแหล่งความรู้ต่าง ๆ ได้แก่ หนังสือ บทความ เอกสารทางประวัติศาสตร์ รายงานการวิจัย และสื่ออินเทอร์เน็ต โดยสามารถจำแนกงานศึกษาออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 คือ งานศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา กลุ่มที่ 2 งานศึกษาเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยว

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา

ศิริพร บัวพันธ์ชั้น (2549) ได้ศึกษาเรื่อง “ความหมายและการใช้พื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคม กรณีศึกษาวัดพระแก้ว” โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของวัดพระแก้วในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม และบทบาทหน้าที่ของวัดพระแก้วที่มีต่อสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนกระทั่งรัชกาลปัจจุบัน อีกทั้งยังมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาปัจจัยที่ทำให้ความหมายของการใช้พื้นที่วัดพระแก้วเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม วัดพระแก้วเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ของพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่ในปัจจุบันวัดพระแก้วมีมิติการใช้พื้นที่เพิ่มขึ้นอีกหนึ่งมิติ คือการเป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะเชิงท่องเที่ยว ดังนั้น พื้นที่วัดพระแก้วจึงมีความสลับไหลของการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สามัญ ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม

จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีปัจจัยหลักมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่ความทันสมัย ซึ่งจะเห็นได้ชัดในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 ที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม จึงทำให้พระแก้วมรกตถูกลดบทบาทในหน้าที่ที่มีต่อไพร่ฟ้า คงเหลือไว้เพียงบทบาทที่มีต่อพระมหากษัตริย์เท่านั้น และยังเป็นการตอกย้ำบทบาทหน้าที่ของพระแก้วมรกตและวัดพระแก้วที่เป็นพื้นที่ของพระมหากษัตริย์ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงทำให้วัดพระแก้วคลี่คลายจากการเป็นพื้นที่แสดงถึงอำนาจของพระมหากษัตริย์สู่การเป็นพื้นที่ที่อ้างความเป็นกษัตริย์

ในปัจจุบันพื้นที่วัดพระแก้วถูกทับซ้อนด้วยบทบาทหลายมิติ ซึ่งมีความลื่นไหลระหว่างการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และสามัญ แต่บทบาทหน้าที่หลัก วัดพระแก้วก็ยังคงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับคนไทยและชาวต่างชาติ แต่เปลี่ยนจากการเป็นพื้นที่ของพระมหากษัตริย์ มาสู่การเป็นพื้นที่ทางศาสนาและพื้นที่ท่องเที่ยวอีกส่วนหนึ่งด้วย

เพชร หมั่นเรียน (2552) ได้ทำการศึกษาสถาปัตยกรรมเขตพระราชฐานชั้นในของพระบรมมหาราชวัง สมัยรัชกาลที่ 3-5 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบและการวางผังทางสถาปัตยกรรมเขตพระราชฐานชั้นในของพระบรมมหาราชวังและพระราชวังสมัยรัชกาลที่ 3-5 โดยให้ความสำคัญในการศึกษาสถาปัตยกรรมในเขตพระราชฐานชั้นในที่เป็นที่สำหรับสตรีฝ่ายใน เป็นส่วนสำคัญที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ ของสยามในรัชกาลที่ 3-5

ผลการศึกษาพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านกรวางผังและรูปแบบสถาปัตยกรรมไปตามกระแสวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เข้ามาผ่านการพิจารณาของพระมหากษัตริย์ และส่งผลต่อระเบียบจารีตประเพณีของฝ่ายใน แล้วสะท้อนออกมาทางสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคสมัยคือ

สมัยรัชกาลที่ 3 วัฒนธรรมจีนหลังไหลเข้ามาในสยามมีอิทธิพลต่อพระราชานิยมของรัชกาลที่ 3 แต่ระเบียบจารีตประเพณีโบราณของฝ่ายในยังคงครัดอยู่ ทำให้สะท้อนออกมาทางสถาปัตยกรรมที่เป็นแบบไทยผสมผสานกับสถาปัตยกรรมแบบจีน

สมัยรัชกาลที่ 4 วัฒนธรรมจีนลดบทบาทลงวัฒนธรรมตะวันตกเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อพระราชานิยมของรัชกาลที่ 4 และจารีตประเพณีโบราณก็เริ่มผ่อนคลายลง สะท้อนออกมาทางสถาปัตยกรรมที่มีการปรับปรุงรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในบางส่วน แต่ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากสมัยรัชกาลที่ 3 มากนัก กรณีศึกษาเขตพระราชฐานชั้นในของพระวังพระนครคีรี

สมัยรัชกาลที่ 5 กระแสวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามากขึ้น มีอิทธิพลต่อพระราชานิยมของรัชกาลที่ 5 ระเบียบจารีตประเพณีโบราณมีการผ่อนคลายลงและมีการรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา สะท้อนออกมาทางสถาปัตยกรรมเขตพระราชฐานชั้นในของพระบรมมหาราชวัง รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบคลาสสิก และเขตพระราชฐานชั้นในของพระราชวังสวนดุสิตรับสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบโรแมนติค

ว่าที่ร้อยตรี ศุภโชค พรหมเชื้อ (2556) ได้ศึกษาเรื่อง “เปรียบเทียบระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยและ ชาวต่างชาติที่เข้าชมพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร” ผลการจากศึกษาพบว่า

1. ผลจากการศึกษาระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติที่เข้ารับบริการเข้าชมพระบรมมหาราชวังด้านการบริหารจัดการ พบว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติที่เข้ารับบริการเข้าชมพระบรมมหาราชวังด้านการบริหารจัดการ มีความพึงพอใจโดยรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด เพื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้านเรียงลำดับจากด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการติดต่อสื่อสารมี รองลงมาคือ ด้านการประสานงาน ส่วนด้านการวางแผนมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

2. ผลจากการศึกษาระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติที่มีต่อปัจจัยส่วนประสมทางการตลาด พบว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติที่เข้ารับบริการเข้าชมพระบรมมหาราชวังมีความพึงพอใจต่อปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดโดยรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยมีความพึงพอใจด้านกระบวนการเป็นอันดับแรก รองลงมาคือ ด้านการส่งเสริมการตลาด ด้านบริการมี ด้านพนักงานเจ้าหน้าที่ ด้านสถานที่ ตามลำดับ สำหรับนักท่องเที่ยวต่างชาติมีความพึงพอใจด้านกระบวนการเป็นลำดับแรก รองลงมาคือ ด้านพนักงานเจ้าหน้าที่ ด้านบริการมีค่าเฉลี่ย และด้านการส่งเสริมการตลาด และด้านสถานที่ ตามลำดับ สำหรับนักท่องเที่ยวต่างชาติมีความพึงพอใจด้านกระบวนการเป็นลำดับแรก รองลงมาคือ ด้านพนักงานเจ้าหน้าที่ มี ด้านการส่งเสริมการตลาด และ ด้านสถานที่

3. ผลจากการเปรียบเทียบความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติที่เข้าชมพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร ที่มีต่อบริการด้านการบริหารจัดการ ด้านการวางแผน พบว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติมีความพึงพอใจต่อบริการด้านการวางแผนไม่แตกต่างกัน ส่วนด้านการติดต่อสื่อสาร และด้านการประสานงาน พบว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติมีความพึงพอใจ

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องการจัดการการท่องเที่ยว

สุกัญญา กิมเปี่ยม (2551) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยพบว่าศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม อยู่ในระดับมาก โดยศักยภาพที่เหมาะสมมากที่สุด คือ ปัจจัยทางด้านธรรมชาติ ได้แก่ เรื่อง การจัดสวน ความร่มรื่นของสถานที่ และความสะอาดเป็นระเบียบของสถานที่ ปัจจัยทางด้านประวัติศาสตร์และศาสนา ได้แก่ เรื่องของปติมากรรม คือ เทวรูปพระคเณศ และพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

แนวทางพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของพระราชวังสนามจันทร์ได้แก่ ควรปรับปรุงคูน้ำล้อมรอบพระราชวังสนามจันทร์ และควรติดตั้งเครื่องบำบัดน้ำเพิ่มออกซิเจนในน้ำ ควรจัดแสดงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้มากกว่าที่จัดแสดงอยู่ ควรมีการจัดฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ในด้านบุคลิกภาพ ด้านการให้บริการที่ดี และการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ควรมีการฝึกอบรมภาษาอังกฤษ และภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ให้แก่เจ้าหน้าที่ ควรจัดกิจกรรมวันสำคัญอันเกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ โดยจัดให้มีการลงนามถวายพระพร ควรจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโอกาสที่เป็นวันสำคัญของพระองค์ท่าน เช่นวันสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ควรมีรถรางรับ – ส่งนักท่องเที่ยวจากองค์พระปฐมเจดีย์มายังพระราชวังสนามจันทร์เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทางให้แก่นักท่องเที่ยว

เปรมวดี ณ นครพนม (2545) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่เดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทยแบบจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง: กรณีศึกษาบริเวณพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ต้องการเที่ยวชมสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมมากที่สุด และสถานที่ท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวมากที่สุด ได้แก่ พระบรมมหาราชวังกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และได้รับความนิยมรองลงมาได้แก่ วัดต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียง เช่นวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

วัชรภรณ์ ระยับศรี (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติที่มาเที่ยววัดในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร พบว่า นักท่องเที่ยวมีความเห็นว่าศิลปกรรมไทยเป็นสิ่งควรช่วยกันอนุรักษ์และศึกษา กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวชอบได้แก่การเที่ยวชมศิลปกรรมความสวยงามของวัด และประโยชน์ที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการเดินทางมาเที่ยววัดคือการได้ผ่อนคลายความเครียด เกิดความสบายใจ และได้พัฒนาจิตใจให้สงบ

พระมหาบุญพิเชษฐ จันทรเมือง (2553) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์ ผลการวิจัยพบว่า ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในพระอารามหลวงชั้นเอกทุกวัด มีศักยภาพโดดเด่น ซึ่งทางภาครัฐพร้อมให้การสนับสนุนภาคเอกชนมีความสนใจร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวยังปลื้มในความงดงามของพระอาราม แต่ในด้านบริการการท่องเที่ยวของพระอาราม 5 วัดยังไม่ได้มาตรฐาน ยกเว้น

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เนื่องจากความคิดเห็นของผู้รับผิดชอบและผู้เกี่ยวข้องยังไม่สามารถหาข้อสรุปที่เหมาะสมในทิศทางเดียวกันได้ ระหว่างแนวคิดการอนุรักษ์กับแนวคิดเพื่อการพัฒนาวัดเพื่อบริการการท่องเที่ยว รวมถึงการใช้อำนาจบริหารสั่งการต่าง ๆ ของวัด

แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวภายในพระอารามหลวงนั้น ควรเน้น

1. การชื่นชมศิลปกรรมต่าง ๆ
2. การนมัสการไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์
3. การฝึกสมาธิภาวนาในวันหยุดและวันพักผ่อน
4. สิ่งที่น่าสนใจควรได้รับในการมาท่องเที่ยวคือความเพลิดเพลิน คติธรรม
เกร็ดความรู้ทางศาสนาที่ประกอบด้วยประวัติศาสตร์ที่ละเอียดลึกซึ้ง และ
5. ควรปรับปรุงด้านการบริการท่องเที่ยวของวัดที่ยังไม่เป็นที่ดึงดูดใจเพื่อมาตรฐาน
แรงจูงใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการสาธารณณะ

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการศึกษา

การจัดการการท่องเทียวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นการศึกษาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการการจัดการการท่องเทียวของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อศึกษาปัญหาและนำไปสู่การหาแนวทางในการจัดการการท่องเทียวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามสู่ความยั่งยืน เนื้อหาในบทนี้จะเป็นการนำเสนอรายละเอียดวิธีดำเนินการศึกษาตลอดจนแหล่งที่มาของข้อมูล วิธีการที่ใช้ในการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ประมวลผลข้อมูล โดยมีหัวข้อดังต่อไปนี้

1. พื้นที่ศึกษา
2. ประชากรที่ศึกษา
3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการได้มาของข้อมูลในการศึกษา
4. วิธีการที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล
5. นำเสนอผลงาน

พื้นที่ศึกษา

ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาการจัดการการท่องเทียวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามคือ อาณาบริเวณเขตพระราชฐานชั้นนอกซึ่งเป็นสถานที่ตั้งของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และเขตพระราชฐานชั้นกลางซึ่งเป็นสถานที่ตั้งของหมู่พระที่นั่งต่าง ๆ ที่ทางสำนักพระราชวังอนุญาตและเปิดให้นักท่องเทียวเข้าชมภายในองค์พระที่นั่งได้ หรือเรียกโดยรวมว่า พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งตั้งอยู่ที่ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

กลุ่มประชากรที่ศึกษา

การศึกษาดูแลการจัดการการท่องเทียวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามมีกลุ่มประชากรที่ศึกษา 2 กลุ่ม

1. **ทรัพยากรทางวัตถุ** ทรัพยากรทางวัตถุที่ศึกษาคือ อาคาร สถานที่ต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เช่น พระอุโบสถ หมู่พระที่นั่งต่าง ๆ ที่ทางสำนักพระราชวังอนุญาตเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมภายในได้

2. **ทรัพยากรทางบุคคล** ทรัพยากรทางบุคคลที่นำมาศึกษาคือ บุคลากรของสำนักพระราชวังที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม คือ ผู้บริหาร พนักงาน ผู้ให้บริการ และนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามและทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ตลอดจนมัคคุเทศก์ และตัวแทนบริษัทการท่องเที่ยว ซึ่งผู้ศึกษาจะได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลดังกล่าวเพื่อนำข้อมูลที่ได้รับมาทำการศึกษาวิจัยต่อไป

วิธีการรวบรวมข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลตามขอบเขตของเนื้อหาที่กำหนดไว้ออกเป็น 2 แนวทางศึกษา คือ

1. **ศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Document Study)** ศึกษาเอกสารประเภทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษาข้อมูลและรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับแนวคิดและพื้นที่ที่ทำการศึกษาโดยข้อมูลดังกล่าวที่นำมาศึกษานั้นเป็นข้อมูลที่ได้จากหนังสือ บทความ งานวิจัย เอกสารจดหมายตุ เอกสารเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ แผนที่ ภาพถ่าย และสื่ออินเทอร์เน็ต เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาให้ผู้ศึกษาได้เกิดความรู้ความเข้าใจในประเด็นหัวข้อที่ทำการศึกษามากยิ่งขึ้น

2. **ศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม (Field Study)** ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

2.1 การสำรวจพื้นที่ เนื่องจากผู้ศึกษาเป็นเจ้าของพื้นที่สำนักพระราชวัง โดยมีหน้าที่นำชมสถานที่ให้แก่นักท่องเที่ยว จึงถือเป็นข้อได้เปรียบที่ผู้ศึกษาจะได้ทำการสำรวจพื้นที่ที่ทำการศึกษาได้อย่างทั่วถึง และสามารถนำสิ่งที่ผู้ศึกษาพบเห็นในระหว่างการนำชมให้แก่นักท่องเที่ยวมาวิเคราะห์ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเพื่อนำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้

2.2 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เนื่องจากผู้วิจัยเป็นเจ้าของพื้นที่สำนักพระราชวัง นอกเหนือจากการนำชมให้นักท่องเที่ยวและ ยังมีอีกหน้าที่หนึ่งที่ต้องปฏิบัติคือ การนั่งประจำจุดประชาสัมพันธ์ ในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามและในองค์พระที่นั่งต่าง ๆ ภายในพระบรมมหาราชวัง เพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้ทำให้ผู้ศึกษาสามารถ

สังเกตการณ์ พฤติกรรม หรือความต้องการของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศในแต่ละชาติว่าเป็นเช่นไร มีความต้องการอะไร เพราะว่าในระหว่างที่ผู้ศึกษาปฏิบัติหน้าที่มักจะมีนักท่องเที่ยวเดินเข้ามาถามข้อมูลต่าง ๆ กับผู้ศึกษาอยู่ตลอดเวลา เช่นถามว่าสถานที่แห่งนี้ใช้ประกอบพระราชพิธีอะไร ทางออกไปทางไหน ห้องสุขาไปทางไหน ซึ่งผู้ศึกษาได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวไว้เพื่อนำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้

2.3 การสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่าง เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายเป็นรายบุคคลเพื่อให้ได้ข้อมูลและข้อเท็จจริงในประเด็นที่ทำการศึกษาอย่างละเอียดครบถ้วนด้วยแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ที่กำหนดไว้เพื่อให้ครอบคลุมตามประเด็นขอบเขตเนื้อหาที่กำหนดไว้

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

1. แนวคำถามต่าง ๆ เพื่อประกอบการสัมภาษณ์ ที่มุ่งเน้นรายละเอียดต่าง ๆ ตามที่ได้กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหา
2. สมุดจดบันทึกภาคสนามเพื่อใช้ในการบันทึข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์
3. เครื่องมือที่ช่วยในการบันทึกเสียง คือเครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป

การวิเคราะห์และการตรวจสอบข้อมูล

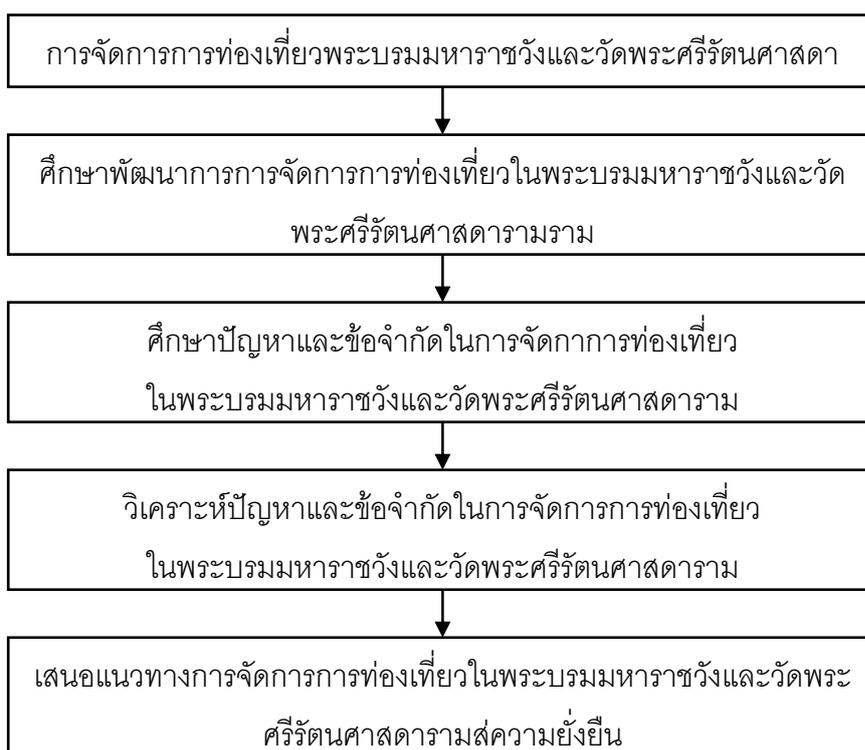
การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลเป็นการนำข้อมูลจากเอกสาร (Document Study) และข้อมูลจากภาคสนาม (Field Study) มาวิเคราะห์ร่วมกันดังนี้

1. นำข้อมูลที่ได้รวบรวมไว้จากการสำรวจแนวคิด วรรณกรรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ที่ได้จากการสำรวจภาคสนามรวมทั้งข้อมูลอื่น ๆ ที่ได้มาตลอดช่วงการศึกษามาตรวจสอบความถูกต้องและถอดความสรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตเนื้อหา
2. นำภาพถ่ายที่บันทึกไว้ตลอดช่วงการศึกษามาพิจารณาถึงความคมชัดและเหมาะสมกับเนื้อหาเพื่อใช้เป็นภาพประกอบในรายงานการศึกษาเพื่อให้ข้อมูลที่ทำการศึกษา มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

การนำเสนอข้อมูลและสรุปผล

การศึกษานี้เป็นการนำเสนอข้อมูลด้วยการเขียนพรรณนาความ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายถึงสิ่งที่ได้จากการศึกษาประกอบเข้าไว้ด้วยกันเพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงที่ได้จากการศึกษามาจำแนกตีความหมาย แยกแยะปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ทำการศึกษาคือการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ว่ามีพัฒนาการความเป็นมาอย่างไร และมีปัญหา หรือข้อจำกัดใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวและเพื่อเสนอแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามสู่ความยั่งยืน

กรอบแนวคิดในการศึกษา

บทที่ 4

การจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและ วัดพระศรีรัตนศาสดารามที่ผ่านมา

ความสำคัญของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระบรมมหาราชวังแห่งนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรีทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างกรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ.2325 มูลเหตุที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมหาราชวังและพระราชนิเวศน์มณฑลที่พระสุเมรุอันใหม่ ณ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยานี้ ก็เนื่องมาจากทรงพระราชดำริว่าสถานการณ์ของกรุงธนบุรีที่เกิดความเดือดร้อนระส่ำระสายถึงเกิดการจลาจลวุ่นวายนั้น หากล่วงรู้ไปยังนานาประเทศ ก็อาจเป็นเหตุจูงใจให้ศัตรูฉวยโอกาสยกทัพมาประชิดติดพระนคร เพราะเห็นว่าไทยอ่อนกำลังลงแล้วก็ได้ ทรงพิเคราะห์เห็นว่าชัยภูมิโดยทั่วไปของกรุงธนบุรีไม่มั่นคงแข็งแรงสำหรับการต่อต้านข้าศึก ถ้ามีศึกมาประชิดติดพระนครก็ยากแก่การป้องกันรักษาพระนคร ผู้ชัยภูมิทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ได้ เพราะเป็นที่แหลมมีแม่น้ำเป็นขอบเขตกว่าครึ่ง ซึ่งอาจอาศัยลำแม่น้ำเป็นปราการต่อต้านข้าศึกได้เป็นอย่างดี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายสภาพของกรุงธนบุรีไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2 ว่า (แสงสุริย์ ลดาวัลย์, 2514: 2)

แผนที่เมืองธนบุรีครั้งเป็นราชธานีเหมือนอย่างเมืองพิษณุโลก คือ ตั้งป้อมกำแพงสองฟาก เอลำแม่น้ำไว้กลางเมือง เมืองที่เอลำน้ำไว้กลาง ถ้าลำน้ำนั้นแคบ ก็เป็นประโยชน์ในการที่จะใช้เรือลำเรียงเข้าได้ถึงในเมือง และเวลามีศึกสงคราม ก็อาจทำเครื่องกีดกันข้าศึกได้ในทางน้ำ และทำสะพานให้พลทหารข้ามฟากเข้าช่วยกันรักษาหน้าที่ได้ง่าย แต่ถ้าลำน้ำกว้างออกจนกลายเป็นแม่น้ำ ประโยชน์ที่จะได้ในการป้องกันเมืองก็หมดไป กลายเป็นเมืองอกแตก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เคยทรงรักษาเมืองพิษณุโลกผู้ศึกอแซวนั้น ก็คงจะได้ทรงพระราชดำริเห็นเป็นการเสียเปรียบข้าศึกดังกล่าวมานี้ จึงได้ย้ายพระนครมาตั้งข้างฝั่งตะวันออกแต่ฝ่ายเดียว เอลำแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นชื่อหน้ารักษาพระนคร

มูลเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ มีพระบรมราชโองบายที่จะสร้างพระมหานครให้เจริญรุ่งเรืองสวยงาม ละม้ายแก่นกรุงศรีอยุธยาราชธานีเดิมโดยเร็วที่สุด ทั้งนี้เพื่อจะให้เป็นที่เกียรติยศปรากฏไปในนานาประเทศว่า ประเทศไทยได้รวบรวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นหนาสามารถกอบกู้ความเป็นอิสระคืนมา และสามารถสร้างสรรคบ้านเมืองใหม่ให้รุ่งเรืองสวยงาม เช่น ในสมัยที่กรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานีอยู่นั้นได้แล้ว ชาวแห่งความเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นของประชาชาติ ย่อมทำให้เป็นที่ครั้นคร้ามขามเกรงแก่ ผู้ที่คิดจะรุกรานได้ประการหนึ่ง และเนื่องจากศิลปะในการก่อสร้างก็เป็นสัญลักษณ์ประการหนึ่งที่จะแสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง จึงทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะสถาปนาวัดวาอารามและพระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานในแห่งดงามเป็นสง่าดัง เช่น ที่เคยเป็นมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่พระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานทีกรุงธนบุรีนั้น ตั้งอยู่ในที่ไม่เหมาะสม มีวัดชานาบอยู่สองข้าง ไม่อาจที่จะขยายอาณาบริเวณเพื่อก่อสร้างพระมหาปราสาทราชมณเฑียรให้สวยงามได้ จึงทรงมีพระราชดำริที่จะสร้างพระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานขึ้นใหม่

ครั้นเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จออกประทับท่ามกลางมุขมนตรีและเสนามาตย์ราชบริพารทั้งปวง ทรงมีพระราชดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งให้พระยาธรรมาธิกรณ์ และพระยาวิจิตรนาวิ เป็นแม่กองในการนำไพร่พลไปวัดกะที่สร้างพระมหานคร และพระราชมณเฑียรสถานใหม่ ตามที่ได้ทรงพระราชดำริไว้

การก่อสร้างพระบรมมหาราชวัง ได้เริ่มลงมือดำเนินการเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พุทธศักราช 2325 อันเป็นเวลาภายหลังการพระราชพิธียกหลักเมืองสำหรับกรุงเทพมหานครเพียง 1 วัน ในตอนแรกได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชมณเฑียรสถานด้วยเครื่องไม้ และรายล้อมอาณาบริเวณด้วยปราการระเนียดไว้เป็นการชั่วคราวก่อน

ครั้นเมื่อได้ทำการก่อสร้างพระราชมณเฑียรสถานชั่วคราวสำเร็จแล้ว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขปขึ้น มีการสวดพระปริตรพุทธมนต์ ณ พระราชมณเฑียรที่สร้างใหม่ 3 วัน เริ่มแต่วันจันทร์ที่ 10 มิถุนายน พุทธศักราช 2325 เป็นต้นมา ครั้นถึงวันพฤหัสบดีที่ 13 มิถุนายน เวลา 6 นาฬิกา 24 นาที อันเป็นเวลาอุดมมงคลฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตราสถลมารคข้ามฟากจากพระราชวังกรุงธนบุรี มา ณ ฝั่งปากตะวันออกเสด็จขึ้นฉนวนหน้าพระบรมมหาราชวัง ประทับพระราชยานมีตำรวจหลวงแห่นำตามเสด็จฯ สู่มณเฑียรสถาน ทรงประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษก เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระปฐมบรมกษัตริย์ในพระบรมราชวงศ์จักรี และได้เสด็จฯ เสด็จพระราชมณเฑียร ณ พระราชนิเวศน์มณเฑียรสถาน ในกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์แต่เบื้องนั้นสืบมา

ต่อมาเมื่อได้เสด็จฝ่ายไอศูรย์ราชสมบัติ ทำนุบำรุงบ้านเมืองร่มเย็นเป็นปรกติสุขขึ้นบ้างแล้ว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มก่อสร้างพระราชนิเวศน์มณฑลเทียรสถานให้เป็นการถาวรสืบไป กล่าวคือ ในปีพุทธศักราช 2326 โปรดเกล้าฯ ให้เริ่มการก่อสร้าง สร้างป้อม สร้างประตู สร้างพระราชมณฑลเทียรสถานทั้งข้างหน้าและข้างใน ตลอดจนสร้างพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พร้อมด้วยพระเจดีย์ พระวิหาร ศาลาราย และหอไตร ในปีพุทธศักราช 2327 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมหาปราสาทขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อการก่อสร้างพระราชนิเวศน์มณฑลเทียรสถานสำเร็จเรียบร้อยดังพระราชประสงค์แล้ว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเต็มตามแบบแผนและขนบประเพณีที่มีมาแต่โบราณกาลอีกครั้งหนึ่ง เมื่อปีพุทธศักราช 2328 (แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, 2514: 1 - 4)

ที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงเลือกที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง ณ ที่ดินแห่งหนึ่งริมแม่น้ำเจ้าพระยาอาณาเขตระหว่างวัดโพธาราม หรือวัดพระเชตุพนในปัจจุบัน กับวัดสลัก หรือวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นพื้นที่ผืนใหญ่ และถูกต้องตามหลักยุทธศาสตร์ในสมัยนั้น (พ.ศ.2325) แต่พื้นที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งเคหะสถานของบรรดาชาวจีนซึ่งขึ้นอยู่กับพระยาราชาศรัย จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดที่ให้ชาวจีนทั้งหมดนี้อพยพไปตั้งเคหะสถานที่ใหม่ที่สวน ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างวัดจักรวรรดิ และวัดปทุมคงคา หรือที่เรียกในสมัยต่อมาว่า สามเพ็ง (แน่น้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 24)

อาณาเขตพระบรมมหาราชวัง

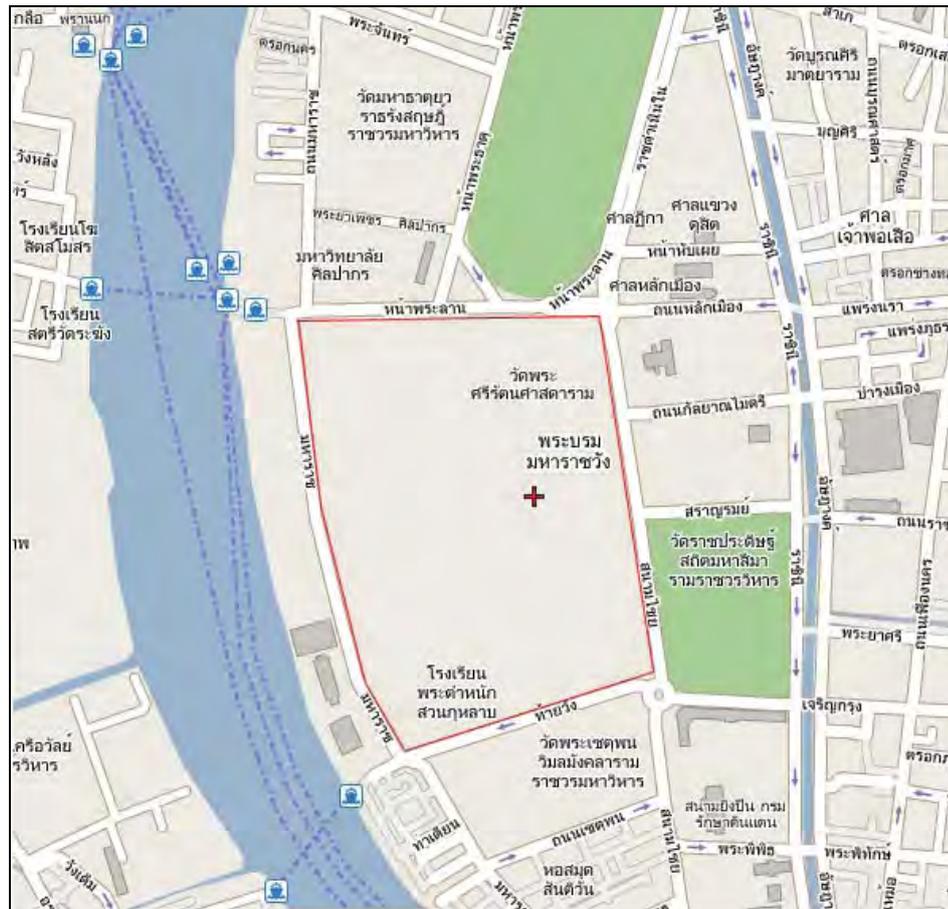
อาณาเขตพระบรมมหาราชวังเมื่อแรกสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีเนื้อที่ประมาณ 132 ไร่ โดยมีอาณาเขตในปัจจุบันดังต่อไปนี้

ด้านทิศเหนือ ติดถนนหน้าพระลาน ตั้งแต่มุมถนนหน้าพระลานตัดกับถนนมหาราช ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของป้อมอินทรวงศ์ในอดีต ไปจดป้อมเผด็จดัสกร

ด้านทิศตะวันออก ติดถนนสนามชัย ตั้งแต่ป้อมเผด็จดัสกรไปจดป้อมอนันตคีรี

ด้านทิศใต้ อยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน ตั้งแต่ป้อมอนันตคีรีไปจดป้อมสัตตบรรพต

ด้านทิศตะวันตก ติดถนนมหาราช ตั้งแต่ป้อมสัตตบรรพตไปจดถนนหน้าพระลาน

ภาพที่ 1 สถานที่ตั้งพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ที่มา: Google Map, **ที่ตั้งพระบรมมหาราชวัง**, เข้าถึงเมื่อ 11 มีนาคม 2557, เข้าถึงได้จาก <http://www.googlemap.com>

ที่ดินที่เหลือด้านทิศใต้ของพระบรมมหาราชวังจดอาณาเขตวัดพระเชตุพน โปรดพระราชทานให้เสนาบดีปลูกสร้างเคหะสถานเพื่อเป็นการรักษาความปลอดภัยด้านทิศใต้ไปด้วยพร้อม ๆ กัน

ต่อมาในปี พ.ศ.2361 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงขยายอาณาเขตพระบรมมหาราชวังไปทางด้านทิศใต้ ในเขตที่เสนาบดีตั้งเคหะสถานอยู่ และสร้างถนนกันเป็นเขตแบ่งระหว่างพระบรมมหาราชวัง และวัดพระเชตุพน พระราชทานชื่อถนนนั้นว่า “ถนนท้ายวัง” รวมเนื้อที่ที่ขยายเขตพระบรมมหาราชวังตั้งแต่นั้นปี พ.ศ.2325 ถึงปัจจุบัน มีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 152 ไร่ 2 งาน การขยายเขตพระบรมมหาราชวังในครั้งนั้น ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างกำแพงต่อจากกำแพงเดิมดังต่อไปนี้

ด้านทิศตะวันออก ต่อจากป้อมอนันตคีรีไปทางใต้เป็นแนวตรงกับกำแพงเดิม ตอนมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้สร้างป้อม เรียกว่า ป้อมมณีปราการ

ด้านทิศใต้ รื้อกำแพงเดิมระหว่างป้อมอนันตคีรี และป้อมสัตตบรรณพตแล้วสร้างกำแพงใหม่ต่อจากป้อมมณีปราการที่สร้างใหม่ ไปจดมุมด้านทิศตะวันตกพร้อมทั้งสร้างป้อมมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ขึ้นใหม่ เรียกว่า ป้อมภูผาสุทัศน์

ด้านทิศตะวันตก สร้างกำแพงต่อจากป้อมภูผาสุทัศน์ที่สร้างใหม่ไปจดป้อมสัตตบรรณพตเดิม (แห่งน้อย ศักดิ์คีรี, 2525: 25)

แบบแผนการสร้างพระบรมมหาราชวัง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดเกล้าฯ ให้ยึดถือแบบแผนผังพระราชวังหลวง ของกรุงศรีอยุธยา มาสร้างขึ้นใหม่เกือบทุกอย่าง ตั้งแต่แบบแผนและตำแหน่งที่ตั้งของพระที่นั่งและขนาดของพระมหาปราสาท และพระราชมณเฑียร รวมทั้งการสร้างพระอารามในพระบรมมหาราชวัง ตลอดจนป้อมปราการประตูล้อมรอบพระบรมมหาราชวัง และพระตำหนักน้ำหรือตำหนักแพที่เรียกกันในปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นประจักษ์แก่ข้าศึก คือพม่าในขณะนั้นว่าไทยสามารถจะรวมตัวเป็นปึกแผ่นได้เหมือนเดิม และยังคงฝีมือทางศิลปกรรมของชาวไทยอีกด้วย

แบบแผนของพระบรมมหาราชวัง ได้ยึดถือแบบฉบับของพระราชวังหลวงของกรุงศรีอยุธยา กล่าว คือ สร้างพระราชวังชิดแม่น้ำ หันหน้าพระบรมมหาราชวังไปทางทิศเหนือให้แม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ข้างซ้ายของพระบรมมหาราชวัง ให้กำแพงเมืองด้านข้างแม่น้ำเป็นกำแพงพระบรมมหาราชวังชั้นนอก และให้วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเดิมในสมัยนั้นยังเรียกว่า วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นพระอารามในพระบรมมหาราชวังตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออก

ดังที่กล่าวข้างต้นแล้วว่า พระบรมมหาราชวัง คือศูนย์กลางของการปกครอง และที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ฉะนั้นภายในพระบรมมหาราชวังอาจจะแบ่งได้เป็นเขตต่าง ๆ ตามหน้าที่ใช้สอย โดยการกั้นเขตด้วยอาคาร ด้วยถนน ด้วยพระระเบียง ด้วยกำแพงแก้ว ด้วยเขื่อนเพชร และเต็ง ซึ่งล้วนแต่กั้นตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว

การแบ่งส่วนของพระบรมมหาราชวัง ตามระเบียบของพระราชวัง แบ่งได้เป็น 3 เขต เรียกว่า พระราชฐานชั้นนอก พระราชฐานชั้นกลาง และพระราชฐานชั้นใน (แห่งน้อย ศักดิ์คีรี, 2525: 36 - 38)

พระราชฐานชั้นนอก

ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของพระบรมมหาราชวัง ด้านเหนือจดแนวเขตประตูวิเศษไชยศรี ด้านใต้จดแนวเขตประตูพิมานไชยศรี บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ที่

เกี่ยวข้องกับ การปกครองประเทศมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ด้านทิศตะวันออกเป็นสถานที่ตั้งของ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

บริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นพระอารามหลวงที่ก่อสร้างอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมมหาราชวัง โดยมีพระระเบียงล้อมรอบทั้ง 4 ทิศ มีอาณาเขตดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ กำแพงพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูมณีนพรัตน์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ กำแพงพระบรมมหาราชวัง ทางด้านประตูสวัสดิโสภณ
ทิศใต้	ติดต่อกับ บริเวณสวนศิवालีย์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ สนามหน้าของพระราชฐานชั้นนอก

ประวัติความเป็นมาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1 พ.ศ.2325 - 2352)

การสถาปนาวัดพระศรีรัตนศาสดารามในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต ที่ทรงอัญเชิญมาจากเวียงจันทน์เป็นศูนย์กลางที่สำคัญ ล้อมรอบด้วยพระระเบียง ทำนองเดียวกับการมีพระระเบียงล้อมรอบพระสถูปเจดีย์ในสมัยอยุธยา มีศาลาราย 12 หลัง รอบพระอุโบสถ สร้างหอระฆังขึ้นทางด้านทิศใต้ของพระอุโบสถ นอกจากนั้นทางด้านทิศเหนือของพระอุโบสถ มีหอพระไตรปิฎกประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองที่โปรดเกล้าฯ ให้สังคายนาขึ้น หอพระไตรปิฎกนี้ตั้งอยู่กลางสระน้ำ ตามธรรมเนียมของการสร้างหาไตรทั่วไปในสมัยนั้น เรียกว่า หอพระมณเฑียรธรรม มีพระเจดีย์ทอง 2 องค์ สร้างอุทิศถวายพระราชบิดาและพระราชมารดา ต่อมาในปี พ.ศ. 2332 ได้เกิดเพลิงไหม้หอพระมณเฑียรธรรมจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างที่ประดิษฐานพระไตรปิฎกขึ้นใหม่ในตำแหน่งเดิม โดยถมสระน้ำที่อยู่ล้อมรอบหอพระมณเฑียรธรรม สร้างอาคารขึ้นใหม่เรียกว่า พระมณฑป รวมทั้งได้ขยายเขตวัดพระศรีรัตนศาสดารามไปทางทิศเหนือ และสร้างหอพระมณเฑียรธรรมขึ้นใหม่เพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับอื่น ๆ และเป็นที่บอกหนังสือพระด้วย นอกจากนั้นยังสันนิษฐานว่าโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอพระขึ้น 2 พอเรียงกันในแนวเดียวกับหอพระมณเฑียรธรรมหลังที่สร้างขึ้นใหม่ได้แก่ หอพระนาก ประดิษฐานพระนาก และพระวิหารขาวหรือหอพระเทพบิดรประดิษฐานพระเทพบิดร ซึ่งเป็นเทวรูปพระเจ้าอุทุมพรจากวัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นำมาแปลงเป็นพระพุทธรูปหุ้มเงิน พร้อมทั้งสร้างพระปราสาท 8 องค์ขึ้นที่หน้าวัดนอกพระระเบียง นอกจากสถาปนาอาคารต่าง ๆ ในพระอารามแล้ว ยังทรงมีพระราชศรัทธา

สร้างเครื่องทรงพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) เพื่อถวายเป็นพุทธรูปบูชา 2 ชุด คือ เครื่องทรงสำหรับฤดูร้อนและฤดูฝน (การสถาปนาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว), 2557)

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2 พ.ศ.2352 - 2367)

บ้านเมืองอยู่ในเกณฑ์สงบจากศึกสงคราม อาคารต่าง ๆ ที่ก่อสร้างขึ้นครั้งรัชกาลที่ 1 ก็ยังคงสภาพดีอยู่ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงไม่ได้ทรงสร้างหรือปฏิสังขรณ์อาคารใดในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (แย่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 42)

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3 พ.ศ.2367 - 2393)

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถและพระมณฑปเป็นการใหญ่ พร้อมทั้งปรับปรุงหอพระ 2 หลัง หลังหนึ่งคือพระวิหารขาวเรียกว่า พระเศวตภูภาคารวิหารยอด ประดิษฐานพระเทพบิดรและพระพุทธรูปที่พระองค์ทรงนับถือศรัทธา อีกหลังหนึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิของเจ้านายในพระราชวงศ์จักรี แต่เรียกตามความเคยชินว่า หอพระนาค และได้บูรณะปฏิสังขรณ์ พระปราสาท 8 องค์ ตามที่รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างไว้ พร้อมทั้งสร้างกำแพงแก้วโอบล้อมพระปราสาทไว้อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนั้นยังโปรดเกล้าฯ ให้ตกแต่งลานวัดเป็นต้นว่า ก่อภูเขา ทำแท่นที่นั่ง กระจ่างต้นไม้ และตั้งตุ๊กตาทินรูปต่าง ๆ เป็นเครื่องประดับพระอาราม พร้อมทั้งปั้นยักษ์ยืนประตู่จำนวน ๖ คู่กันหน้าเข้าหาพระอุโบสถ นอกจากการปฏิสังขรณ์พระอารามแล้วยังทรงสร้างพระพุทธรูปรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถและสร้างเครื่องทรงพระแก้วสำหรับฤดูหนาวเพิ่มขึ้นด้วย (การสถาปนาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว), 2557)

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4 พ.ศ.2394 - 2411)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดฯ ให้สร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นอันมาก ซึ่งเป็นผลให้รูปโฉมของวัดพระศรีรัตนศาสดารามเปลี่ยนไปจากแบบแผนของรัชกาลที่ 1 - 3 เป็นอย่างมาก

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ถมฐานทักษิณของพระมณฑปยกขึ้นเป็นฐานไพที แล้วสร้างอาคารขึ้นหลายหลัง คือสร้างปราสาทพระเทพบิดรขึ้นทางทิศตะวันออกเฉียงของพระมณฑปและพระศรีรัตนเจดีย์ทางทิศตะวันตกของพระมณฑป การยกฐานไพทีครั้งนี้ทำให้มีการขยายเขตพระระเบียงออกไปทางทิศตะวันออกและตะวันตก พร้อมทั้งโอบล้อมพระเจดีย์ยอดปราสาทไว้ภายในพระระเบียง 2 องค์ ส่วนที่ด้านหลังพระอุโบสถ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอพระขึ้น 2 หอ พระราชทานนามว่า หอพระราชพงศานุสรและหอพระราชกามานุสร และสร้างพระมณฑปยอดปราสาทองค์เล็ก ๆ ขึ้นองค์หนึ่งระหว่างหอพระทั้ง 2 หอนั้น

ส่วนทางด้านทิศตะวันออกของพระอุโบสถ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอรบขึ้นที่ตำแหน่งหอรบเดิมครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมณฑปยอดปราสาท และหอพระคันธารราษฎร์ ขึ้นหน้าพระมณฑปนั้น (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 44)

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5 พ.ศ.2411 - 2453)

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การก่อสร้างในวัดพระศรีรัตนศาสดารามยังไม่แล้วเสร็จ เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตเสียก่อน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงบูรณะจนสำเร็จบริบูรณ์และโปรดเกล้าฯ ให้มีการเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 100 ปี เมื่อ พ.ศ.2425

สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่สำคัญคือบุษบกประดิษฐานพระบรมราชสัญลักษณ์ ซึ่งตั้งอยู่บนฐานไพทีของปราสาทพระเทพบิดร บุษบกดังกล่าวนี้ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระมณฑปองค์หนึ่ง ด้านตะวันตกเฉียงใต้องค์หนึ่ง และด้านตะวันออกเฉียงใต้องค์หนึ่ง

บุษบกองค์ที่ 1 ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประดิษฐานพระบรมราชสัญลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 1 เป็นรูปมงกุฎไม่มีพระจอน พระราชสัญลักษณ์รัชกาลที่ 2 เป็นรูปพญาครุฑจับนาค พระราชสัญลักษณ์ รัชกาลที่ 3 เป็นรูปพระวิมาน

บุษบกองค์ที่ 2 ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประดิษฐานพระบรมราชสัญลักษณ์รัชกาลที่ 4 เป็นรูปพระมหามงกุฎ

บุษบกองค์ที่ 3 ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประดิษฐานพระบรมราชสัญลักษณ์ของรัชกาลที่ 5 เป็นรูปพระจุลมงกุฎ (พระเกี้ยว)

บุษบกทั้ง 3 องค์ ตั้งอยู่บนฐานหินอ่อนรูปสี่เหลี่ยม รอบฐานมีรูปปั้นช้างทำด้วยทองแดง ซึ่งแสดงถึงช้างสำคัญที่มาสู่พระบารมีในแต่ละรัชกาล

บุษบกทั้ง 3 องค์นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องแสดงถึงพระบรมราชศรัทธาในพระบรมพุทธานุชาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง 5 รัชกาลจึงได้ทรงสร้างพระบรมราชสัญลักษณ์ของทุกพระองค์ไว้เป็นพุทธบูชา ต่อมาในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดเพลิงไหม้พระพุทธรูปปราสาท จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างหลังคาและซ่อมส่วนที่ชำรุดทั้งหมดแต่ยังไม่แล้วเสร็จในรัชกาลนี้ (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 51 - 53)

สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6 พ.ศ.2453 - 2468)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้มีการสร้างถาวรวัตถุใดเพิ่มเติม ในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นอกจากการบูรณะปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปรางค์ปราสาทที่ไฟไหม้ให้คงสภาพเดิมโปรดเกล้าฯ ให้ตกแต่งพระพุทธรูปรางค์ปราสาทเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปของรัชกาลต่าง ๆ และให้แปลงนามพระพุทธรูปรางค์ปราสาทว่า “ปราสาทพระเทพบิดร” เพื่อให้ตรงกับนามปราสาทพระเทพบิดร จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้กันทำยจรณา เป็นที่ประดิษฐานพระเทพบิดร ซึ่งเป็นเทวรูปสมเด็จพระรามธิบดี (อุ้มทอง) ปฐมวงศ์สร้างกรุงเก่า ที่รัชกาลที่ 1 ได้อัญเชิญมาจากกรุงศรีอยุธยา และแปลงรูปเทวรูปที่ถูกพม่าเผาให้เป็นพระพุทธรูปหุ้มเงิน เพื่อทรงสักการะต่อไป นอกจากนั้นได้โปรดฯ ให้ตกแต่งฐานไฟที่ สร้างพุ่ม เป็นพุทธรูชา ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 53 - 55)

สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7 พ.ศ.2468 - 2477)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มิได้ทรงสร้างถาวรวัตถุเพิ่มขึ้นในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ หอพระมณฑปเยียรธรรม และอาคารอื่น ๆ ขึ้นหลายหลัง ท้นกับการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 150 ปี พ.ศ.2475 นี้ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ได้ทำการบูรณะครั้งใหญ่ ทัวทั้งพระอาราม โดยมีสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี เป็นประธานในการบูรณะครั้งนี้ ให้ทันกับการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ในเดือนเมษายน 2525 (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 55)

สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8 พ.ศ.2477 - 2489)

มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นบางส่วน เช่น การบูรณะจิตรกรรมฝาผนังที่พระระเบียง เป็นต้น (การสถาปนาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว), 2557)

สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9 พ.ศ.2489 - ปัจจุบัน) ประมาณ พ.ศ.2513 รัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อดำเนินการบูรณะจิตรกรรมฝาผนังที่พระระเบียง ต่อมาใน พ.ศ.2524 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นแม่กองดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์อาคารและสิ่งก่อสร้างทั่วทั้งพระอาราม เพื่อเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เมื่อ พ.ศ.2525 พร้อม ๆ กับการบูรณะในครั้งนั้นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีโปรดเกล้าฯ ให้สร้างบุษบกตราแผ่นดิน ขึ้นอีก 1 องค์ที่ฐานไฟที่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประดิษฐานพระบรมราชสัญลักษณ์ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า

เจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน (การสถาปนาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว), 2557)

พระราชฐานชั้นกลาง

ตั้งอยู่กลางพระบรมมหาราชวัง นับจากแนวประตูพินานไชยศรีมาทางใต้ ถึงประตูสนามราชกิจ บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของหมู่พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรซึ่งเป็นที่พักของพระมหากษัตริย์ รวมทั้งเป็นที่ตั้งของอาคารที่เกี่ยวข้องกับพระราชฐานโดยเฉพาะ

บริเวณพระราชฐานชั้นกลางเป็นสถานที่ตั้งของหมู่พระมหาปราสาท และพระราชมณเฑียร

ในอดีตหมู่พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียร เป็นที่พักและเป็นที่ว่าการ รวมทั้งเป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ที่สำคัญของประเทศ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เนื่องจากรัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้สร้างพระราชวังดุสิตในปี พ.ศ.2440 ได้เสด็จไปประทับเป็นครั้งคราวและกลายเป็นที่ประทับถาวรในเวลาต่อมา พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวังจึงได้เปลี่ยนจากที่ประทับและที่ว่าการ กลายมาเป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ เท่านั้น ในสมัยต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จมาประทับที่พระบรมมหาราชวังเป็นครั้งคราว และได้เสด็จสวรรคตที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง หลังจากนั้นพระบรมมหาราชวังมิได้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์อีกต่อไป คงใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ที่สำคัญ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เสด็จพระราชสมภพ เสด็จพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ฯลฯ (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 62)

ที่ตั้งพระราชฐานชั้นกลาง

หมู่พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียร ตั้งอยู่ศูนย์กลางพระบรมมหาราชวัง โดยด้านทิศเหนือนับจากประตูพินานไชยศรี ถึงประตูสนามราชกิจ ด้านทิศตะวันออก จดเขตกำแพงแก้วบริเวณสวนศิवालย์ ด้านทิศตะวันตก จดกำแพงพระบรมมหาราชวังชั้นใน และ ทิศใต้ต่อเนื่องกับพระราชฐานชั้นใน

ประวัติความเป็นมาพระราชฐานชั้นกลาง

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1 พ.ศ.2325 - 2352)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมมหาราชวังใน พ.ศ.2325 พร้อมกับการสร้างพระนคร โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชมณเฑียร เป็นเครื่องไม้ทั้งสิ้นต่อมาในปี พ.ศ.2326 ได้โปรดฯ ให้แก้ไขพระราชมณเฑียรเป็นก่อกำแพงอิฐ ฉาบปูนเป็นการถาวรขึ้น

แบบแผนการก่อสร้างพระมหาปราสาทและพระราชมณฑลเศียร ได้อาศัยพระราชมณฑลเศียรพระราชวังหลวง ครั่งกรุงศรีอยุธยาเป็นแบบฉบับ โดยสร้างพระที่นั่งขึ้นด้วยกัน 2 หมู่ เรียงกันหันหน้าพระที่นั่งไปสูทิศเหนือ คือหมู่พระที่นั่งอมรินทราภิเศก (พระที่นั่งอินทราภิเศก) และหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน นอกจากหมู่พระที่นั่ง 2 หมู่นี้แล้วยังโปรดฯให้สร้างทิมคคหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งเย็น 2 องค์ ข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยทางด้านตะวันออก และด้านตะวันตก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

หมู่พระที่นั่งอินทราภิเศกมหาปราสาท ประมาณปี พ.ศ.2326 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างหมู่พระที่นั่งหมู่แรกขึ้น ในพระบรมมหาราชวัง พระราชทานนามว่า พระที่นั่งอินทราภิเศกประกอบด้วยองค์พระที่นั่งพระปรีศวร ช้าย-ขวา และเรือนจันทน์เป็นบริเวณ ที่ตั้งของพระที่นั่งอินทราภิเศกหมู่นี้ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระบรมมหาราชวัง ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง พระที่นั่งองค์นี้เป็นพระที่นั่งที่รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นให้มีขนาดใหญ่เท่าพระที่นั่งศรีสรรเพ็ชรปราสาท ในพระราชวังหลวงครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เพื่อใช้เป็นที่ประกอบพระบรมราชาภิเศก พระที่นั่งองค์นี้มีลักษณะเป็นแบบไทย मुखหน้า मुखหลังยาวเท่ากับ मुखข้าง บนยอดหลังคามีปราสาท ที่ไชราของยอดปราสาททั้ง 4 มุม รับด้วยทวย และหลังคาติดด้วยตีบูก การสร้างพระที่นั่งสำเร็จลงในปี พ.ศ.2327 ต่อมาในปี พ.ศ.2332 ได้เกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งอินทราภิเศกจนหมดองค์ และลามไปไหม้พระปรีศวรซ้ายอีกองค์หนึ่งด้วย ทั้งนี้เกิดจากฝนตก อสนีบาต หน้าบันมุขเด็จ และไหม้เครื่องบนพระมหาปราสาทจนหมดสิ้น

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อพระที่นั่งอินทราภิเศกถูกเพลิงไหม้หมดทั้งองค์ ดังกล่าวแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งองค์ใหม่ขึ้น พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท” ทดแทนพระที่นั่งองค์เดิมที่ถูกไฟไหม้ โดยเลื่อนองค์พระที่นั่งขึ้นทางทิศเหนือ มีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนจากพระที่นั่งองค์เดิม โดยแยกเป็นพระที่นั่ง 2 องค์ คือพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งพิมานรัตยา เชื่อมต่อกันด้วยมุขกระสัน พร้อมทั้งสร้างพระปรีศวรซ้ายขึ้นมาแทนที่พระปรีศวรซ้ายองค์เดิม พระที่นั่งองค์ใหม่นี้โปรดฯให้ลดขนาดลงให้เท่ากับพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ในพระราชวังหลวงครั้งกรุงศรีอยุธยา การที่เปลี่ยนแปลงแบบแผนจากพระที่นั่งอินทราภิเศกมาเป็นพระที่นั่ง 2 องค์ ก็เพื่อให้พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ และพระที่นั่งพิมานรัตยา เป็นที่ประทับ

ลักษณะขององค์พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นปราสาท จตุรมุข แต่ละมุขกว้างยาวเท่ากันทั้ง 4 ทิศ मुखด้านเหนือ ซึ่งเป็น मुखหน้ามีมุขเด็จ ประดิษฐานพระที่นั่งบุษบกมาลา ที่ยอดพระมหาปราสาท มีครุฑรับไชรา แทนทวย หลังคาติดด้วยตีบูก (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 64)

ทิมคด ส่วนด้านหน้าของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประกอบด้วยศาลาโถง 2 หลัง รูปร่างหักงอเป็น ซ้อศอก เรียกศาลา 2 หลังนี้ว่า ทิมคด ไม่ปรากฏหลักฐานว่า “ทิมคด” นี้สร้างขึ้นในสมัยใด แต่สันนิษฐานจากทรวดทรง และหลังคาหน้าบัน สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

หมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน หมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เป็นหมู่พระที่นั่งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นพระราชมณเฑียร ลักษณะเป็นพระที่นั่งหมู่ใหญ่ 5 องค์ มีชื่อเรียงจากองค์พระที่นั่งที่ประทับดังนี้คือ:

1. พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน
2. พระที่นั่งไพศาลทักษิณ
3. พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยฯ
4. พระปรัศวีชัย
5. พระปรัศวีขวา

การก่อสร้างหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน สันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งขึ้น 2 องค์ เรียกว่า พระที่นั่งทรงปืนซ้าย – ขวา ลักษณะเด่นของพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ที่น่าสนใจคือ เป็นพระที่นั่งองค์เดียวในพระบรมมหาราชวังที่ยังมีลายเขียนฝาผนังภายนอกเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์หน้าสิงห์ สีเหลือง บนพื้นสีดำ ส่วนหอศาสตราคมมีการเปลี่ยนแปลง ดังจะได้กล่าวต่อไป

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2 พ.ศ.2352 - 2367)

โปรดเกล้าฯ ให้สร้างถาวรวัตถุเพิ่มขึ้นในหมู่พระราชมณเฑียร 3 หลัง คือ หอพระสุรालย์พิมาน และหอพระธาตุมณเฑียร ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณเชื่อมด้วยมุขกระสัน และพระที่นั่งสนามจันทร์ ซึ่งตั้งอยู่หน้าหอพระธาตุมณเฑียร ดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไปนี้

หอพระสุรालย์พิมาน เป็นหอพระตั้งอยู่ทิศตะวันออกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณ มีมุขกระสันลักษณะหลังคาแบบจีน เชื่อมต่อระหว่างองค์พระที่นั่งกับหอพระ หอพระสุรालย์พิมานนี้ สันนิษฐานว่าเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศุภรัตนะ ที่มาสู่พระบารมี และที่ประดิษฐานปูชนียวัตถุ เช่น พระบรมสารีริกธาตุ พระรัตนโลหะ พระชัยวัฒน์ประจำรัชกาล และพระพุทธรูปปฏิมากรสำคัญอื่น ๆ

หอพระธาตุมณเฑียร เป็นหอพระบรมอัฐิ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณเชื่อมด้วยมุขกระสัน ลักษณะหลังคาแบบจีน (คนละแบบกับหอพระสุรालย์พิมาน) เชื่อมต่อ

ระหว่างองค์พระที่นั่งกับหอพระธาตุฯ หอพระธาตุมณฑลเศียรนี้ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิของ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1

พระที่นั่งสนามจันทร์ เป็นพระที่นั่งไม้ขนาดเล็ก สร้างแบบพลับพลาโถง ตั้งอยู่ ทางด้านทิศตะวันตกของพระที่นั่งอมรินทรีฯ ลักษณะพระที่นั่งเป็นแบบคล้ายกับจะเคลื่อนย้ายได้ ความวิจิตรขององค์พระที่นั่งนี้ อยู่ที่ลวดลายรอบพระแท่นและเสารับหลังคา ซึ่งเป็นแบบดงรักปิดทองประดับกระจกลงในรอยแกะสลัก เช่นเดียวกับลายฝังมุก พระที่นั่งองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น และนับว่าได้ทรงมีส่วนร่วมในการตกแต่งพระที่นั่ง องค์นี้ด้วย โดยเฉพาะที่ฝ้าเพดาน และฝ้าชายคาพระที่นั่งองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงใช้เป็นที่เสด็จออกขุนนางในบางครั้ง (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 68)

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3 พ.ศ.2367 - 2393)

เป็นระยะที่พระมหาปราสาทและพระราชมณฑลเศียรสถานสร้างมาได้ประมาณ 50 ปี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่พระที่นั่งองค์ต่าง ๆ เริ่มเสื่อมสภาพลง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์พระมหาปราสาทและพระราชมณฑลเศียร เป็นการใหญ่ โดยโปรดเกล้าฯ ให้ก่อกำแพงรอบท้องพระโรง พระที่นั่งอมรินทรีฯ และรอบมุขกระสันที่เชื่อมระหว่างพระที่นั่งไพศาลฯและพระที่นั่งจักรพรรดิฯ พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ มีการเปลี่ยนโครงสร้างที่เสารับหลังคาองค์ประธาน โดยแต่ละช่วงเสาได้ยกเสาด้านกลางออก และก่ออิฐหุ้มเสาไม้ไว้ภายในรูปแบบที่ปรากฏดังนี้ เรียกว่า “ช่องกบ” ซึ่งเป็นลักษณะที่ใช้กันมากในสมัยรัชกาลที่ 3 ส่วนการบูรณะปฏิสังขรณ์ที่เห็นเด่นชัดอีกอย่างหนึ่ง คือ ได้มีการนำกระเบื้องดินเผาเคลือบ สี มาใช้มุงหลังคาพระที่นั่งองค์ต่าง ๆ ในหมู่พระมหาปราสาท และพระราชมณฑลเศียร ยกเว้นพระปรีศรีชัย - ขวา ในหมู่พระราชมณฑลเศียร ซึ่งยังคงมุงด้วยกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบสี

การบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ให้คงรูปแบบของสมัยรัชกาลที่ 1 ไว้ทุกประการ แม้แต่ขนาดตัวไม้ที่นำมาใช้ก็โปรดฯ ให้ถ่ายแบบไว้มิให้ผิดแบบแม้แต่นิ้วเดียว (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 68)

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4 พ.ศ.2393 - 2411)

ในรัชกาลนี้มีความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับพระมหาปราสาท และพระราชมณฑลเศียรหลายประการคือ

ในหมู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างกำแพงแก้วที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พร้อมทั้งสร้างพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์มหาปราสาทขึ้นเหนือกำแพงแก้วนั้นทางด้านทิศตะวันออก และโปรดเกล้าฯ ให้ก่อเขาไกรลาสขึ้นที่ด้านทิศตะวันตกของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ในหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ทำซุ้มพระบัญชาพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เจาะช่องพระบัญชาที่มุขกระสันพระที่นั่งไพศาลทักษิณด้านตะวันตกในทิศเดียวกันนี้ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งสีตลาภิรมย์ ส่วนทางด้านทิศตะวันออก โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งราชฤดีที่หน้าหอพระสุราลัยพิมาน เปลี่ยนแปลงหอเสถียรธรรมปริตครั้งรัชกาลที่ 1 สร้างเป็นหอศาสตราคมพร้อมทั้งสร้างและดัดแปลงกำแพงแก้วรอบพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างประตูที่เชื่อมเพ็ชรที่กั้นระหว่างพระราชฐานชั้นกลาง กับพระราชฐานชั้นใน เรียกว่าประตูพรหมโสภา และประตูพรหมศรีสวัสดิ์เป็นประตูยอดปราสาท

รายละเอียดของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

หมู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างกำแพงแก้วกั้นด้านหน้าด้านข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ไปจดทิมซึ่งเป็นทิมที่กั้นฝ่ายหน้าและฝ่ายในพร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนประตูซึ่งเดิมเป็นประตูหุ้มซ่าง มาเป็นประตูยอดมงกุฎประดับด้วยกระเบื้อง

พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ ที่กำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งของพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์มหาปราสาท ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นพลับพลา สำหรับประทับพระราชยาน (เสลี่ยง) ในการเสด็จพระราชดำเนินพยุหยาตรา หรือสำหรับใช้ในงานพระราชพิธีโสกันต์ เป็นต้น ลักษณะขององค์พระที่นั่งเป็นปราสาทโถงจตุรมุข หลังคามุงด้วยตึบูก เสาโครงสร้างและลายฐานขององค์พระที่นั่งลงรักปิดทองประดับกระจกด้วยฝีมือประณีตวิจิตรบรรจง

เขาไกรลาส พร้อมกันนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ก่อนเขาไกรลาส สำหรับเป็นที่ตั้งพระองค์เจ้าโสกันต์ และหม่อมเจ้าเกศากัณฑ์ ที่ด้านทิศตะวันตกของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

หมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งโถงต่อเนื่องกับองค์พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทางด้านทิศเหนือซึ่งเป็นด้านหน้า ทำหน้าที่เป็นท้องพระโรงโถงก่อนเข้าองค์พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พร้อมกันนั้นโปรดเกล้าฯ ให้สร้างซุ้มพระทวารและพระบัญชาพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เป็นแบบซุ้มบันแถลง ลงรักปิดทองประดับกระจก

ส่วนที่ด้านข้างของท้องพระโรงโถงนี้ เปิดออกสู่ซาลาหน้าหอศาสตราคมและพระที่นั่งดุสิตลาภิรมย์ รัชกาลที่ 4 โปรดฯ ให้สร้างพระทวารขึ้น 2 ทวาร เป็นพระทวารยอดพรหมพักตร์ ปิดทอง

สีหบัญชร ที่มีขกระสันหอพระธาตุมณเฑียรด้านทิศเหนือ โปรดเกล้าฯ ให้เจาะเป็นช่องพระบัญชร เรียกว่าสีหบัญชร ด้านในเป็นพระแท่นหินอ่อนเป็นที่ประทับ สีหบัญชรนี้สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น เพื่อเป็นที่เสด็จออกให้เฝ้าแทนการเสด็จออกท้องพระโรง และมักจะเป็นเวลาถูกเงินในยามวิกาล

พระที่นั่งราชฤดี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นแบบ “ตึกฝรั่ง” เป็นที่เสด็จออกกว่าราชการแห่งหนึ่ง พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งราชฤดี” และต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้นำสิ่งของที่ได้รับทูลเกล้าถวายจากนานาประเทศมาจัดตั้งไว้ นับเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งแรกของประเทศ

หอศาสตราคม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงหอเสถียรธรรมปริตเดิมทั้งหมดคงไว้แต่ฐาน และสร้างส่วนบนขึ้นใหม่ เป็นหอสำหรับพระสงฆ์สมณู ทำพิธีสวดพระพุทธรูป ทำน้ำพระปริต สำหรับสงฆ์พระมหากษัตริย์ และสำหรับประพรมพระมหามณเฑียร แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า หอศาสตราคม ลักษณะเด่นของหอศาสตราคมนี้อยู่ที่พระทวาร และพระบัญชร ลงรักปิดทอง เป็นรูปเครื่องราชกกุธภัณฑ์ และพระแสงราชศัตราวุธต่าง ๆ

พระทวารเทเวศร์รักษา และพระทวารเทวภิรมย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างและดัดแปลงกำแพงแก้ว ล้อมรอบหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน โอบล้อมพระที่นั่งและหอต่าง ๆ ไว้ในเขต พร้อมกันนั้นโปรดเกล้าฯ ให้สร้างซุ้มพระทวารที่กำแพงแก้วด้านทิศเหนือ และด้านทิศตะวันตก พระราชทานนามว่า พระทวารเทเวศร์รักษา และพระทวารเทวภิรมย์ ตามลำดับ โดยพระทวารทางด้านทิศเหนือ สร้างเป็นซุ้มยอดมงกุฎ 3 ยอด และพระทวารทางด้านทิศตะวันตกเป็นซุ้มยอดมงกุฎ เช่นเดียวกันแต่มียอดเดียว (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 72 - 77)

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2411 - 2453)

มีความเปลี่ยนแปลงที่หมู่พระมหาปราสาท และพระราชมณเฑียรสถานเป็นอันมาก โดยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งขึ้นหมู่ใหญ่ระหว่างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย โดยริ้วพระตำหนักตึกที่เคยเสด็จประทับเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ออก และสร้างหมู่พระที่นั่งองค์ใหม่ขึ้นแทน

ส่วนด้านหลังขององค์พระที่นั่งพิมานรัตยา ซึ่งเป็นพระปรัศว์ซ้าย - ขวา มาแต่เดิมนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างอาคารทางด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งพิมานรัตยา เพื่อใช้ในพระราชพิธีโสกันต์ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ริ้วพระปรัศว์

ขวาออก และยกมาสร้างใหม่ด้านหลัง จึงก่อให้เกิดแบบแผนของพระมหามณเฑียรรูปใหม่ กลายเป็น พระปรัศว์ซ้ายและปรัศว์หลัง แทน

ส่วนด้านพระที่นั่งจักรพรรดิฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้หรือพระที่นั่งราชฤดีที่สร้างขึ้นครั้งรัชกาลที่ 4 ให้สร้างขึ้นใหม่ในตำแหน่งเดิม เป็นพระที่นั่งแบบจีน ต่อมาพระที่นั่งแบบจีนเสื่อมสภาพลง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างเขียนแบบถวายให้ทอดพระเนตรเป็นแบบไทย แต่ไม่โปรดจึงมิได้สร้างขึ้นใหม่

ที่รอบกำแพงแก้วหน้าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย รัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างกระถางไม้ตัดเรียงรายรอบกำแพงแก้ว (ยังปรากฏอยู่ทุกวันนี้)

หมู่พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ พื้นที่ว่างระหว่างหมู่พระมหاپราสาท และหมู่พระมหามณเฑียรมีชื่อเรียกว่า “สวนซ้าย” ณ ที่นี้เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ.2367 โปรดฯ ให้สร้างตำหนักถวายสมเด็จพระราชชนนี คือ กรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย ตำหนักที่ประทับนี้ตั้งอยู่ในบริเวณสวนซ้าย โดยมีส่วนกันแบ่งจากฝ่ายหน้าทางด้านทิศเหนือ คือมีเขื่อนเพชรกัน อยู่ด้านหลังทรงพระยาช้างเผือกอีกชั้นหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นส่วนของฝ่ายหน้า พระตำหนักนี้ เรียกว่า “พระตำหนัก ตึก” เมื่อกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัยทิวงคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระราชทานพระตำหนักตึกเป็นที่ประทับของพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าหญิงละม่อม บุคคลสำคัญที่ประทับร่วมกับพระองค์เจ้าหญิงละม่อม คือ หม่อมเจ้าหญิงรำเพย ซึ่งภายหลังได้รับสถาปนาเป็นพระนางเธอ พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ในรัชกาลที่ 4

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ.2394 พระมเหสีคือพระนางเธอพระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์ มีพระโอรสองค์ใหญ่คือสมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์ฯ ประสูติ ณ พระตำหนักนี้ ในปี พ.ศ.2396 เสด็จประทับร่วมกันกับพระอนุชาซึ่งประสูติภายหลัง จนกระทั่งเจริญพระชนม์เสด็จไปประทับยังฝ่ายหน้า ในส่วนอื่นนอกเขตพระตำหนักตึก

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ.2411 ทรงมีพระราชดำริว่า พระตำหนักตึกเป็นบริเวณที่ประสูติ และเสด็จประทับสืบมา โดยมีได้มีผู้ใดมาปะปนถือเป็นชัยภูมิมงคล จึงโปรดเกล้าฯ ให้ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เป็นแม่กอง พระยาสุรศักดิ์มนตรี จางวางมหาดเล็กเป็นกงสี พระยาเวียงในนฤบาล เป็นนายช่าง ทำการสร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่ 2 องค์ ลง ณ บริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งพระตำหนักตึก พระราชทานชื่อพระที่นั่งองค์ตะวันออกว่า “พระที่นั่งมุลสถานบรมอาสน์” องค์ข้างตะวันตกพระราชทานชื่อว่า “พระที่นั่งสมมติ

เทวราชอุบัติ” พระที่นั่งสององค์นี้เป็นที่ประทับองค์แรกนับแต่ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ นอกจากนี้ทางด้านตะวันตกของพระที่นั่งสมมติเทวราชอุบัติโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งดำรงสวัสดิ์อันัญวงศ์ เป็นห้องที่ตกแต่งด้วยเครื่องลายคราม ส่วนทางด้านตะวันออกของพระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งนิพัฒพงศถาวรวิจิตร เป็นห้องพระภุษา

ขณะเดียวกันทางด้านทิศเหนือของหมู่พระที่นั่งใหม่นี้ โปรดเกล้าฯ ให้ทำเขื่อนเพชรขึ้นใหม่ เขื่อนเพชรใหม่นี้มีพระทวาร 2 พระทวาร และมีศาลา 2 หลัง อยู่ซ้ายขวา ยกพื้นสูงเป็นส่วนกันอาณาเขตฝ่ายหน้าและฝ่ายใน

การสร้างหมู่พระที่นั่งใหม่นี้ยังไม่แล้วเสร็จ จนถึงปี พ.ศ.2413 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองสิงคโปร์ และเมืองชวา เมื่อเสด็จกลับพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างพระที่นั่งใหม่ตั้งอยู่หลังพระที่นั่งองค์แรก ซึ่งยังคงดำเนินการสร้างอยู่ พระที่นั่งองค์ใหม่นี้ พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร”

จนถึงปี พ.ศ.2416 พระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์ และพระที่นั่งองค์อื่น ๆ ที่สร้างในคราวแรกพร้อมกันได้สร้างสำเร็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จมาประทับ ณ พระที่นั่งนี้ แต่ยังมีได้มีพระราชพิธีเฉลิมพระราชมนเทียร (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 77 - 79)

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในปี พ.ศ.2418 ทรงมีพระราชประสงค์จะสร้างพระที่นั่งอีกองค์หนึ่ง สำหรับเป็นท้องพระโรง ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เป็นแม่กอง มีสเตอร์ยอนคูลินิช เป็นนายช่างหลวงพระยาเวียงในนฤบาลเป็นผู้กำกับกรทุกอย่าง พระดิฐการภักดี เป็นผู้ตรวจบัญชี มีสเตอร์แฮนรี คูลินิชโรส เป็นผู้ช่วยนายช่าง พระที่นั่งองค์ที่เป็นท้องพระโรงนี้เมื่อสร้างสำเร็จพระราชทานนามว่า พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เนื่องจากเขื่อนเพชรด้านหน้ากีดขวางการสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทจึงต้องรื้อลงในคราวนี้ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาทรงวางศิลาสำหรับสร้างพระที่นั่งตามราชประเพณีก่อรากพระที่นั่งแต่โบราณ เมื่อวันที่พุธ แรม 10 ค่ำ เดือน 6 พ.ศ.2419 เวลา 2 โมง 36 นาที ตามพระฤกษ์

เมื่อเริ่มก่อสร้าง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะก่อสร้างในแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ยุคเรอเนซองซ์ของยุโรป แต่เมื่อมีผู้ทัดทานถึงความเหมาะสม และเพื่อเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติในภายหน้า จึงได้โปรดฯ ให้แก้ไขเป็นหลังคายอดปราสาทแทน สมเด็จพระยานนริศรานุวัดติวงศ์ได้ตรัสเล่าประทาน ม.จ. ดวงจิตร จิตรพงศ์ว่า

เมื่อแรกทำช่างฝรั่งก็ทำส่วนของตนให้งดงามตามแบบฝรั่งไป ช่างไทยก็คิดทำเครื่องบนให้งดงามอ่อนช้อยตามแบบศิลปกรรมไทยไป ไม่ได้คิดประสมประสานว่างานจะต้องต่อเนื่องกัน

พอยกขึ้นไปต่อกันข้างล่างเป็นก้อนมดลูกทึบ ส่วนข้างบนทำแบบเรียวแหลมบาง อย่างที่เรียกกันว่า “ไม้เรียวหวดฟ้า” ทำให้ข่มกันน้ำเกลียด ครั้งนั้นจึงทรงออกแบบทรวดทรงเครื่องยอดพระที่นั่งจักรีเสี้ยใหม่ให้อ้วนสั้นดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้

ต่อมาภายหลังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งต่าง ๆ ขึ้นอีกหลายองค์ คือ

พระที่นั่งอมรพิมานมณี สร้างต่อจากพระเฉลียงพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬารลงมาทางทิศใต้ เป็นพระวิมานสำหรับเข้าที่บรรทมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะเรียกกันว่า “ในที่” ด้านหลังของพระที่นั่งองค์นี้ติดกับ “สวนสวรรค์”

พระที่นั่งสุทธาศรีอภิรมย์ สร้างต่อจากพระที่นั่งอมรพิมานมณี มาทางทิศตะวันออก เป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ตั้งแต่ยังดำรงพระยศเป็นพระนางเจ้าพระวรราชเทวี

พระที่นั่งบรรณาคมสรณีย์ สร้างอยู่ทางทิศตะวันตกของพระที่นั่งอมรพิมานมณี สร้างขึ้นใหม่หลังพระที่นั่งองค์อื่นในกลุ่มนี้ ใน พ.ศ.2430 ใช้เป็นห้องทรงพระอักษร

พระที่นั่งราชปริติวารโทย สร้างต่อเนืองกับ “ห้องเขียว” ในหมู่พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬารฟากตะวันตก มาทางทิศเหนือ และมีชานติดต่อกับพระที่นั่งดำรงสวัสดิศดิอนัญวงศ์ด้วยใช้เป็นห้องสำราญพระราชอิริยาบถ

พระที่นั่งเทพदनัยนันทยากร ตั้งอยู่ต่อเนืองกับ “ห้องน้ำเงิน” ในหมู่พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬารฟากตะวันตกมาทางทิศเหนือ และอยู่ตรงข้ามกับพระที่นั่งสุทธาศรีอภิรมย์โดยมีอัฒจันทร์ใหญ่ร่วมกัน ใช้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระราชโอรส และพระราชธิดา

ในรัชกาลเดียวกันนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งขึ้นองค์หนึ่ง ทางด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เพื่อใช้เป็นสถานที่ประชุม พระราชทานนามว่าพระที่นั่งราชกรัณยสภา ลักษณะภายนอกเป็นอาคารทรงไทย แต่ที่ซุ้มพระทวารและพระบัญชร เป็นซุ้มบันแถลงลงรักไม่ปิดทองภายในมีโครงสร้างเป็นรูปแบบตะวันตก (แน่น้อย คัดศิรี, 2525: 79 - 85)

สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6 พ.ศ.2453 - 2468)

ความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับพระบรมมหาปราสาท และพระราชมณฑลเสวยสถานมีน้อยส่วนมากเป็นการบูรณะปฏิสังขรณ์ หรือแก้ไขในรายละเอียด ส่วนที่ก่อสร้างขึ้นเป็นถาวรวัตถุ คือพระที่นั่งราชฤดีที่สร้างแบบองค์เดิม ศาลาเปลื้องเครื่อง สร้างบนกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านทิศตะวันตก เสริมพระปรัศว์ ซ้าย – ขวา ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระราชทานนามพระปรัศว์ ซ้าย – ขวา ของพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานดังรายละเอียดต่อไปนี้

พระที่นั่งราชฤดี เป็นพระที่นั่งโถง ก่ออิฐ ฉาบปูน หลังคาทรงไทย ตั้งอยู่ทางทิศ ตะวันออกของพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระที่นั่งองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นที่สงรมุรธาภิเษก ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เดิมพระราชทานนามว่า พระที่นั่งจันทรทิพโยภาส ต่อมาเปลี่ยนนามเป็น พระที่นั่งราชฤดี ให้เหมือนของเดิม

ศาลาเปลื้องเครื่อง ส่วนกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านทิศตะวันตก เป็นที่ตั้งของศาลาเปลื้องเครื่องเกี่ยวกับพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระที่นั่งนี้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นพร้อมกันนั้น ได้ต่อทางเดินเชื่อมระหว่างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท กับ ศาลาเปลื้องเครื่อง ในทิศตะวันตกและพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ ในทิศ ตะวันออก ในระยะเวลาเดียวกัน

พระปรัศว์ ซ้าย – ขวา ของพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ส่วนในด้านทิศตะวันออก และทิศตะวันตกขององค์พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ต่อพระปรัศว์ซ้าย – ขวา ออกไปทั้งสองด้านเพื่อเป็นที่ประทับของพระบรมวงศานุ วงศ์ฝ่ายใน และฝ่ายหน้า

พระปรัศว์ ซ้าย – ขวา ของพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เมื่อปี พ.ศ.2467 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานนามพระปรัศว์ขวาว่า “พระที่นั่งเทพสถานพิลาศ” และพระปรัศว์ซ้ายว่า “เทพอาสนพิไล” ลักษณะเด่นขององค์พระที่นั่งคือหลังคามุง ด้วยกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบสี ซึ่งเป็นเครื่องชี้ถึงตำแหน่งของเจ้านายที่ประทับ ทั้ง ๆ ที่พระที่นั่ง 2 องค์นี้ สร้างต่อเนื่องกับหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 85 - 88)

สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 7 รัชกาลที่ 8 และรัชกาลที่ 9 พ.ศ.2468 - 2489)

เนื่องด้วยเป็นระยะของการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราช เป็นระบอบประชาธิปไตย ไม่มีการสร้างพระที่นั่งต่าง ๆ ในหมู่พระมหาปราสาท และพระราช มณเฑียร นอกจากบูรณะซ่อมแซมเล็กน้อย ส่วนมากเป็นการรื้อพระที่นั่งที่หมดสภาพลง โดยเฉพาะที่หมู่พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ได้มีการสร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่ 2 องค์ โดยอาศัยเค้า โครงของพระที่นั่งองค์เดิม และสร้างขึ้นในตำแหน่งเดิม ดังนี้

ในส่วนของหมู่พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ เก้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา มีการใช้หมู่พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ซึ่งอยู่เบื้องหลังพระที่นั่งจักรี มหาปราสาทต่อมาอีก เนื่องด้วยการก่อสร้างหมู่พระที่นั่งองค์นี้ เป็นโครงสร้างไม้หุ้มด้วยปูน

ภายนอก เมื่อมิได้มีการบูรณะซ่อมแซมหมู่พระที่นั่งนี้ตลอดมา จนท้ายที่สุดหมดสภาพจึงต้องรื้อลงทิ้งหมู่ ยกเว้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทก่อนหน้าที่จะมีการรื้อหมู่พระที่นั่งดังกล่าวนี้ สำนักพระราชวังมีโครงการปรับปรุงแก้ไขตัดแปลงหมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เพื่อให้เป็นที่ประทับและที่พระราชทานเลี้ยง แต่โครงการที่ได้ปรับปรุงจริง ๆ คงมีแต่พระที่นั่งสำหรับพระราชทานเลี้ยง การก่อสร้างดังกล่าวนี้เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ.2492 คือ

1. การก่อสร้างพระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์องค์ใหม่ขึ้น ณ ตำแหน่งเดิม โดยรื้อพระที่นั่งองค์เดิมและพระที่นั่งนิพัทธ์พงษ์ถาวรวิจิตรลง องค์พระที่นั่งมีขนาดยาวเท่ากับพระที่นั่งองค์เดิม 2 องค์รวมกัน เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก สูง 2 ชั้น ภายในตกแต่งลวดบัวเป็นสถาปัตยกรรมแบบยุโรปอย่างวิจิตร พระที่นั่งองค์นี้ใช้เป็นห้องพระราชทานเลี้ยง จุคนได้ประมาณ 70 - 80 คน ช่องว่างระหว่างหน้าพระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์ กับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เป็นอัฒจันทร์ ยาวทอดจากชั้นล่างถึงชั้นบน ปัจจุบันเรียกว่า “อัฒจันทร์เสือ” เหนือบันไดเป็นหลังคากระฉก เป็นทางเสด็จพระราชดำเนิน

2. ก่อสร้างพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ องค์ใหม่ขึ้น ณ ตำแหน่งเดิม โดยรื้อพระที่นั่งองค์เดิมและพระที่นั่งดำรงสวัสดิ์อนัญวงศ์ องค์พระที่นั่งมีขนาดเท่ากับพระที่นั่งองค์เดิม 2 องค์รวมกัน เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก สูง 2 ชั้น ภายในตกแต่งลวดบัวเป็นสถาปัตยกรรมแบบยุโรป อย่างวิจิตร เช่นเดียวกัน พระที่นั่งองค์นี้เป็นห้องพระราชทานเลี้ยงกาแฟ ทางด้านทิศตะวันตก เป็นห้องแต่งตัว ชายหญิงและช่องว่างระหว่างพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ เป็นอ่างน้ำพุ บูเมเสคสีทองที่เรียกว่า อ่างแก้ว ตอนบนเป็นหลังคากระฉก

ปัจจุบันหมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ยังเป็นที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญตลอดมา โดยเฉพาะพระราชพิธีเสด็จออกรับพระราชสาส์นตราตั้งจากคณะทูตประเทศต่าง ๆ เป็นอาทิ

หมู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และหมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ยังคงเป็นหมู่พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานที่สำคัญของพระบรมมหาราชวัง ใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธีอันสำคัญของประเทศตลอดมาจนจะครบ 200 ปี (แน่น้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 88 - 91)

พระราชฐานชั้นใน

ที่ตั้งพระราชฐานชั้นใน

ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของพระบรมมหาราชวังเบื้องหลังหมู่พระมหาปราสาท และพระราชมณเฑียร เป็นที่ตั้งของพระตำหนักของพระมเหสี ตำหนักของพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์

ตำแหน่งของพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นสตรี ตลอดจนเรือนของข้าราชการที่เป็นสตรีบริเวณนี้เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่า “ฝ่ายใน”

พระราชฐานชั้นในตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของพระบรมมหาราชวัง ล้อมรอบด้วย “เต็ง” 3 ด้าน คือ ด้านทิศตะวันออก ทิศใต้ และทิศตะวันตก (เต็งนี้ทำหน้าที่เป็นทั้งที่พักอาศัย และเป็นกำแพงกัน แสงแดดและลมพัดเข้าไปด้วยในตัว) ส่วนทางด้านทิศเหนือติดต่อกับเขตพระราชฐานชั้นกลาง ด้วยประตูสนามราชกิจ ประตูพรหมศรีสวัสดิ์และประตูพรหมโสภา

พระราชฐานชั้นใน เป็นที่ประทับของพระมเหสี และที่อยู่ของเจ้าจอมและข้าราชการที่เป็นหญิงล้วน ชายใดที่มีกิจธุระจำเป็นจะต้องผ่านเข้าไปในพระราชฐานชั้นในนี้จะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของพระราชวังอย่างเคร่งครัด

พระราชฐานชั้นในนี้ได้สร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างพระบรมมหาราชวังในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีเจ้านายฝ่ายในได้ประทับอยู่มาตลอดตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งนับว่าเป็นสมัยที่มีเจ้านายประทับอยู่อย่างแออัดที่สุด จนเกือบจะเรียกว่าเป็นเมืองเมืองหนึ่งก็ว่าได้ ในปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปประทับที่พระราชวังดุสิต เจ้านายฝ่ายในจึงได้ย้ายตามเสด็จไปประทับที่พระราชวังดุสิตเป็นอันมาก ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้านายฝ่ายในหลายพระองค์มิได้เสด็จกลับมาประทับที่พระบรมมหาราชวัง แต่กลับไปประทับที่สวนสุนันทา ทำให้พระราชฐานชั้นในว่างลงบ้าง トラบจนปี พ.ศ.2475 เจ้านายฝ่ายในได้เสด็จไปประทับที่ต่างประเทศบ้าง ที่สวนนอกบ้าง พระราชฐานชั้นในจึงเป็นที่ประทับของเจ้านายบางพระองค์เท่านั้น จนท้ายที่สุดคงเหลือแต่ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ที่รักษาพระราชฐานชั้นในเท่านั้นที่ยังคงอาศัยอยู่จนทุกวันนี้ (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 91)

ประวัติความเป็นมาพระราชฐานชั้นใน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมมหาราชวังในปี พ.ศ.2325 และในปี พ.ศ.2326 ได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงพระมหามณเฑียรจากเครื่องไม้มาเป็นก่ออิฐฉาบปูนแล้วปรากฏหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระตำหนักถวายสมเด็จพระเจ้าที่นางองค์ใหญ่ คือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี และสมเด็จพระเจ้าที่นางองค์น้อย คือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ โดยสมเด็จพระเจ้าที่นางทั้งสององค์ ได้เสด็จเข้ามาช่วยราชการแผ่นดินในพระบรมมหาราชวัง และสันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกคงจะปลูกตำหนักพระราชทานเจ้าจอมและข้าราชการอื่น ๆ อีก การก่อสร้างในครั้งนี้เป็นตำหนักไม้ทั้งสิ้นและเนื่องด้วยเป็นตำหนักที่ไม่มีความสำคัญเท่าใดนัก ตำหนักต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจถูกรื้อถอนไปในสมัยรัชกาลที่ 3 คงเหลือที่เป็นอนุสรณ์อยู่เพียง 2 ตำหนัก คือ

1. ตำแหน่งเขียวหรือตำแหน่งใหญ่ ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุขาวดี
2. ตำแหน่งแดง ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุदारักษ์

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3 พ.ศ.2367-2393)

ได้โปรดเกล้าฯ ให้หรือตำแหน่งในเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งโครงสร้างไม่เปลี่ยนเป็นตึก โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตำหนักตึกถวายกรมสมเด็จพระศรีสุลาสัยซึ่งเป็นสมเด็จพระราชชนนี และตึกพระเจ้าลูกเธอ ตึกเจ้าคุณต่าง ๆ รวมทั้งตึกเจ้าจอมที่เป็นพระสนมเอกหลายหมู่และตึกแถวเจ้าจอมอยู่งาน พนักงาน ฯลฯ

ตำแหน่งเขียว เป็นตำแหน่งของสมเด็จพระพี่นางเธอพระองค์ใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปปลูกถวายเจ้าอาวาสวัดบางว่าน้อย (วัดอมรินทราราม) ซึ่งตั้งอยู่ริมพระนิเวศน์เดิมของสมเด็จพระพี่นางเธอพระองค์นั้น

ลักษณะของตำหนักเขียวที่วัดอมรินทรารามในปัจจุบัน เป็นตำหนักหลังเดียว แบบตำหนักหอเป็นอาคารไทยยกพื้นสูง ฝาปะกนทาสีดินแดง หลังคามุงกระเบื้องดินเผา เฉพาะภายในทาสีเขียว

ตำแหน่งแดง เป็นตำแหน่งของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุदारักษ์พระพี่นางองค์น้อยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ เมื่อครั้งเสด็จไปประทับ ณ พระบรมมหาราชวังเพื่อทรงช่วยราชการฝ่ายใน ต่อมาได้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชินีในรัชกาลที่ 2 ซึ่งเป็นพระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุदारักษ์ พระองค์นั้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติ เป็นรัชกาลที่ 3 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา ได้เสด็จจากพระบรมมหาราชวัง พร้อมสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณีฯ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ไปประทับ ณ พระราชวังเดิม ประจวบกับ เป็นเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงริ่หรือหมู่ตำหนักในพระราชฐานชั้นใน จากโครงสร้างไม่เปลี่ยนเป็นตำหนักตึกทั้งหมด จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้หรือตำแหน่งแดงของสมเด็จพระศรีสุริเยนทรา ไปปลูกถวาย ณ พระราชวังเดิม ต่อมาสมเด็จพระศรีสุริเยนทราสวรรคตลง จึงได้หรือตำแหน่งแดงส่วนของสมเด็จพระศรีสุริเยนทรา ไปถวายเป็นกุฏิเจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยาราม

ครั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎฯ เสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้ทรงบวรราชภิษกสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี เป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และเชิญเสด็จไปประทับ ณ พระราชวังบวรสถานมงคลแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้หรือพระตำหนักแดงที่ถวายเป็นกุฏิเจ้าอาวาสวัดโมลีโลก ไปสร้างถวายเป็นกุฏิเจ้าอาวาสวัดเขมาภิร

ตาราม จังหวัดนนทบุรี และปลุกกฎตีถกวายเจ้าอาวาสวัดโมลีโลกิโยใหม่ ตำแหน่งแดงส่วนซึ่งเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระราชวังเดิม นั้น ได้รื้อไปสร้างถวายเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รูปแบบของตำหนักแดงที่สร้างขึ้นนั้นจะมีลักษณะเหมือนกับตำหนักที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 คือ มีลักษณะเป็นกลุ่มของอาคารหลายหลัง หลังประธานจะเป็นเรือน 5 ห้อง ห้อง 2 หลังแปดเชื่อมด้วยนอกชานต่อไปยังเรือน 5 ห้อง หลังเดี่ยวที่เรียกว่า ตำหนักหอ นอกจากนี้มีห้องพระโรงและเรือนบริวารอีกหลายหลัง จะเห็นว่าพระตำหนักแดงส่วนซึ่งเป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีสุริเยนทรา เป็นตำหนักแปดเป็นหลังประธานของกลุ่มตำหนักนี้ ดังปรากฏอยู่ที่วัดเขมาภิรตารามในปัจจุบัน ส่วนที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นตำหนักหอ เป็นอาคารหลังเดี่ยวดังปรากฏอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหลังพระที่นั่งศิวโมกข์พิมาน (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 91 - 93)

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4 พ.ศ.2394 - 2411)

ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าได้ทรงสร้างตำหนักสำคัญในเขตพระราชฐานชั้นในอย่างไร ปรากฏแต่เพียงพระที่นั่งสี่ตลาภิรมย์องค์เดียวมีรายละเอียดดังนี้

พระที่นั่งสี่ตลาภิรมย์ ตั้งอยู่ริมกำแพงพระราชวังชั้นใน ใกล้ประตูสนามราชกิจ พระที่นั่งองค์นี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นแก่งพระที่นั่งเย็น สูง 3 ชั้น ลักษณะเป็นแบบจีน พระที่นั่งองค์นี้จัดอยู่ในบริเวณพระตำหนักสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้โปรดฯ ให้สร้างหมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในบริเวณพระตำหนักสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างหมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในบริเวณที่ตั้งตำหนักนี้ จึงต้องรื้อพระที่นั่งองค์นี้ลงไปปลุกถวายเป็นกุฏิเจ้าอาวาส ณ วัดราชบพิธ

เต็ง ส่วนที่ปรากฏหลักฐานที่สำคัญสำหรับอาคารที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 ภายในเขตพระราชฐานชั้นใน และยังปรากฏอยู่จนถึงทุกวันนี้คือ อาคารแถวยาวที่ทำหน้าที่กั้นขอบเขตพระราชฐานชั้นในจากส่วนอื่น ๆ ที่เรียกกันว่า “เต็ง”

แต่เดิมปรากฏว่าที่ริมกำแพงชั้นในพระบรมมหาราชวัง ด้านทิศตะวันตก และด้านทิศตะวันออกในเขตพระราชฐานชั้นใน มีอาคารเป็นเรือนแถวยาวชั้นเดียว เป็นอาคารที่มีหลังคาชนกำแพง ใช้กำแพงด้านหนึ่งเป็นฝา อาคารชนิดนี้เรียกว่า “ทิม” ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้โปรดให้ยก “ทิม” ดังกล่าวนั้นขึ้นเป็นอาคาร 2 ชั้น มีบันไดขึ้นภายในของแต่ละห้องเรียกอาคารนี้ว่า “เต็ง”

พร้อม ๆ กับการยกทิมชั้นเดียวขึ้นเป็นสองชั้นและเรียกว่า “เต็ง” ทางด้านทิศตะวันตก และตะวันออกนี้แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเต็งเพิ่มขึ้นเป็นเต็ง 2 แถว ทางด้านทิศใต้ตามแนวที่เป็นเขตพระบรมมหาราชวังครั้งรัชกาลที่ 1 เต็ง 2 แถวนี้เรียกว่า เต็งแดง (เพราะทาสีแดง) และเต็งแถวท่อ (เพราะสร้างตามแนวท่อไขน้ำจากแม่น้ำเข้ามาใช้ในพระบรมมหาราชวัง) ส่วนในเขตพระบรมมหาราชวังที่ขยายเขตไปในสมัยรัชกาลที่ 2 ก็ได้โปรดฯ ให้สร้าง “เต็ง” ขึ้นริมกำแพงพระบรมมหาราชวังด้านทิศใต้เรียกว่า “เต็งแถวนอก” แต่เต็งด้านนี้ยังไม่แล้วเสร็จ มาสำเร็จลงในสมัยรัชกาลที่ 5 พร้อมทั้งแก้ไขรูปแบบของเต็ง จากแบบเดิมไปบ้าง แต่ยังคงรูปเป็นอาคารแถวยาวสูง 2 ชั้น ทำหน้าที่โอบล้อมเขตพระราชฐานชั้นในไว้ เช่น เดิม

ต่อมาในภายหลัง มีการใช้อาคารในเขตพระราชฐานชั้นในน้อยลง เจ้านายเสด็จออกไปประทับนอกพระบรมมหาราชวังมากขึ้น ฉะนั้นเต็งแถวนอก ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นเขตพระราชฐานชั้นใน จึงเปลี่ยนเป็นเขตท้ายวังแทน และกลายเป็นที่อยู่ของพนักงานทั้งชายหญิง(แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 97 - 101)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5 พ.ศ.2411 - 2453)

ได้มีการเปลี่ยนแปลงในเขตพระราชฐานชั้นในอย่างมากมาย โดยที่รัชสมัยนี้ อิทธิพลของประเทศตะวันตก เข้ามามีบทบาทต่อความเป็นอยู่และต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมในประเทศไทยเป็นอันมาก ฉะนั้นอาคารที่ปรากฏในเขตพระราชฐานชั้นใน จะปรากฏในรูปแบบที่เห็นอิทธิพลของประเทศตะวันตกอย่างชัดเจนบางตำหนักจะเห็นได้ชัดว่ามีสถาปนิกเป็นผู้ออกแบบ และบางตำหนักท่านเจ้าของตำหนักก็ทรงมีพระดำริเอง แต่อย่างไรก็ดี มิได้หมายความว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้หรือตำหนักของเดิมที่เปลี่ยนแปลงในรัชกาลที่ 3 ลงทั้งหมด เป็นแต่เพียงหรือตำหนักบางหลังและโปรดฯ ให้สร้างใหม่พระราชทานพระมหาลีที่ดำรงพระอิสริยยศสูง หรือพระสนมเอกบางคนเท่านั้น พร้อมกันนั้นก็โปรดฯ ให้ปรับปรุงตำหนักของเดิมให้มีสภาพดีขึ้น ซึ่งส่วนมากมักจะเปลี่ยนแปลงให้มี “ดาดฟ้า” เกือบทุกตำหนัก ทั้งนี้เพราะในเขตพระราชฐานชั้นในเมื่อมีการปลูกสร้างตำหนักลงเต็มพื้นที่แล้วตำหนักต่าง ๆ จะบังลมกันเองเป็นส่วนมาก ไม่มีช่องทางให้ลมผ่านได้สะดวก เจ้านายส่วนมากจึงโปรดที่จะประทับพักผ่อน บน “ดาดฟ้า” ซึ่งอยู่ในที่สูงกว่าส่วนอื่น ๆ ของตำหนักโดยทั่วไป

การก่อสร้างและการเปลี่ยนแปลงของตำหนักต่าง ๆ ในเขตพระราชฐานชั้นใน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีดังต่อไปนี้

1. **พระตำหนักตึกของสมเด็จพระศรีสุลาลัย** พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้หรือพระตำหนักตึก สร้างเป็นพระที่นั่งมุลสถานบรมอาสน์ และพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ ทรงมีพระราชดำริว่า ที่พระตำหนักตึกองค์นี้ เป็นสถานที่ประสูติ และที่ประทับของพระองค์เมื่อทรงพระเยาว์ และได้เสด็จประทับ ณ พระตำหนักตึกนี้ โดยมีได้มีผู้อื่นมาเจือปน จึงได้สร้างพระที่นั่ง 2 องค์นี้ ได้กล่าวไว้ในหัวข้อเรื่องเขตพระราชฐานชั้นกลาง

2. **พระตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวีพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า** หรือที่เรียกว่า “พระตำหนัก” แต่เดิมเป็นพระตำหนักที่ประทับของสมเด็จพระนางสุพรรณาทกุมารีรัตน์ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชินี และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถซึ่งร่วมเจ้าจอมมารดาองค์เดียวกัน แต่สมเด็จพระนางสุพรรณาทกุมารีรัตน์ได้สิ้นพระชนม์เพราะเรือพระที่นั่งล่ม และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้เสด็จไปประทับ ณ พระที่นั่งสุททาศรีอภิรมย์ในหมู่พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร พระตำหนักจึงเป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีสวรินทิราแต่พระองค์เดียว

3. **ตำหนักสมเด็จพระมาตามหัยยิกาเธอ สมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง** ซึ่งทรงเป็นพระอภีบาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เมื่อครั้งทรงพระเยาว์

4. ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรพินท์เพ็ญภาค

5. ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรประพันธ์รำไพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอดิษฐ์สุริยาภา และเจ้าจอมมารดาอ่อน

6. ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอัปภิมถรีปชา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทิพยาลังการ และเจ้าจอมมารดาแส

7. ตำหนักพระนางเจ้าสุชุมาลมารศรี พระราชเทวี

8. ตำหนักพระราชชายา เจ้าดารารัศมี

9. เรือนเจ้าจอม เียบ อาบ เอื้อน

ส่วนตำหนักพระมเหสีองค์อื่นและตำหนักพระราชธิดาหลายหลังได้ถูกรื้อลงหมดไม่มีสภาพให้เห็นได้ในปัจจุบัน

ตำหนักดังกล่าวข้างต้น เป็นตำหนักที่ก่อสร้างด้วยสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก แต่ยังคงใช้ระบบความเป็นอยู่แบบเดิม คือส่วนชั้นล่างซึ่งเรียกว่าใต้ชั้นต่ำ เป็นที่อยู่ของข้าราชการบริวาร ส่วนชั้นบนตั้งแต่ชั้น 2 ขึ้นไป เป็นที่ประทับรวมทั้งห้องที่เสด็จออกให้เฝ้า

ส่วนตำหนักอื่น ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดฯ ให้สร้างพระราชทานพระเจ้าลูกเธอมีแบบที่เหมือนกันอยู่ 4 หลัง แต่เป็นพระตำหนักขนาดเล็ก สร้างเลียนแบบพระตำหนักครั้งรัชกาลที่ 3 ในลักษณะของแปลน แต่ขึ้นรูปเป็นแบบใหม่

ตำหนักที่เจ้านายของตำหนักทรงสร้างขึ้นด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ได้แก่ ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรทัยเทพกัญญา พระราชธิดาในรัชกาลที่ 4 เป็นต้น

นอกเหนือจากการสร้างตำหนักพระราชทานเป็นที่ประทับของพระมเหสี พระราชธิดา พระสนมเอก เจ้าจอมมารดา เจ้าจอมและข้าราชการบริพารต่าง ๆ แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ยังได้โปรดฯให้สร้างตำหนักการสร้างสระนี้เมื่อแรกเริ่มก็เพื่อถวายเป็นพระกุศลให้แก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรทัยเทพกัญญา ซึ่งประชวรมาเป็นเวลานาน น้ำในสระนั้นนอกจากเป็นน้ำใช้ในเขตพระราชฐานชั้นในแล้วในกรณีที่เกิดเพลิงไหม้จะได้ใช้ดับไฟด้วย (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 101 - 104)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6 พ.ศ.2453 - 2468)

การใช้พระราชฐานชั้นในเกือบไม่มี คงมีแต่เจ้านายที่เคยประทับในรัชกาลก่อนประทับต่อมา และบางพระองค์ก็ได้เสด็จไปประทับที่วังสุนันทาบ้างที่สวนนอกบ้าง

ต่อมาภายหลัง พระราชฐานชั้นในทรุดโทรมลง ได้มีการรื้อถอนตำหนักที่หมดสภาพลงไปเป็นอันมาก และเมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา พระราชฐานชั้นในทรุดโทรมลงถึงขนาด มีแต่เพียงเจ้านายชั้นหม่อมเจ้าบางพระองค์ ยังคงประทับอยู่ เจ้าจอมในรัชกาลที่ 5 หรือคุณท้าวนางที่ทำหน้าที่ดูแลพระราชฐานชั้นใน รวมทั้งข้าหลวงของพระองค์หญิงเจ้าของตำหนัก ยังคงอาศัยอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นในบ้าง แต่ก็เหลือที่จะดูแลปัจจุบันได้เริ่มมีการปรับปรุงโดยการบูรณะของเก่าขึ้นมา หรือจัดให้มีพนักงานดูแลเปิดปิดตำหนักต่าง ๆ ขึ้นบ้าง ทำให้การเสื่อมสภาพช้าลง (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 104)

คุณค่าของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ประทับว่าราชการแผ่นดิน หรือศูนย์รวมการปกครองแผ่นดินแต่ครั้งอดีต ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนี้จะมีได้ใช้เป็นสถานที่ดังกล่าวแล้ว แต่พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ยังเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจหรือสิ่งที่ควรยกย่อง ด้านความงามอย่างวิจิตร ตอบสนองอารมณ์และจิตใจด้านความเชื่อ ความศรัทธาต่อพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์ และเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าและความสำคัญในหลายด้านของคนในประเทศ เช่น

คุณค่าด้านเอกลักษณ์ พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามสามารถเป็นที่แสดงถึงการรับรู้ หรือความเข้าใจถึงที่มาของชนชาติ ความเชื่อศาสนา ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของประเทศไทย เพราะว่าพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นที่รับรู้

กันว่าเป็นเอกลักษณ์ของประเทศไทย โดยมีลักษณะเฉพาะของรูปแบบสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ที่งดงามแสดงถึงพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งมีเอกลักษณ์ในด้านการใช้งานซึ่งสมัยอดีตพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามแห่งนี้ เป็นสถานเฉพาะพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงใช้เป็นสถานที่ประทับ สถานที่บริหารราชการแผ่นดิน และทรงใช้ประกอบพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา และพระราชพิธีที่เกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งงานพระราชพิธีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ล้วนแล้วแต่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่มีคุณค่า มีความงดงาม มีความโดดเด่นแตกต่างจากนานาประเทศ และยังสื่อให้เห็นถึงความเป็นชนชาติไทย หลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาและพระมหากษัตริย์

คุณค่าด้านวิชาการ พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นเป็นแหล่งศึกษาเรื่องราวในอดีตที่เป็นข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ แสดงถึงประวัติความเป็นมาอันเก่าแก่ของชนในชาติ รวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต เกี่ยวกับเรื่องราว หลากหลายแขนงของคนในชาติ หากกล่าวถึงแหล่งเรียนรู้ทางด้านวิชาการที่มีอยู่ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้นคงมีสามารถที่จะนำบรรยายความไว้ได้ทั้งหมดเพราะเนื่องจากมีแหล่งความรู้ในด้านวิชาการต่าง ๆ มากมายหลายแขนงจำนวนมหาศาล ไม่ว่าจะเป็นทางด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ซึ่งล้วนแล้วแต่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานที่ควรค่าแก่การศึกษาค้นคว้า ด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้นมีรูปแบบสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีความอ่อนช้อยประณีตงดงามเพราะว่าเป็นฝีมือของบุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นครูช่าง ที่ได้ช่วยกันรังสรรค์ สรรค์สร้างสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมต่าง ๆ ที่งดงามออกมาและตกทอดมาจนถึงปัจจุบันเพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้ศึกษาหาความรู้ ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ ของคนในชาติโดยมากแล้วจะถูกถ่ายทอดออกมาจากขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่เคยปฏิบัติอยู่ในราชสำนักอย่าง เช่น ประเพณีการแต่งกาย ประเพณีโกนจุก ตำรับตำราการทำอาหาร ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วถูกถ่ายทอดออกมาจากราชสำนักทั้งสิ้นแต่อาจมีการดัดแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับสถานะของบุคคลในแต่ละชนชั้น

คุณค่าด้านเศรษฐกิจ พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นโบราณสถานที่ก่อให้เกิดรายได้ของประเทศทั้งทางตรงและทางอ้อม จากการที่เป็นสถานที่ที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้เป็นสถานที่ประทับ สถานที่ว่าราชการ และสถานที่ประกอบพระราชพิธี

สำคัญต่าง ๆ และเนื่องด้วยการเปลี่ยนผ่านระยะเวลาอันยาวนานทำให้พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความมั่งคั่งมีชื่อเสียงไปทั่วโลก และเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศจำนวนมาก ในแต่ละวันจะมีจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศหลั่งไหลกันมาเที่ยวชมความงดงามของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นจำนวนนับหมื่นคน ซึ่งตรงจุดนี้จึงเป็นการสร้างรายได้ให้กับประเทศ ทำให้ประเทศมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ เพราะว่าการที่มีนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทำให้เกิดการใช้จ่ายเงินตราออกเหนือจากการซื้อบัตรเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วนักท่องเที่ยวยังต้องใช้จ่ายเงินตราให้กับธุรกิจต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น ธุรกิจที่พักแรม ธุรกิจร้านอาหาร และธุรกิจด้านขนส่งมวลชน ซึ่งก่อให้เกิดผลดีต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ

คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรม พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ที่เป็นความภาคภูมิใจของคนในสังคม และของคนในชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่าพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ ของคนในชาติ โดยสะท้อนออกมาในแง่มุมของความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การไว้ทรงผม การแต่งกาย อาหารการกิน การแสดง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ถูกถ่ายทอดออกมาจากในราชสำนักทั้งสิ้น แต่ก็มีบางสิ่งบางอย่างที่อาจถูกดัดแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับสถานะของแต่ละบุคคลและได้มีการสืบทอดกันมาเป็นรุ่นต่อรุ่นจนล่วงเลยมาจนถึงปัจจุบัน

การจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่ผ่านมา

การจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก่อน พ.ศ.2502

การท่องเที่ยวแบบตะวันตกของประเทศไทยนั้นน่าจะมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4 พ.ศ.2394 - 2411) ภายหลังจากติดต่อกับประเทศต่าง ๆ จากยุโรปและอเมริกา ส่วนใหญ่ชนชั้นเจ้านายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5 พ.ศ.2411 - 2453) และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2453 - 2468) ได้รู้เห็นและเรียนแบบอย่างการพักผ่อนท่องเที่ยวจากบรรดาพ่อค้าและข้าราชการชาวต่างชาติที่เข้ามาพำนักในกรุงเทพมหานครในเวลานั้น ต่อมาการเดินทางระหว่างสยามและยุโรปมีเพิ่มมากขึ้นจึงทำให้มีนักท่องเที่ยวชาวตะวันตกเข้ามา และมีผลให้เกิดการจัดตั้งแผนก

โฆษณาการขึ้นในการรถไฟในปี พ.ศ.2467 เพื่อทำหน้าที่รับรองอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยือนประเทศไทย อีกทั้งยังทำหน้าที่โฆษณาเผยแพร่เมืองไทยให้เป็นที่รู้จักแก่ชาวต่างชาติด้วย นโยบายเปิดประเทศโดยการยอมรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจการเมืองแบบยุโรปทำให้ชาวต่างชาติโดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสเดินทางเข้าประเทศไทยมากกว่าใคร เพราะทั้งสองชาติมหาอำนาจต่างก็มีดินแดนอาณานิคมในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2553: 52)

เมื่อกล่าวถึงการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตามที่ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้นเกิดขึ้นราว ปีพ.ศ.2463 หรือในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6 พ.ศ.2453 - 2468) นั้นเองถือเป็นยุคแรกเริ่มของการท่องเที่ยวภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยแผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงเป็นเจ้าหน้าที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพราะขณะนั้นโดยมากแล้วนักท่องเที่ยวเดินทางมาโดยรถไฟ เจ้าหน้าที่นำเที่ยวของแผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวง ก็ขออนุญาตกระทรวงวังนำชมในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขณะนั้นไม่ได้มีการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชม เนื่องจากเป็นสถานที่ที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้ในการประกอบพระราชพิธีในโอกาสต่าง ๆ อยู่ สำนักพระราชวัง จึงเห็นว่าไม่สมควรเปิดให้เข้าชมโดยทั่วไป นอกจากขออนุญาตให้เข้าชมเป็นครั้งคราว และการเที่ยวชมก็สามารถเข้าชมได้เพียงบางแห่งเท่านั้น เช่น ในเขตพระราชฐานชั้นกลางสามารถเข้าชมพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยฯ และภายนอกพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ส่วนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทอยู่ระหว่างการบูรณะซ่อมแซมและสามารถเข้าชมพระอุโบสถภายในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยพลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์ เลขาธิการพระราชวังในขณะนั้น (พ.ศ.2490 - 2509) มีความคิดเห็นว่า ถ้าหากจะมีการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชมควรมีการบูรณะซ่อมแซมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามให้มีความสวยงามเสียก่อน ดังนั้น สำนักพระราชวังได้กำหนดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมสัปดาห์ละ 2 วัน คือวันจันทร์และวันพฤหัสบดี เพราะในขณะนั้น (พ.ศ.2501) ยังอยู่ในระหว่างการบูรณะพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ยังวางอุปกรณ์ก่อสร้างอยู่จึงดูไม่เรียบร้อย จึงกำหนดให้นักท่องเที่ยวถ่ายภาพได้เฉพาะสิ่งที่สวยงาม การถ่ายภาพยนตร์ด้วยกล้องเล็ก ๆ เพื่อเก็บไปเป็นที่ระลึกนั้น ก็ควรได้รับอนุญาตเสียก่อน ส่วนในพระอุโบสถหรือในพระที่นั่งห้ามถ่ายภาพ นอกจากจะได้รับพระบรมราชานุญาต เพราะถือว่าเป็นสถานที่ควรเคารพ จึงควรให้มีเจ้าหน้าที่ควบคุมในการถ่ายภาพ (ชีวิท์ บุญนาค: 2525)

ต่อมาบ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง และมีความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี มีการทำ ข้าวออกทางโทรศัพท์ประชาสัมพันธิให้กับประชาชนและชาวต่างชาติได้รับทราบถึงความงดงาม ของสถานที่ท่องเที่ยวในประเทศไทยรวมทั้งพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเพิ่มจำนวนมากขึ้นตามลำดับ ต่อมาภายหลัง กรมโฆษณาการ หรือกรมประชาสัมพันธ์ เลิกหน้าที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชมวัดพระศรีรัตนศาสดา รามและพระบรมมหาราชวัง ราวปี พ.ศ.2502 ต่อจากนั้นมาสำนักพระราชวังพระราชวังจึงได้รับ หน้าที่ดูแลการนำนักท่องเที่ยวเข้าชม ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (ชีวท์ บุญภาค: 2525)

1. แหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางท่องเที่ยวของพระบรมมหาราชวังและวัด พระศรีรัตนศาสดาราม

การท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2502 ในส่วนของพระบรมมหาราชวัง สำนักพระราชวัง กำหนดเปิดให้นักท่องเที่ยว สามารถ เข้าชมภายในพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยฯ และอาณาบริเวณโดยรอบพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ซึ่ง ในขณะนั้นได้กำลังทำการบูรณะหมู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทจึงมิได้อนุญาตให้นักท่องเที่ยว เข้า ชม ต่อมาภายหลังการบูรณะแล้วเสร็จสำนักพระราชวัง จึงอนุญาตให้นักท่องเที่ยว สามารถเข้าชม ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และอาณาบริเวณโดยรอบ ในส่วนของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้นทางสำนักพระราชวังกำหนดให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมภายในพระอุโบสถ และอาณา บริเวณโดยรอบเท่านั้น ในการเที่ยวชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ถ้าวัน และเวลาที่ทางสำนักพระราชวัง กำหนดเปิดให้นักท่องเที่ยว เข้าชมตรงกับวันที่มีงานพระราชพิธี สำคัญ หรือมีเหตุอันควร ทางสำนักพระราชวัง สามารถงดการเข้าชมได้

การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรม มหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงก่อนปีพ.ศ.2502 กระทรวงวัง กำหนดให้นักท่องเที่ยวเดินเข้าสู่ภายในพระบรมมหาราชวัง ทางด้านประตูวิเศษไชยศรีและเข้าชมอาณาบริเวณของพระบรมมหาราชวังในเขตพระราชฐาน ชั้นกลางทางด้านประตูพิมานไชยศรีเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าชมในองค์พระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยฯ และอาณาบริเวณภายนอกขององค์พระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยฯ รวมทั้งอาณาบริเวณภายนอกของ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และพระที่นั่งอื่น ๆ ที่อยู่ในบริเวณเขตพระราชฐานชั้นกลาง ยกเว้น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเนื่องจากอยู่ในระหว่างการบูรณะซ่อมแซม เสร็จแล้ว ให้นักท่องเที่ยว เดินออกทางประตูศรีรัตนศาสดาราม เพื่อเข้าชมอาณาบริเวณของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่ง ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมทั้งภายนอกและภายในพระอุโบสถ ส่วนอาคารอื่น ๆ ในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นักท่องเที่ยวสามารถเดินเที่ยวชมได้เฉพาะ

ภายนอกเท่านั้น เช่น พระศรีรัตนเจดีย์ พระมณฑป ปราสาทพระเทพบิดร ฯลฯ เมื่อนักท่องเที่ยวชมอาณาบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามเสร็จแล้วให้ออกทางประตูหลังข้างสำนักงานพระคลังข้างที่เพื่อออกสู่ภายนอกพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูวิเศษไชยศรี ห้ามมิให้นักท่องเที่ยวผ่านประตูศรีรัตนศาสดารามเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง โดยนักท่องเที่ยว หรือบุคคลใดก็ตามที่เข้าชมวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง จะต้องเชื่อฟังคำสั่งเตือนของเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังผู้มีหน้าที่ต้อนรับและรับรอง (สำนักพระราชวัง, 2502)

ภาพที่ 2 แสดงแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ช่วงก่อน พ.ศ.2502

2. นักท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์

นักท่องเที่ยว ที่เดินทางมาท่องเที่ยวในวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2502 นั้น โดยมากจะเป็นพวกเศรษฐี โดยในนิตยสาร Look East Magazine ได้มีบทความ “Bangkok as I remember by V. Egereff” เขียนไว้ว่า

นักท่องเที่ยวชาวตะวันตกซึ่งมาเมืองไทยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มักจะมาในฤดูร้อน เพราะต้องการหนีความหนาวและสภาพอากาศอันเลวร้ายในบ้านเมืองของตน การเดินทางก็โดยทางเรือซึ่งจำกัดจำนวนผู้โดยสาร หรือโดยรถไฟจากสิงคโปร์ เครื่องบินสมัยนั้นมีที่นั่งจำกัด และบริการเฉพาะเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองชาวยุโรปซึ่งมีเมืองขึ้นอยู่ในภูมิภาคนี้หรือบุคคลสำคัญเท่านั้น” (Egereff, 1981).

สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2468 - 2477) ได้ทรงเสด็จเยือนต่างประเทศในระหว่างปี พ.ศ.2472 - 2474 โดยได้เสด็จไปยังสิงคโปร์ ชวา บาห์ลี อินโดจีน ญี่ปุ่น แคนาดาและสหรัฐอเมริกา ซึ่งระหว่างนี้ก็มียางานว่า ชาวต่างชาติมาเยี่ยมกรุงเทพมหานครจำนวนมาก ในระยะนั้นการท่องเที่ยวของโลกก็กำลังเข้าสู่ยุคการท่องเที่ยวในแบบธุรกิจท่องเที่ยวรอบโลกชนิดกิจกรรมเหมารวม (Package) มีการจัดนำเที่ยวทางเรือเดินสมุทรขนาดใหญ่และพักโรงแรมชั้นดีและนักท่องเที่ยวเหล่านั้นก็ได้มาเยือนกรุงเทพมหานครด้วย (ธนกฤต สังข์เฉย, 2550: 32) เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมากรุงเทพมหานครก็มักจะเที่ยวชม พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นอันดับแรก นักท่องเที่ยวในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) เป็นนักธุรกิจ ที่เข้ามาทำการค้าขายกับคนไทย และนักท่องเที่ยวที่เดินทางเพื่อความเพลิดเพลิน และต้องการท่องเที่ยวโลก เดินทางโดยเรือโดยสาร ซึ่งในขณะนั้นมีเรือโดยสารประมาณ 4 - 5 ลำเท่านั้นที่มาเมืองไทยในปีหนึ่ง ๆ และผู้โดยสารก็เพียง 250 - 500 คนเท่านั้น ไม่มีร้านอาหารหรือร้านขายของเฉพาะนักท่องเที่ยว โรงแรมมีเพียงไม่กี่แห่ง แต่นักท่องเที่ยวก็มา เพราะเห็นว่าผู้คนชาวตะวันออกหลายชาติหลายภาษาที่น่าสนใจ (ปรีชา แดงโรจน์, 2544: 146)

มัคคุเทศก์ ในการนำนักท่องเที่ยว เข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงก่อนปีพ.ศ.2502 นั้น มัคคุเทศก์หรือผู้ที่ผู้นำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ราวปี พ.ศ.2467 โดยมากเป็นคนแขก และคนจีนที่อาศัยอยู่ในเมืองไทย ซึ่งบางคนไม่เคยเข้ามาในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เลยก็มีเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาแล้วก็เล่าอะไรเกินกว่าความเป็นจริงบ้าง และบางทีก็ขาดความเคารพต่อสถานที่ เช่น ไม่เปิดหมวก หรือปิ่นปักผม ไม่เรียบร้อย ต่อมาเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ (กรมพระกำแพงเพชร อัครโยธิน (พระยศในขณะนั้น)) ได้หารือกับเสนาบดีกระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร พ.ศ.2469 - 2475) และเสนาบดีกระทรวงวัง (เจ้าพระยาวรวงศ์ชีพวัฒน์ 15 มีนาคม พ.ศ.2469 - 24 มิถุนายน พ.ศ.2475) ถึงเรื่องดังกล่าว และเห็นสมควรให้มีการสอบวัดความรู้และออก License ให้กับบุคคลเหล่านั้น

โดยให้แผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงเป็นผู้ดำเนินการ และในระหว่างการดำเนินการจึงให้เจ้าหน้าที่ของแผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงเป็นผู้ทำหน้าที่ขออนุญาตกระทรวงวังในขณะนั้น นำนักท่องเที่ยว เข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีเจ้าหน้าที่ของกระทรวงวังมาคอยรับนักท่องเที่ยวและอำนวยความสะดวกในการนำชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามแก่นักท่องเที่ยวผู้มีความประสงค์จะเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2473)

3. ระเบียบในการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2502

ตามหลักฐานของกระทรวงวัง (กระทรวงวัง, 2463) ได้กล่าวถึงการกำหนดให้ชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้สัปดาห์ละ 1 วัน คือ วันจันทร์ (ที่ไม่ตรงกับงานพระราชพิธี) ตั้งแต่เวลา 10.00 น. ก่อนเที่ยง และมีการเปลี่ยนแปลงกำหนดการสำหรับให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อีกหลายครั้ง ดังนี้

5 เมษายน พ.ศ.2465 เปลี่ยนจากวันจันทร์มาเป็นวันพุธในช่วงเวลาเดิม

19 ตุลาคม พ.ศ.2469 ได้เปลี่ยนกำหนดการอนุญาตให้ชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังจากเดิมสัปดาห์ละ 1 วัน ในวันพุธ มาเป็นสัปดาห์ละ 2 วันคือ วันอังคารและวันพฤหัสบดีกล่าวคือในวันอังคาร กำหนดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมเวลา 14.00 น. ถึง 16.00 น. และในวันพฤหัสบดี กำหนดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมเวลา 10.00 น. ถึง 14.00 น.

10 มิถุนายน พ.ศ.2473 ได้มีการเปลี่ยนแปลงกำหนดวันเข้าชมจากเดิมคือวันอังคารและวันพฤหัสบดี มาเป็นวันอังคารและวันศุกร์แทน คือ วันอังคาร อนุญาตให้นักท่องเที่ยวชาวไทยเข้าชมตั้งแต่เวลา 10.00 น. ถึง 11.00 น. และอนุญาตให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้าชมตั้งแต่เวลา 14.00 น. ถึง 15.00 น. และในวันศุกร์อนุญาตให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้าชมตั้งแต่เวลา 10.00 น. ถึง 11.00 น. และอนุญาตให้นักท่องเที่ยวชาวไทยเข้าชมตั้งแต่เวลา 14.00 น. ถึง 15.00 น.

ตารางที่ 1 แสดงระเบียบการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ช่วงก่อน
ปี พ.ศ.2502

ช่วงปี พ.ศ.	ผู้จัดและ ดำเนินการ	ผู้ดูแล สถานที่	วันและเวลา เข้าชม	ค่า เข้าชม	การ แต่งกาย	เส้นทางเดินท่องเที่ยว
2463	ไม่ระบุ	กระทรวง วัง	วันจันทร์ 10.00 น.	ไม่เก็บ	ไม่ระบุ	เข้าประตูวิเศษไชยศรี ผ่านประตู พิมานชัยศรี ชมพระที่นั่ง แล้วเข้า ชมวัดพระศรีฯ ทางประตูศรีรัตนฯ แล้วให้ออกทางประตูหลังข้าง สำนักพระคลังข้างที่ (ประตูฤๅษี)
2465	ไม่ระบุ	กระทรวง วัง	วันพุธ 10.00 น.	ไม่เก็บ	ไม่ระบุ	เข้าประตูวิเศษไชยศรี ผ่านประตู พิมานชัยศรี ชมพระที่นั่ง แล้วเข้า ชมวัดพระศรีฯ ทางประตูศรีรัตนฯ แล้วให้ออกทางประตูหลังข้าง สำนักพระคลังข้างที่ (ประตูฤๅษี)
2469	แผนก โฆษณา การกรม รถไฟ หลวง	กระทรวง วัง	วันอังคาร และ วันพฤหัสบดี วันอังคาร 14.00.น.-16.00 น. วันพฤหัสบดี 10.00 น.-14.00 น.	ไม่เก็บ	ไม่ระบุ	เข้าประตูวิเศษไชยศรี ผ่านประตู พิมานชัยศรี ชมพระที่นั่ง แล้วเข้า ชมวัดพระศรีฯ ทางประตูศรีรัตนฯ แล้วให้ออกทางประตูหลังข้าง สำนักพระคลังข้างที่ (ประตูฤๅษี)
2473	แผนก โฆษณา การกรม รถไฟ หลวง	กระทรวง วัง	วันอังคารและ วันศุกร์ วันอังคาร 10.00 น.-11.00 น. และ 14.00 น.-15.00 น. วันศุกร์ 10.00 น.-11.00 น. และ 14.00 น. - 15.00 น.	ไม่เก็บ	ไม่ระบุ	เข้าประตูวิเศษไชยศรี ผ่านประตู พิมานชัยศรี ชมพระที่นั่ง แล้วเข้า ชมวัดพระศรีฯ ทางประตูศรีรัตนฯ แล้วให้ออกทางประตูหลังข้าง สำนักพระคลังข้างที่ (ประตูฤๅษี)

ต่อมาภายหลังในวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ.2476 กระทรวงวังประกาศเป็นช่วงที่ยกเลิกการอนุญาตให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ต่อมาในวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2501 กรมประชาสัมพันธ์ได้เชิญคณะบุคคลในแต่ ละหน่วยงานมาประชุมเกี่ยวกับเรื่องการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ณ กรมประชาสัมพันธ์ โดยมีรายนามผู้ที่มาร่วมประชุมดังนี้

1. นายประสงค์ หงสนันท์ รองอธิบดี ประธาน
2. นางสมจิตต์ สิทธิชัย รักษาการหัวหน้าสำนักงานท่องเที่ยว
3. หม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์ ผู้แทนสำนักพระราชวัง
4. นายจรรยา วัฒนากร ผู้แทนเทศบาลกรุงเทพมหานคร
5. พ.ต.อ.ประโยชน์ อังสุสิงห์ ผู้แทนกองตรวจคนเข้าเมือง
6. น.ส.สาธิตา สุพล เลขานุการแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวสภาการค้า

โดยมีเนื้อหาการประชุมว่าสถานที่ที่ศกนาจร ซึ่งอยู่ในความดูแลของสำนักพระราชวัง นั้น ได้แยกพิจารณา ดังนี้ พระบรมมหาราชวังในขณะนี้ (พ.ศ.2501) ไม่ได้มีการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชม เนื่องจากเป็นสถานที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้เป็นสถานที่ในการประกอบพระราชพิธีในโอกาสต่าง ๆ อยู่ สำนักพระราชวัง จึงเห็นว่าเป็นสมควรเปิดให้เข้าชมโดยทั่วไป นอกจากอนุญาตให้เข้าชมเป็นครั้งคราว และการเที่ยวชมก็สามารถเข้าชมได้เพียงบางแห่งเท่านั้น

4. การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงก่อนปีพ.ศ.2502 นั้นอยู่ภายใต้การดูแลของเสนาบดีกระทรวงวังกล่าวคือถ้าเจ้าหน้าที่ของแผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวง มีความประสงค์จะนำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จะต้องทำหนังสือขออนุญาตกับเสนาบดีกระทรวงวังให้เรียบร้อยเสียก่อน และเมื่อได้รับอนุญาตจึงจะสามารถนำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้โดยมีเจ้าหน้าที่กระทรวงวังออกมารับเข้าไป ต่อมาเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ.2478 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ได้มีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2478 โดยพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้เปลี่ยนฐานะของกระทรวงวัง ลงเป็นทบวง มีฐานะเทียบกรมมีชื่อว่า “สำนักพระราชวัง” และให้อยู่ในบังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรีโดยมรเลขาธิการพระราชวังรับผิดชอบในการบริหารราชการ (แสงสุรีย์ รัตวาลัย, 2531: 13) ดังนั้นการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของเลขาธิการพระราชวังและ

หน่วยงานภายในสำนักพระราชวังที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

5. บุคลากร

บุคลากรผู้อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงก่อนปีพ.ศ.2502 เจ้าหน้าที่ของกระทรวงวังได้ทำหน้าที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่แผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงกล่าวคือเมื่อเจ้าหน้าที่ของแผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงนำนักท่องเที่ยวมาเพื่อที่จะเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็จะมีเจ้าหน้าที่ของกระทรวงวังออกมาทำการต้อนรับและรับนักท่องเที่ยว ซึ่งกระทรวงวัง ได้ทำงานร่วมกันหลายภาคส่วน เช่น แผนกตำรวจวัง แผนกผู้รักษาพระบรมมหาราชวัง แผนกหมายและทะเบียน โดยให้หัวหน้าแผนกต่าง ๆ ดังกล่าวจัดเจ้าหน้าที่ไปประจำจุดต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เช่น ประจำจุดประตูพิมานไชยศรีซึ่งเป็นประตูทางเข้าประจำจุดพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยฯ เพื่อตรวจดูความเรียบร้อยและมีให้ผู้ที่เข้าชมทำผิดระเบียบประจำจุดประตูศรีรัตนศาสดารามเพื่อคอยดูไม่ให้นักท่องเที่ยวเดินย้อนกลับเข้ามาในพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูศรีรัตนศาสดาราม (สำนักพระราชวัง, 2502)

6. การประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงก่อนปีพ.ศ.2502 นั้นไม่ได้มีการประชาสัมพันธ์เนื่องจากยังไม่ได้เปิดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เปิดให้เข้าชมเป็นครั้งคราว อาจเป็นผู้ที่เคยมาเข้าชมแล้วบอกต่อ ๆ กันไปถึงความงดงามของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรืออาจสืบเนื่องจากที่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯจัดตั้งแผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงในปีพ.ศ.2467 เพื่อทำหน้าที่รับรองและให้ความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือนประเทศไทย รวมทั้งการโฆษณาเผยแพร่ประเทศไทยให้เป็นที่รู้จักของชาวต่างประเทศและในปีเดียวกันนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ครั้งทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการรถไฟ ได้มีการส่งเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองไทยไปเผยแพร่ในสหรัฐอเมริกา ทำให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติรู้จักประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น (ธนภุต สันข์เฉย, 2550: 31) ต่อมาบ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง และมีความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี มีการทำข่าวออกทางโทรทัศน์ประชาสัมพันธ์ให้กับประชาชนและชาวต่างชาติได้รับทราบถึงความงามของสถานที่ท่องเที่ยวในประเทศไทย รวมทั้งพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเดินทางมาท่องเที่ยวกรุงเทพมหานครมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และการที่นักท่องเที่ยว

เดินทางมาท่องเที่ยวกรุงเทพมหานครโดยมากจะเริ่มจากการท่องเที่ยวที่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระบรมมหาราชวังเป็นอันดับต้น ๆ

7. งบประมาณ

เงินงบประมาณสามารถแยกออกเป็น 2 ส่วนคือ งบประมาณในการก่อสร้าง และ งบประมาณในการบำรุงรักษารักษา ในสมัยก่อน ๆ การก่อสร้างพระราชวังและวังนั้น พระมหากษัตริย์ จะทรงมีคำสั่งแต่งตั้งผู้ทำหน้าที่เป็นแม่กองและนางงานในการก่อสร้าง พร้อมทั้งพระราชทานเงิน ค่าก่อสร้างให้ ส่วนใหญ่จะเป็นเงินพระคลังมหาสมบัติซึ่งถือว่าเป็นพระราชทรัพย์ของพระเจ้าแผ่นดินมาแต่โบราณ เพราะเมื่อพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ เจ้าพระยาพระคลังจะต้องกราบบังคมทูล ถวายราชสมบัติทั้งสิบสองท้องพระคลัง แก่พระมหากษัตริย์ หนึ่งในจำนวนสิบสองท้องพระคลังนั้น คือ คลังมหาสมบัติ เป็นที่รักษามหัตครภัณฑ์ คือ เงินทอง เพชรพลอย เป็นต้น (แตงน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 20)

แต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2 พ.ศ.2352 - 2367) เป็นต้นมา ปราบกฏว่ามีเงินพระคลังข้างที่ เกิดขึ้น คือเงินซึ่งแบ่งออกไปจากเงินพระคลังมหาสมบัติเก็บไว้ข้างพระแท่นที่บรรทม สำหรับนำไปใช้จ่ายโดยลำพังพระองค์เอง เช่นเดียวกับ เงินทำย ที่นั่ง ที่นำไปใช้จ่ายเวลาเสด็จไปในที่ต่าง ๆ (แตงน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 20)

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3 พ.ศ.2367 - 2393) ทรงทำการค้ากับต่างประเทศ จึงสะสมเงินพระคลังข้างที่เพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก จนถึงกับต้องมีห้องสำหรับเก็บพระราชทรัพย์ ส่วนอีกต่างหาก จึงเรียกว่า “คลังข้างที่” ด้วยเหตุนี้จึงมีพระราชทรัพย์มากสำหรับการก่อสร้าง พระองค์ได้โปรดให้หรือพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตำนกไม้ที่ผู้พังลงและให้ปลูกตำหนักตึกขึ้นใหม่ทั้งในพระราชวังหลวง และพระราชวังหน้า นอกจากนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างและปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด (แตงน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 20)

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4 พ.ศ.2393 - 2411) ทรงเริ่มใช้เงินคลังข้างที่เป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อที่ดินเพื่อสร้างวังพระราชโอรส บางวัง รวมทั้งพระราชทานเงินพระคลังข้างที่ให้เป็นค่าใช้จ่ายในการปลูกสร้างด้วย พระราชวังและวังที่สร้างขึ้น จึงถือเป็นของส่วนพระองค์ จะโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ผู้ใดก็ได้ (แตงน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 20)

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5 พ.ศ.2411 - 2453) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมพระคลังข้างที่ขึ้นเป็นกรมหนึ่งต่างหาก เพื่อดูแลการเงินในพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยเฉพาะ ส่วนพระคลังมหาสมบัตินั้น ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นกระทรวง ใน พ.ศ.2433 เพื่อทำหน้าที่จ่ายรักษาและเก็บเงิน

แผ่นดินทั้งประเทศ ซึ่งถือเป็นพระราชทรัพย์ของหลวงที่จะนำมาใช้ในการทำนุบำรุงประเทศ และกิจการของแผ่นดินเท่านั้น ใน พ.ศ.2478 กรมพระคลังข้างที่ได้เปลี่ยนฐานะเป็นสำนักงานพระคลังข้างที่ขึ้นอยู่กับสำนักพระราชวัง

ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช 2479 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2480 โดยพระราชบัญญัติฉบับนี้จึงมีการโอนทรัพย์สินและบัญชีเงินต่าง ๆ ในปกครองของสำนักพระคลังข้างที่ เช่น บัญชีพระคลังข้างที่ ซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ พระมหากษัตริย์ ไปขึ้นอยู่กับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่ตั้งขึ้นใหม่ ทรัพย์สินอื่น ๆ ที่เหลือให้คงอยู่ในความดูแลของสำนักงานพระคลังข้างที่ตามเดิม (แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, 2525: 20 - 21)

พระคลังข้างที่ในปัจจุบัน จึงปฏิบัติการเกี่ยวกับเงินใช้จ่ายในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งรัฐบาลทูลเกล้าถวาย เบิกจ่ายเงินหมวดอุดหนุนงบประมาณพระมหากษัตริย์ ดูแลจัดหาผลประโยชน์ทรัพย์สินของบรรดาพระอาราม

นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ทรงสร้างพระราชวังและวังด้วยเงินพระคลังข้างที่ ส่วนจำนวนเงินจะมากหรือน้อยก็สุดแต่จะพระราชทานให้เป็นรายบุคคลไป

งบประมาณในการบำรุงรักษา ภายหลังเมื่อไม่ได้มีการสร้างพระราชวัง หน้าที่การดูแลรักษาและบูรณะซ่อมแซมพระบรมมหาราชวัง เป็นหน้าที่โดยตรงของกระทรวงวัง (ก่อน 10 สิงหาคม พ.ศ.2478) ซึ่งสภาวะกาลเวลาอันยาวนานเป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้ห้องคพระที่นั่งและอาคารสถานต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ชำรุดทรุดโทรม แต่สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การขาดงบประมาณในการซ่อมแซมบำรุงรักษา โดยการบำรุงรักษาพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามต้องใช้เงินจากงบประมาณแผ่นดินจ่ายซ่อมเป็นครั้งคราว แต่จะกำหนดว่าควรมีเงินรายจ่ายเป็นค่าบำรุงรักษามากน้อยเพียงใด จะต้องพิจารณาถึงเงินรายได้ของแผ่นดิน ซึ่งในเบื้องต้นสามารถกำหนดรายจ่ายในการบำรุงรักษาเป็นเงินปีละ 200,000 บาทก่อน และถ้าไม่เพียงพอประการใดจะพิจารณาเพิ่มเติมอีกวาระหนึ่ง โดยการเบิกจ่ายเงินรักษาพระราชวังและซ่อมแซมพระราชวังนั้น จะจ่ายเงินตามที่กระทรวงวังต้องการเบิก หากในหนึ่งปี กระทรวงวังเบิกเงินไม่ครบจำนวน 200,000 บาท หรือมีเงินเหลือมากน้อยเท่าใดก็จะนำไปฝากเป็นเงินฝากสะสมเพื่อซ่อมแซมพระราชวังในครั้งต่อไป (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2467) และนับตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ฐานะของกระทรวงวังเปลี่ยนเป็นสำนักพระราชวังพระราชวัง (หลัง 10 สิงหาคม พ.ศ.2478) ทำให้งบประมาณแผ่นดินส่วนบูรณะซ่อมแซมลดลงเป็นจำนวนมาก การบูรณะจึงไม่สามารถทำได้ทั่วถึงนอกจากทำการ

บูรณะไปตามความจำเป็น จึงทำให้การบูรณะซ่อมแซมอาคารสถานที่ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ล่าช้าและไม่ทันเหตุการณ์ จึงทำให้บางอาคารสถานที่ภายในพระบรมมหาราชวังต้องถูกรื้อถอนลงบางส่วน

สรุปการจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก่อน พ.ศ.2502

การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2502 นั้น เห็นได้ว่าการจัดการยังไม่ค่อยเป็นรูปธรรมมากนัก เพราะว่าจะยังไม่ได้มีนโยบายที่จะเปิดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว เนื่องจากพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ยังคงใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์อยู่ ซึ่งการจัดการการท่องเที่ยวในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ สำนักพระราชวัง จะเปิดให้นักท่องเที่ยว เข้าชมเป็นครั้งคราว และให้ชมได้เฉพาะองค์พระที่นั่งที่ยังคงความสวยงามเท่านั้น เนื่องจากว่ายังอยู่ในช่วงของการสำรวจศึกษาและมีการบูรณะซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดขององค์พระที่นั่งต่าง ๆ ทั้งหมดให้ดูงดงามให้คงคืนอยู่ในสภาพเดิมทั้งหมด โดยวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และรักษาสมบัติอันล้ำค่าของชาติไว้ให้นุชนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ และเพื่อใช้ในการประกอบพระราชพิธีสำคัญของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวอาจเป็นผลพลอยได้จากกรณีที่สำนักพระราชวังได้เปิดโอกาสอนุญาตให้แผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงซึ่งก่อตั้งโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ในปีพ.ศ.2467 สามารถนำนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ เข้ามาเที่ยวชมในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้ จึงเริ่มมีชาวต่างประเทศเข้ามาในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามในลักษณะของการท่องเที่ยว และต่อมาเริ่มมีชาวต่างประเทศให้ความสนใจที่จะเข้าชมความงดงามของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้น ซึ่งการจัดการการท่องเที่ยวในช่วงเวลานี้จึงไม่ได้มีความเป็นระบบมากนัก สำนักพระราชวัง เพียงแต่กำหนดระเบียบในการเข้าชม กำหนดวันเวลาและสถานที่ที่อนุญาตให้เข้าชม ไม่มีการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชม และไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ไว้คอยให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ดังที่ผู้ศึกษาได้กล่าวไว้ในข้อมูลเบื้องต้นแล้ว ในส่วนเรื่องของการบริหารจัดการในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ สำนักพระราชวังอาจมุ่งเน้นในด้านการเตรียมความพร้อมของสถานที่เป็นหลัก ต่อมาภายหลังเจ้าหน้าที่แผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวง ยกเลิกการขออนุญาตนำชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ว่ายังคงมีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติจำนวนมากที่มีความประสงค์ที่จะเข้าชมพระบรมมหาราชวัง

และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สำนักพระราชวัง จึงสานต่องานดังกล่าวจากแผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงโดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการวางระเบียบและควบคุมการชมพระราชฐาน เพื่อวางระเบียบ และควบคุมให้กิจการได้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ดังที่ผู้ศึกษาจะกล่าวไว้ในลำดับต่อไป

การจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พ.ศ.2502 ถึงปัจจุบัน พ.ศ.2556

1. แหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

นับตั้งแต่แผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวง ยกเลิกการขออนุญาตนำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นับแต่ปี พ.ศ.2502 เป็นต้นมาทางสำนักพระราชวังจึงได้รับหน้าที่ในการนำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นับแต่นั้นมาและในปีเดียวกันนี้ทาง สำนักพระราชวังจึงได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการวางระเบียบและควบคุมการชมพระราชฐาน เพื่อวางระเบียบ และควบคุมให้กิจการได้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยเหมาะสมดังนั้นก็ให้ ผู้อำนวยการกองวัง เลขาธิการพระราชวัง ผู้รักษาพระบรมมหาราชวัง หัวหน้าแผนกตำรวจวัง หัวหน้าแผนกหมายและทะเบียน และหัวหน้าหมวดรักษาพระราชวังบางปะอิน เป็นกรรมการพิจารณาวางระเบียบเกี่ยวกับการชมพระราชฐานให้เหมาะสม เมื่อได้รับอนุมัติให้ใช้เป็นระเบียบได้แล้วให้กรรมการวางระเบียบและควบคุมการชมพระราชฐาน ชุดนี้มีอำนาจหน้าที่ควบคุม การดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ให้เป็นไปตามระเบียบ การชมพระราชฐานต่อไป (สำนักพระราชวัง, 2502)

คณะกรรมการวางระเบียบและควบคุมการชมพระราชฐาน ได้วางระเบียบและควบคุมการชมพระราชฐานขึ้นแล้วจึงได้มีการพิจารณาวางระเบียบอันเกี่ยวกับการชมพระราชฐาน ขึ้นเป็นครั้งที่ 1 ในวันที่ 17 กรกฎาคม 2502 โดยมีเนื้อหาในการประชุมเกี่ยวกับวัน เวลา และสถานที่ที่เปิดให้เข้าชมรวมถึงเส้นทางการเดินเที่ยวชมของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยกำหนดให้นักท่องเที่ยว เข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังนี้ ให้นักท่องเที่ยวเดินเข้าสู่ภายในพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูวิเศษไชยศรีและเข้าชมอาณาบริเวณของพระบรมมหาราชวังในเขตพระราชฐานชั้นกลางทางด้านประตูพินาศวิเศษเพื่อให้ นักท่องเที่ยวเข้าชมในองค์พระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยฯ และอาณาบริเวณภายนอกขององค์พระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยฯ รวมทั้งอาณาบริเวณภายนอกของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และพระที่นั่งอื่น ๆ ที่อยู่ในบริเวณเขตพระราชฐานชั้นกลาง ยกเว้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเนื่องจากอยู่ในระหว่างการบูรณะซ่อมแซม เสร็จแล้ว ให้นักท่องเที่ยวออกทางประตูศรีรัตนศาสดาราม เพื่อเข้าชมอาณา

บริเวณของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชม ทั้งภายนอกและภายในพระอุโบสถ ส่วนอาคารอื่น ๆ ในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นักท่องเที่ยวสามารถเดินเที่ยวชมได้เฉพาะภายนอกเท่านั้น เช่น พระศรีรัตนเจดีย์ พระมณฑป ปราสาทพระเทพบิดร ฯลฯ เมื่อนักท่องเที่ยวชมอาณาบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามเสร็จแล้วให้ออกทางประตูหลังข้างสำนักงานพระคลังข้างที่เพื่อออกสู่ภายนอกพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูวิเศษไชยศรี และห้ามมิให้นักท่องเที่ยว ผ่านประตูศรีรัตนศาสดารามเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง โดยนักท่องเที่ยว หรือบุคคลใดก็ตามที่เข้าชมวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง จะต้องซื้อพื้คำตัดกเดือนของเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังผู้มีหน้าที่ต้อนรับและรับรอง (สำนักพระราชวัง, 2502) โดยเส้นทางการเดินท่องเที่ยวนี้ใช้มาจนกระทั่ง ปี พ.ศ.2525 ซึ่งเป็นปีที่จัดงานฉลองกรุงเทพมหานครครบ 200 ปี ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แสดงแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พ.ศ.2502 ก่อนงานฉลองกรุงเทพมหานครครบ 200 ปี

ต่อมาภายหลังการจัดงานฉลองกรุงเทพมหานครครบ 200 ปี สำนักพระราชวังได้มีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางเดินท่องเที่ยวไปในอีกลักษณะหนึ่ง คือจากเดิมสำนักพระราชวัง กำหนดให้นักท่องเที่ยวเดินเข้าสู่ภายในพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูวิเศษไชยศรีและเข้าชมอาณาบริเวณของพระบรมมหาราชวังในเขตพระราชฐานชั้นกลางทางด้านประตูพินาศไชยศรีเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าชมในองค์พระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยฯ และอาณาบริเวณภายนอกขององค์พระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยฯ รวมทั้งอาณาบริเวณภายนอกของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และพระที่นั่งอื่น ๆ ที่อยู่ในบริเวณเขตพระราชฐานชั้นกลาง ยกเว้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเนื่องจากอยู่ในระหว่างการบูรณะซ่อมแซม แล้ว ให้นักท่องเที่ยวออกทางประตูศรีรัตนศาสดาราม เพื่อเข้าชมอาณาบริเวณของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมทั้งภายนอกและภายในพระอุโบสถ ส่วนอาคารอื่น ๆ ในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นักท่องเที่ยวสามารถเดินเที่ยวชมได้เฉพาะภายนอกเท่านั้น เช่น พระศรีรัตนเจดีย์ พระมณฑปปราสาทพระเทพบิดร ฯลฯ เมื่อนักท่องเที่ยวชมอาณาบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามเสร็จแล้วให้ออกทางประตูหลังข้างสำนักงานพระคลังข้างที่เพื่อออกสู่ภายนอกพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูวิเศษไชยศรี และห้ามมิให้นักท่องเที่ยว ผ่านประตูศรีรัตนศาสดารามเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง เปลี่ยนมาเป็นการให้นักท่องเที่ยวเดินเข้าสู่พระบรมมหาราชวังทางด้านประตูวิเศษไชยศรี แล้วเข้าชมอาณาบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามทางด้านประตูฤๅษี เสร็จแล้ว สำนักพระราชวังกำหนดให้นักท่องเที่ยวเดินออกจากบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทางด้านประตูศรีรัตนศาสดารามเพื่อเข้าชมพระที่นั่งต่าง ๆ ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง ซึ่งประกอบไปด้วย พระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยฯ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อนักท่องเที่ยวเที่ยวชมพระที่นั่งต่าง ๆ และอาณาบริเวณเขตพระราชฐานชั้นกลางเรียบร้อยแล้ว สำนักพระราชวังกำหนดให้นักท่องเที่ยวเดินทางด้านประตูพินาศไชยศรี และออกสู่ภายนอกพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูวิเศษไชยศรีดังเดิม โดยห้ามมิให้นักท่องเที่ยวเดินย้อนกลับเข้ามาในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดารามทางด้านประตูศรีรัตนศาสดารามโดยนักท่องเที่ยว หรือบุคคลใดก็ตามที่เข้าชมวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง จะต้องเชื่อฟังคำตักเตือนของเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังผู้มีหน้าที่ต้อนรับและรับรอง ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 แสดงแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พ.ศ.2525 หลังการจัดงานฉลองกรุงเทพมหานครครบ 200 ปี

เส้นทางเดินท่องเที่ยวในลักษณะของภาพที่ 4 ได้ใช้มาจนกระทั่งปี พ.ศ.2555 ต่อมาได้มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามจำนวนเพิ่มมากขึ้นสำนักพระราชวังจึงได้มีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางการเดินท่องเที่ยวภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อีกครั้งหนึ่งปี พ.ศ.2556 เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาจำนวนนักท่องเที่ยวที่ค่อนข้างแออัด ซึ่งลักษณะเส้นทางเดินท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงในปี พ.ศ.2556 นี้มีลักษณะคล้ายกับเส้นทางเดินท่องเที่ยวในปี พ.ศ.2525 แตกต่างกันตรงที่เส้นทางเดินท่องเที่ยวในปี พ.ศ.2525 สำนักพระราชวังพระราชวังกำหนดให้นักท่องเที่ยวที่เที่ยวชมเขตพระราชฐานชั้นกลางเสร็จแล้วให้ออกทางด้านประตูพิมานไชยศรี และออกสู่ภายนอกพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูพิเศษไชยศรี แต่เส้นทางการเดินท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงในปี พ.ศ.2556 สำนักพระราชวังกำหนดให้นักท่องเที่ยวที่เที่ยวชมเขตพระราชฐานชั้นกลางเสร็จแล้วออกทางด้านประตูสุวรรณบริบาล และออกสู่ภายนอกพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูพิเศษไชยศรี ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 แสดงเส้นทางเดินท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปี พ.ศ.2556

เส้นทางการเดินท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในปี พ.ศ.2556 ได้ใช้มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ในส่วนของเส้นทางการเดินท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมาแล้วหลายครั้งดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว นั้น เส้นทางเดินท่องเที่ยวที่เริ่มใช้ใน ปี พ.ศ.2525 เป็นต้นมา เป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์ที่มาปฏิบัติหน้าที่ จากการศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์มัคคุเทศก์ที่มาปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จำนวน 10 ท่าน ได้แก่ คุณภักมณชนันท์ ภัครพรสวัสดิ์ คุณภครพล ฌ น่าน คุณพงษ์เทพ สารวิวัฒน์ คุณวันวิสาข์ รัฐกิจวิจารณ์ ฌ นคร คุณศุภวรรณ พิมนส์พันธุ์ คุณวัชระ อภิศราพงศ์ คุณธัญญธร คงอมรสสมบัติ คุณพรเทพ น้ำฟ้า คุณจิตรา รุ่งธนสิน และคุณประทีป พุทธรักษ์ภักดี ซึ่งมีมัคคุเทศก์ทั้ง 10 ท่าน มีความคิดเห็นที่สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันคือเส้นทางการท่องเที่ยวที่ทางสำนักพระราชวัง กำหนดให้นักท่องเที่ยว เดินเข้าสู่พระบรมมหาราชวังทางด้านประตูพิเศษ

ไชยศรีและเข้าชมวัดพระศรีรัตนศาสดารามทางด้านประตูชัยเพื่อชมพระอุโบสถและพระพุทธรูปมหา
มณีรัตนปฏิมากร พระศรีรัตนเจดีย์ พระมณฑป ปราสาทพระเทพบิดร ฯลฯ ภายในอาณาบริเวณ
ของวัดพระศรีรัตนศาสดารามก่อน และหลังจากนั้นจึงนำนักท่องเที่ยวเข้าชมอาณาบริเวณ
พระบรมมหาราชวังทางด้านประตูวิเศษรัตนศาสดาราม เพื่อเที่ยวชมในเขตพระราชฐานชั้นกลาง
ได้แก่หมู่พระมหามณเฑียร หมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และหมู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและ
หลังจากที่นักท่องเที่ยวเที่ยวชมภายในเขตพระราชฐานชั้นกลางเสร็จแล้วจึงเดินออกทางด้านประตู
พิมานไชยศรี และออกสู่ภายนอกพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูเศไชยศรี เป็นเส้นทางที่มี
ความเหมาะสมมากที่สุดเพราะระยะทางค่อนข้างสั้น เหมาะกับนักท่องเที่ยวทุกเพศทุกวัย และเมื่อ
นักท่องเที่ยวเที่ยวชมเสร็จแล้วเมื่อเดินออกทางด้านประตูพิมานไชยศรี ยังสามารถใช้ห้องสุขาที่อยู่
ในบริเวณใกล้เคียงได้อีก

จากการที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ถึงความคิดเห็นของมัคคุเทศก์ทั้ง 10 ท่านในส่วนขอ
เส้นทางการท่องเที่ยวที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน (เริ่มใช้ใน พ.ศ.2556) มัคคุเทศก์ทั้ง 10 ท่านมีความคิด
เห็นว่า ค่อนข้างเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ และมองว่ามีปัญหาหลายด้าน เนื่องจากมี
ระยะทางค่อนข้างไกล เป็นอุปสรรคต่อนักท่องเที่ยวที่มีอายุมาก และนักท่องเที่ยวประเภทที่ใช้
รถเข็นคนพิการ มัคคุเทศก์ทั้ง 10 ท่าน กล่าวแสดงความเห็นต่อว่า ปัญหาที่พบในระหว่างการ
ปฏิบัติหน้าที่อีกประการหนึ่งคือในระหว่างการเดินท่องเที่ยวเกิดมีนักท่องเที่ยวบางรายต้องการใช้
บริการห้องสุขา เห็นว่าไม่ค่อยสะดวกเท่าที่ควรเนื่องจากสำนักพระราชวัง กำหนดให้นักท่องเที่ยว
สามารถเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้เพียงครั้งเดียวต่อการซื้อบัตร
เข้าชมหนึ่งครั้ง และเมื่อนักท่องเที่ยวบางรายที่ต้องการใช้บริการห้องสุขาต้องเดินออกทางด้าน
ประตูสุวรรณ บิบาลและเดินย้อนกลับมาที่ประตูพิมานไชยศรีเพื่อใช้บริการห้องสุขา และไม่
สามารถกลับเข้าไปชมได้อีกจึงจำเป็นต้องรอหมู่คณะของตนอยู่ด้านนอกและอาจพลัดหลงกับหมู่
คณะซึ่งเป็นการสร้างปัญหาให้กับมัคคุเทศก์ หรือในบางครั้งถ้านักท่องเที่ยวที่ต้องการใช้บริการ
ห้องสุขาเป็นผู้สูงอายุมัคคุเทศก์จะต้องเป็นผู้พาไปและต้องละทิ้งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ให้เที่ยวชม
ด้วยตนเองจนกว่ามัคคุเทศก์จะเดินกลับมา หรืออาจต้องพานักท่องเที่ยวทั้งหมดหมู่คณะออกไปด้าน
นอกทั้งหมดเลย ด้วยสาเหตุนี้จึงเป็นการทำให้นักท่องเที่ยวบางรายเสียโอกาสในการเที่ยวชม
พระบรมมหาราชวัง มัคคุเทศก์ทั้ง 5 ท่านมีความคิดเห็นว่าถ้าหากเป็นไปได้ต้องการให้ทางสำนัก
พระราชวัง กลับมาใช้เส้นทางท่องเที่ยวเดิมที่เริ่มใช้มาตั้งแต่ในปี พ.ศ.2525 เห็นว่าจะเป็นการ
เหมาะสมกว่า

2. นักท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์

2.1 นักท่องเที่ยว

ในปี พ.ศ.2502 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เป็นผู้ริเริ่มแนวทางการพัฒนาประเทศตามทฤษฎีแห่งความทันสมัย (Modernization Theory) มาใช้กับประเทศไทยนอกจากนี้ยังได้มีการประกาศพระราชกฤษฎีกาจัดแบ่งส่วนราชการ กรมประชาสัมพันธ์ พ.ศ.2502 โดยยุบสำนักงานท่องเที่ยว ออกแล้วจัดตั้งขึ้นเป็นองค์การอิสระเรียกว่า องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีชื่อย่อว่า อ.ส.ท. โดยพระราชกฤษฎีกาจัดตั้ง องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว พ.ศ.2503 โดยมีพลโทเฉลิมชัย จารุวัตร เป็นผู้อำนวยการคนแรก ซึ่งต่อมายกระดับเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ในปีเดียวกันก็ได้มีการจัดตั้งบริษัทการบินไทย จำกัด เพื่อยกระดับนานาชาติ และโครงการสำคัญคือโครงการสนามบินหนองงูเห่า (ท่าอากาศยานสุวรรณภูมิในปัจจุบัน) เพื่อให้ประเทศไทยได้เป็นศูนย์กลางการบินในย่านเอเชียแปซิฟิก ขณะเดียวกันก็เริ่มใช้แผนพัฒนาประเทศ ซึ่งมีการส่งเสริมการลงทุน และสนับสนุนให้มีการสร้างโรงแรมและธุรกิจท่องเที่ยว ทำให้ภาคเอกชนไทยสามารถเริ่มต้นธุรกิจได้ มีการเข้าร่วมเป็นสมาชิกสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยว ภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (PATA - Pacific Asia Travel Association) ในช่วงดังกล่าวการท่องเที่ยวระหว่างประเทศของไทยขยายตัวอย่างรวดเร็ว เนื่องจากสภาพทางการเมืองภายในประเทศมีเสถียรภาพมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มุ่งการพัฒนาและสร้างภาพพจน์ของประเทศให้มีความเรียบร้อยปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย มีความมั่นคงทางการเมือง และเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างขนานใหญ่พร้อม ๆ กับการสร้างชาติให้ทันสมัยในด้านบริการต่าง ๆ ทำให้ประเทศไทยเป็นที่ยอมรับมากขึ้นสามารถจูงใจให้นักท่องเที่ยว เดินทางเข้ามาเยือนเป็นจำนวนมาก และใน พ.ศ.2504 องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เริ่มจัดอบรมมัคคุเทศก์เป็นครั้งแรก การพัฒนาการท่องเที่ยวในช่วงเวลาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นการสร้างภาพพจน์ที่ดีให้แก่ประเทศ เป็นการเพิ่มศักยภาพทางการท่องเที่ยวให้กับประเทศ

หลังจากการมรณกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใน พ.ศ.2506 รัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร ในสมัยต่อมาก็ได้ใช้นโยบายพัฒนาประเทศ เช่นเดียวกับสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และในช่วงนั้นรัฐบาลยินยอมให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาตั้งฐานทัพภายในประเทศไทย (พ.ศ. 2505 - 2518) เพื่อส่งทหารอเมริกันไปทำการรบในสงครามเวียดนาม ฐานทัพอเมริกันเหล่านี้ตั้งอยู่ที่อำเภอตากลิ จังหวัดนครสวรรค์ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชาติอย่างมหาศาลและการท่องเที่ยวก็ได้รับผลพวงของการพัฒนาอย่างรุนแรงและรวดเร็ว เพราะว่าทหารอเมริกันกลุ่มที่

ได้พักรบและพักผ่อนได้เลือกเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทยมากกว่าที่อื่น มีเที่ยวบินมาเมืองไทยสัปดาห์ละประมาณ 20 เที่ยวบิน กรุงเทพมหานครได้กลายเป็นศูนย์กลางแห่งการพักผ่อน ส่งผลให้ประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าวมีชื่อเสียงในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวของทหารอเมริกัน (ธนภุต สังข์ไชย, 2550: 34)

ต่อมาได้มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2507 - 2509) ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการท่องเที่ยวของประเทศไทย คือ กรุงเทพมหานคร ได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญของชาวต่างประเทศ และในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีชาวญี่ปุ่นได้เข้ามาลงทุนในประเทศไทยจนกลายเป็นคู่ค้าที่สำคัญ ส่งผลให้จำนวนนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นเพิ่มทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว หรืออาจกล่าวได้ว่าในช่วงปี พ.ศ.2502 นอกจากจะมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศในอื่น ๆ ที่เดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทยแล้ว ยังมีนักท่องเที่ยวจากประเทศสหรัฐอเมริกา และนักท่องเที่ยวจากประเทศญี่ปุ่นเดินทางมาท่องเที่ยวประเทศไทยจำนวนมากเป็นอันดับต้น ๆ ในปี พ.ศ.2503 เป็นปีแรกที่องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้มีการเก็บสถิติจำนวนนักท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ ขณะนั้นมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้ามาเยือนประเทศไทยจำนวน 81,340 คน จนกระทั่งในปี พ.ศ.2532 มีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้ามาเยือนประเทศไทยจำนวน 4,809,508 คน และในปีพ.ศ.2533 มีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้ามาเยือนประเทศไทยจำนวน 5,298,860 คน เนื่องจากประเทศไทยได้ประกาศเป็นปีท่องเที่ยวไทย หรือ Visit Thailand Year (พ.ศ.2530 - 2533) และประสบความสำเร็จอย่างงดงาม (ธนภุต สังข์ไชย, 2550: 35)

ในช่วงปี พ.ศ.2502 นี้เป็นช่วงที่มีนักท่องเที่ยว เดินทางมาเยือน กรุงเทพมหานครเป็นจำนวนมากส่งผลให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวขออนุญาตเข้าเยี่ยมชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ประกอบกับการที่แผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงยกเลิกการขออนุญาตนำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังนั้น สำนักพระราชวัง จึงต้องรับหน้าที่ดังกล่าวต่อจากแผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวง และในปีเดียวกันนี้ถือเป็นปีเริ่มต้นที่ทางสำนักพระราชวัง ได้เข้ามาทำหน้าที่บริหารจัดการเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างจริงจัง มีการประชุมแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อร่างระเบียบในการชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขึ้นเป็นฉบับแรก ๆ และทางสำนักพระราชวังได้มีการจัดเจ้าหน้าที่แผนกต่าง ๆ เพื่อคอยอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ที่มาขออนุญาตเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เช่น เจ้าหน้าที่ของแผนกกองคลังมีหน้าที่จัดพิมพ์บัตรอนุญาตเข้าชมพระราชฐาน เจ้าหน้าที่ของแผนก

หมายและทะเบียนเป็นผู้เบิกบัตรอนุญาตชมพระราชฐานจากกองคลังเพื่อนำไปดำเนินการออกบัตรให้แก่ผู้ขออนุญาตเข้าชมพระราชฐาน เจ้าหน้าที่แผนกตำรวจวัง และเจ้าหน้าที่แผนกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นผู้ตรวจบัตรอนุญาตเมื่อผู้ขออนุญาตจะผ่านเข้าชมในอาณาบริเวณที่แต่ละฝ่ายมีหน้าที่รักษาการอยู่ในเวลานั้น ต่อมาทางสำนักพระราชวัง ได้มีการประชุมเพื่อปรับเปลี่ยนระเบียบเกี่ยวกับการชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อีกหลายฉบับเพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมแก่ยุคสมัย เพื่อให้การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

สถิตินักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พ.ศ.2526	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	94,759	คน
พ.ศ.2527	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	228,514	คน
พ.ศ.2528	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	340,539	คน
พ.ศ.2529	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	570,216	คน
พ.ศ.2530	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	1,000,978	คน
พ.ศ.2531	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	1,214,187	คน
พ.ศ.2532	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	1,556,580	คน
พ.ศ.2533	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	1,626,432	คน
พ.ศ.2534	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	1,396,566	คน
พ.ศ.2535	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	1,402,544	คน
พ.ศ.2536	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	1,687,816	คน
พ.ศ.2537	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	1,740,900	คน
พ.ศ.2538	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	1,974,136	คน
พ.ศ.2539	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,082,810	คน
พ.ศ.2540	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,077,353	คน
พ.ศ.2541	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,132,803	คน
พ.ศ.2542	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,488,730	คน
พ.ศ.2543	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,359,489	คน
พ.ศ.2544	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,537,647	คน
พ.ศ.2545	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,564,168	คน
พ.ศ.2546	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	1,923,541	คน
พ.ศ.2547	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,211,759	คน

พ.ศ.2548	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,119,280	คน
พ.ศ.2549	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,571,357	คน
พ.ศ.2550	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,642,754	คน
พ.ศ.2551	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,267,642	คน
พ.ศ.2552	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	3,308,877	คน
พ.ศ.2553	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	1,931,197	คน
พ.ศ.2554	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	2,603,877	คน
พ.ศ.2555	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	3,439,500	คน
พ.ศ.2556	จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	4,671,567	คน

สำนักพระราชวังเริ่มมีการบันทึกสถิตินักท่องเที่ยวตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ.2526 เป็นต้นมา จากข้อมูลดังกล่าวนี้เห็นได้ว่ามีนักท่องเที่ยว เดินทางมาท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี (ข้อมูลจากคุณบุญเพ็ญ หว่านณรงค์, หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักพระราชวัง)

2.2 มัคคุเทศก์

เมื่อการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เริ่มมีพัฒนาการที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ จึงเกิดอาชีพใหม่ขึ้น คืออาชีพมัคคุเทศก์ หรือไกด์ขึ้นโดยมีประชาชนทั้งในระแวกใกล้เคียงพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่สามารถสื่อสารภาษาต่างประเทศได้ก็เข้ามาเป็นมัคคุเทศก์ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โยไม่ได้มีการอบรมความรู้ต่าง ๆ มัคคุเทศก์บางคนก็อธิบายแบบผิดบ้าง ถูกบ้าง บรรยายเกินความเป็นจริงบ้าง และในบางครั้งก็สร้างปัญหาให้กับนักท่องเที่ยวบ้าง เช่น หลอกหลวงนักท่องเที่ยว ซึ่งต่อมาสำนักพระราชวัง ก็ได้เห็นว่าเป็นปัญหาจึงได้หาวิธีการจัดการเกี่ยวกับมัคคุเทศก์ที่จะนำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามในระยะแรก สำนักพระราชวัง กำหนดให้มัคคุเทศก์ที่จะทำหน้าที่นำชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จะต้องได้รับการตรวจสอบคุณสมบัติ คุณสมบัติ และได้รับหนังสืออนุญาตจากทางราชการสำนักพระราชวังแล้ว (รัตนาวุธ วัชรโรทัย, 2557) ยกเว้นบุคคลที่หน่วยราชการองค์การของรัฐบาล พระราชวงศ์ผู้ใหญ่หรือบุคคลสำคัญในวงการราชการได้มอบหมายให้มาทำหน้าที่เป็นผู้นำชมเป็นครั้งคราว โดยให้ผู้ที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกตำรวจวัง เป็นผู้ตรวจสอบคุณสมบัติ คุณสมบัติ และออกหนังสืออนุญาตให้เป็นมัคคุเทศก์ ที่จะนำชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม การออกหนังสืออนุญาต จะต้องรายงานเสนอขอความเห็นชอบจากคณะกรรมการควบคุมการดำเนินงานเกี่ยวกับการชมพระราชฐานเสียก่อน

ต่อมาสำนักพระราชวังพระราชวังได้กำหนดให้ผู้ที่จะเป็นมัคคุเทศก์นำชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จะต้องมีการประกาศนียบัตรแสดงว่าได้ผ่านการอบรม Basic Guide Course ซึ่งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวและคณะอักษรศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดอบรมขึ้นเสียก่อนเพื่อเป็นการเสริมสร้างความรู้ความชำนาญในด้านของการบริการนักท่องเที่ยวในด้านต่าง ๆ โดยองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวและคณะอักษรศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดอบรมมัคคุเทศก์ขึ้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2503 เป็นต้นมา (25 ปีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2529: 75) จึงจะถือว่ามีคุณสมบัติเพียงพอที่จะเป็นผู้นำชาวต่างประเทศหรือนักท่องเที่ยวทั่วไปเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้ มัคคุเทศก์ที่ได้รับหนังสืออนุญาตให้เป็นผู้นำชาวต่างประเทศชมพระราชฐานแล้ว ถ้าภายหลังปรากฏว่าได้กระทำการใด ๆ ให้เกิดความเสียหาย เช่น แสดงกิริยาวาจา ลบหลู่ต่อสถานที่หรือวัตถุอันควรเคารพ หรือใช้คำบรรยายอันอาจทำให้ชาวต่างประเทศเข้าใจผิด อันอาจก่อให้เกิดความลบหลู่ดูหมิ่นต่อสถานที่ วัตถุ หรือบุคคลอันควรเคารพ ให้ผู้ออกใบอนุญาตเพิกถอนใบอนุญาตได้โดยขอความเห็นชอบของคณะกรรมการ แล้วให้รายงานพฤติการณ์ให้เลขาธิการพระราชวังทราบ (สำนักพระราชวัง, 2506)

ต่อมาในปี พ.ศ.2523 สำนักพระราชวัง ออกบัตรอนุญาตสำหรับมัคคุเทศก์ผู้ทำหน้าที่นำชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และกำหนดให้มีอายุ 1 ปี เมื่อครบกำหนดแล้วต้องมายื่นเรื่องขอต่ออายุใหม่ ต่อมาภายหลังสำนักพระราชวังพระราชวังเห็นว่าบัตรอนุญาตที่ใช้อยู่ยังไม่เหมาะสมบางประการคือบัตรมีอายุ 1 ปีเมื่อบัตรหมดอายุผู้ถือบัตรต้องมายื่นขอต่ออายุบัตรทุกปีแต่ผู้ถือบัตรส่วนใหญ่ไม่ได้มาขอต่ออายุบัตรทุกปีแต่จะมายื่นขอต่อบัตรต่อเมื่อต้องการจะใช้ซึ่งการต่ออายุบัตรจึงขาดช่วงไปเป็นปีซึ่งไม่เหมาะสม สำนักพระราชวังจึงได้ เปลี่ยนลักษณะบัตรใหม่และได้กำหนดให้มีอายุการใช้งานจากเดิม 1 ปีเป็นให้มีอายุการใช้งาน 4 ปี โดยเริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2530 เป็นต้นไป (สำนักพระราชวัง, 2529)

ต่อมาในปี พ.ศ.2533 สำนักพระราชวัง ได้มีการกำหนดให้ใช้บัตรอนุญาตรูปแบบใหม่อีกครั้งหนึ่งโดยบัตรมีอายุการใช้งาน 4 ปีเหมือนดังครั้งที่แล้วมา และประกาศให้ใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2533 เป็นต้นไป (สำนักพระราชวัง, 2533) และได้ใช้บัตรที่ปรับปรุงครั้งใหม่จนกระทั่งในปี พ.ศ.2546 มีจำนวนผู้มีความประสงค์ยื่นขอบัตรอนุญาตการนำชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มากเกินสมควร ถึงวันละ 40 - 50 ใบต่อวัน สำนักพระราชวัง เห็นว่าอาจมีการนำบัตรนี้ไปใช้ในวัตถุประสงค์อื่น ๆ หรืออาจมีการซื้อขายบัตรคุณแก้วขวัญ วัชโรทัย เลขาธิการพระราชวังจึงได้มีคำสั่งให้คณะผู้จัดบัตรอนุญาตเป็นผู้นำชาว

ต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามต้องเสนอขออนุมัติจากเลขาธิการพระราชวังเสียก่อนจึงจะมีการจัดทำบัตรให้ ต่อมาเลขาธิการพระราชวังจึงได้มีคำสั่งยกเลิกการออกบัตรอนุญาตเป็นผู้นำชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งแต่วันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ.2547 เป็นต้นไปและอนุญาตให้ผู้ที่นำนักท่องเที่ยว ชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใช้บัตรที่มีคฤเทศก์ที่ทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยออกให้สำหรับผู้ที่ผ่านการอบรมหลักสูตรมัคคุเทศก์ เฉพาะที่เป็นมัคคุเทศก์ประเภททั่วไป (ต่างประเทศ) สิบอรรถเงิน เท่านั้นจึงจะสามารถนำนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้ ส่วนบัตรมัคคุเทศก์ ชนิดอื่น ๆ ไม่อนุญาตและยังคงยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันนี้

ในกรณีที่ผู้ขอเข้าชมพระราชฐานเป็นบุคคลสำคัญ หรือเป็นผู้มีเกียรติ เป็นแขกของทางราชการ หรือแขกของเชื้อพระวงศ์ผู้ใหญ่ สำนักพระราชวังให้ทำหนังสือแจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจวังเพื่อรับรองอำนวยความสะดวก และเป็นผู้นำชม (สำนักพระราชวังพระราชวัง, 2506) แต่ในปัจจุบันนี้ถ้าผู้ขอเข้าชมพระราชฐานเป็นบุคคลสำคัญ หรือเป็นผู้มีเกียรติ เป็นแขกของทางราชการ หรือแขกของเชื้อพระวงศ์ผู้ใหญ่ สำนักพระราชวังจะทำหนังสือแจ้งไปยังฝ่ายรับรอง (กองวัง) ให้เป็นผู้รับรองและอำนวยความสะดวกจัดเจ้าหน้าที่นำชม

ภาพที่ 6 บัตรนำนักทัศนาวจรชาวต่างประเทศเข้าชมพระราชฐาน ของสำนักพระราชวัง

ภาพที่ 7 บัตรนำนักทัศนศึกษาชาวต่างประเทศเข้าชมพระราชฐานของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในปัจจุบัน

3. ระเบียบในการเข้าชม

ระเบียบในการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประการ ประการที่ 1 คือ ระเบียบในการเข้าชม นับตั้งแต่แผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงยกเลิกการขออนุญาตนำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นับแต่ปี พ.ศ.2502 เป็นต้นมา ทางสำนักพระราชวังจึงได้รับหน้าที่ในการนำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นับแต่นั้นมาและในปีเดียวกันนี้ทาง สำนักพระราชวังจึงได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อวางระเบียบและควบคุมการชมพระราชฐานขึ้น

โดยคณะกรรมการวางระเบียบและควบคุมการชมพระราชฐาน ได้พิจารณาวางระเบียบอันเกี่ยวกับการชมพระราชฐาน ขึ้นเป็นครั้งที่ 1 ในวันที่ 17 กรกฎาคม 2502 โดยมีเนื้อหาในการประชุมเกี่ยวกับวัน เวลา และสถานที่ที่เปิดให้เข้าชมรวมถึงเส้นทางในการเดินเที่ยวชมของวัด

พระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง โดยกำหนดเปิดให้เข้าชมแบบปกติใน วันอังคาร, วันพุธ, วันพฤหัสบดี และวันศุกร์ และกำหนดเวลาให้เข้าชมตามปกติเริ่มตั้งแต่เวลา 10.00 น. ถึง 12.00 น. ช่วงหนึ่ง และตั้งแต่เวลา 14 .00 น. ถึงเวลา 16.00 น. อีกช่วงหนึ่ง ในกาลนี้ได้จัดเจ้าหน้าที่จำหน่ายบัตรเข้าชมไว้ที่ห้องเล็กมุมด้านตะวันตกเฉียงใต้ของศาลาสหทัยสมาคม เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้มาขออนุญาตโดยกำหนดเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชมสำหรับนักท่องเที่ยว ปรกติ บุคคลละ 5.00 บาท ชมแบบพิเศษ บุคคลละ 10.00 บาท หน่วยราชการ , องค์การของรัฐบาล หรือบุคคลที่ทางสำนักพระราชวัง พิจารณาเห็นสมควรให้ชมโดยมิต้องเสียค่าธรรมเนียมเข้าชม (สำนักพระราชวัง, 2502)

ระเบียบเกี่ยวแก่การชมพระราชฐาน ปี พ.ศ.2502 ได้มีการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เหมาะสมและรัดกุมยิ่งขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ.2506 โดยมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนของกาหนดวัน และเวลาเปิดให้เข้าชมซึ่งในระเบียบเกี่ยวแก่การชมพระราชฐานในปี พ.ศ.2502 กำหนดเปิดให้เข้าชมแบบปกติใน วันอังคาร , วันพุธ , วันพฤหัสบดี และวันศุกร์ ตั้งแต่เวลา 10.00 น. ถึง 12.00 น. ช่วงหนึ่ง และตั้งแต่เวลา 14 .00 น. ถึงเวลา 16.00 น. อีกช่วงหนึ่ง โดยเหตุที่มีผู้ขอเข้าชมพระราชฐานมากขึ้นและเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยเหมาะสม จึงได้มีการกำหนดวัน และเวลาในการเข้าชมพระราชฐานเพิ่มขึ้นดังนี้ บุคคลหรือคณะบุคคลทั่วไปที่ขออนุญาตเข้าชมโดยต้องเสียค่าธรรมเนียมเข้าชม ในวันอังคาร และวันพฤหัสบดี ระหว่างเวลา 09.30 น. ถึง 12.00 น. และเวลา 13.00 น. ถึง 16.00 น. พระภิกษุ สามเณร และแขกของทางราชการที่กระทรวงทบวงกรมหรือองค์การของทางราชการ แขกของพระราชวงศ์ผู้ใหญ่ แขกของบุคคลสำคัญในทางราชการ นิสิต นักศึกษา นักเรียนที่ทางสถานศึกษาซึ่งกระทรวงศึกษาธิการรับรอง ขอเข้าชมเป็นหมู่คณะ และแขกของหน่วยเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของสำนักพระราชวังอนุญาตให้เข้าชมโดยมิต้องเสียค่าธรรมเนียม กำหนดให้เข้าชมในวันจันทร์ , วันพุธ , วันศุกร์ ระหว่างเวลา 09.00 น. ถึง 12.00 น. และในวันอังคาร, วันพฤหัสบดี ระหว่างเวลา 09.00 น. ถึง 12.00 น. และ 13.00 น. ถึง 16.00 น. บุคคลหรือคณะบุคคลอื่น ๆ นอกจากที่ได้กล่าวมาข้างต้นให้พิจารณาอนุญาตให้เข้าชมตามความเหมาะสม แต่ถ้าในวันและเวลาที่กำหนดให้เป็นวันเข้าชมพระราชฐานนั้น ตรงกับวันที่มีงานพระราชพิธี หรือมีราชการอย่างหนึ่งอย่างใดที่ไม่อาจอนุญาตให้เข้าชมตามปกติได้ ให้ระงับการอนุญาตเข้าชมในวันนั้นหรือสถานที่นั้นตามแต่กรณี

พ.ศ.2516 สำนักพระราชวังได้พิจารณาให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเข้าชมพระราชฐานได้มากยิ่งขึ้นกว่าที่เคยกำหนดวันอนุญาตไว้ในระเบียบการชมพระราชฐานเสียใหม่เป็นการทดลองชั่วคราวดังนี้ 1.) ให้เปิดจำหน่ายบัตรอนุญาตเข้าชมพระบรมมหาราชวังและ

วัดพระศรีรัตนศาสดารามในวันจันทร์ ถึง ศุกร์ ตั้งแต่เวลา 08.30 น. ถึง 12.00 น. ในช่วงเช้าและเวลา 13.00 น. ถึง เวลา 15.00 น. ในช่วงบ่าย ยกเว้นวันที่มีงานพระราชพิธีในพระบรมมหาราชวัง

2.) ในการเข้าชมให้เจ้าหน้าที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เปิดพระอุโบสถให้ชมตั้งแต่เวลา 08.30 น. ถึง 12.00 น. และเวลา 13.00 น. ถึง 16.00 น. และให้เจ้าหน้าที่เปิดพระที่นั่งให้เข้าชมตั้งแต่เวลา 10.00 น. ถึง เวลา 12.00 น. และเวลา 14.00 น. ถึงเวลา 16.00 น. 3.) สำหรับวันเสาร์ - อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์เปิด ให้เข้าชมเฉพาะพระอุโบสถ ส่วนพระที่นั่งต่าง ๆ ให้ชมได้เฉพาะภายนอก ตั้งแต่เวลา 08.30 น. ถึง เวลา 15.00 น. ยกเว้นผู้ที่เข้าชมเป็นแขกของทางราชการ หรือนิสิต นักศึกษา และนักเรียน ที่หน่วยราชการหรือสถาบันการศึกษาทำหนังสืออนุญาตมา และสำนักพระราชวัง ได้อนุญาตเป็นกรณีพิเศษแล้วทั้งนี้ให้เริ่มปฏิบัติตั้งแต่วันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2516 เป็นต้นไป (สำนักพระราชวัง, 2516)

พ.ศ.2520 สำนักพระราชวัง ได้มีการแก้ไขระเบียบเกี่ยวกับวันและเวลาที่กำหนดเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมพระราชฐานดังนี้ บุคคลหรือคณะบุคคลทั่วไปที่เสียค่าเข้าชม อนุญาตให้เข้าชมในวันจันทร์ ถึง วันศุกร์ และวันหยุดราชการอื่น ๆ ในเวลา 08.00 น. ถึง เวลา 11.30 น. ในช่วงเช้าและเวลา 13.00 น. ถึง เวลา 16.00 น. ในช่วงบ่าย เฉพาะวันเสาร์และวันอาทิตย์อนุญาตให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าชมได้เฉพาะภายนอกพระที่นั่งโดยไม่ต้องเสียค่าเข้าชมในช่วงเวลาเดียวกัน (ระเบียบการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 4), 2520)

พ.ศ.2531 สำนักพระราชวังได้มีการแก้ไขระเบียบเกี่ยวกับวันและเวลาที่กำหนดเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมพระราชฐานอีกครั้งหนึ่งเนื่องจากทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้รับหนังสือร้องเรียนจากนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่มีเวลาพำนักอยู่ในกรุงเทพมหานคร จำกัดและประสงค์จะเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงเวลาพักเที่ยงแต่ไม่สามารถกระทำได้นี้เนื่องจากเจ้าหน้าที่หยุดพักจำหน่ายบัตร และงดการเข้าชมระหว่างเวลา 12.00 น. ถึง 13.00 น. ทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงทำหนังสือแจ้งมายังสำนักพระราชวัง เพื่อหารือกับเลขาธิการพระราชวังเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2531)

ต่อมาเลขาธิการพระราชวังได้ร่วมหารือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้แก่แผนกวัดพระศรีรัตนศาสดารามพระ คุณภิญโญ เอกธรรมาภิบาล แผนกกองวัง คุณเกรียงไกร วิศวามิตร แผนกงานพระบรมมหาราชวัง คุณประเสริฐ กัตถัญญ แผนกงานประชาสัมพันธ์ คุณรัตนารุช วัชรโรทัย และแผนกทะเบียน คุณศุภเลิศ คันธนะเสวี และมีความเห็นสมควรให้โอกาสนักท่องเที่ยว เข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยไม่พักเที่ยง คือเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมในวันจันทร์ถึงวันศุกร์ ตั้งแต่เวลา 08.30 น. ถึงเวลา 16.30 น. โดยหยุดจำหน่ายบัตรเข้าชมตั้งแต่เวลา

15.30 น. และในวันหยุดเสาร์ - อาทิตย์ เปิดให้เข้าชมเฉพาะพระอุโบสถ ส่วนพระที่นั่งต่าง ๆ ให้ชมได้เฉพาะภายนอกส่วนผู้เข้าชมที่เป็นแขกของทางราชการสำนักพระราชวังจะพิจารณาอนุญาตให้เข้าชมเป็นกรณีพิเศษแล้วแต่กรณี โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2532 เป็นต้นไป และระเบียบนี้ยังคงใช้มาจนถึงปัจจุบัน (สำนักพระราชวัง, 2532)

3.1 ระเบียบการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชม

การเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้นเกิดขึ้นภายหลังการที่คณะกรรมการวางระเบียบและควบคุมการชมพระราชฐาน ได้ทำการประชุม เป็นครั้ง 1 ในวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ.2502 โดยคณะกรรมการวางระเบียบและควบคุมการชมพระราชฐาน ได้ระบุไว้ในระเบียบการควบคุมและการชมพระราชฐาน ข้อ 2.1 (ก) ซึ่งเป็นระเบียบเกี่ยวกับการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชมพระราชฐาน โดยกำหนดให้บุคคล หรือคณะบุคคลที่จะเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต้องเสียค่าธรรมเนียมเข้าชมสำหรับนักท่องเที่ยวปกติ บุคคลละ 5.00 บาท ชมแบบพิเศษ บุคคลละ 10.00 บาท ระเบียบการเสียค่าธรรมเนียมเข้าชมดังกล่าวนี้ได้ใช้มาจนกระทั่งปี พ.ศ.2506 ต่อมาเพื่อเป็นเหมาะสมกับสถานการณ์ และรัดกุมยิ่งขึ้นสำนักพระราชวัง เห็นเป็นการสมควรปรับปรุงแก้ไขระเบียบการชมพระราชฐานอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ.2506 และได้ใช้ระเบียบการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 เป็นบรรทัดฐานในการปรับปรุงระเบียบในการชมพระราชฐานต่อมาอีกหลายฉบับดังนี้

พ.ศ.2515 สำนักพระราชวัง เห็นเป็นการสมควรปรับปรุงแก้ไขระเบียบการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 โดยบุคคลและคณะบุคคลทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่จะเข้าชม พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามต้องจ่ายค่าธรรมเนียมค่าบัตรเข้าชมคนละ 5 บาท ค่าสมุดภาพ 10 บาท รวม 15 บาท

พ.ศ.2523 สำนักพระราชวัง เห็นเป็นการสมควรปรับปรุงแก้ไขระเบียบการชมพระราชฐาน เพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยให้บุคคลและคณะบุคคลทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่จะเข้าชมพระราชฐาน ต้องเสียค่าเข้าชมเป็นรายบุคคล คนละ 10 บาท ค่าสมุดภาพ 10 บาท รวม 20 บาท โดยระเบียบนี้ให้ใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ.2523 เป็นต้นไป (สำนักพระราชวัง, 2523) ภายหลังการแก้ไขระเบียบการชมพระราชฐานในปี พ.ศ.2523 สำนักพระราชวัง ได้ยึดถือระเบียบการชมพระราชฐานฉบับนี้เรื่อยมาจนกระทั่งในปี พ.ศ.2544 เนื่องจากในปีเดียวกันนี้สำนักพระราชวังได้มีการวางระเบียบการชมพระราชฐานขึ้นใหม่

พ.ศ.2525 สำนักพระราชวัง เห็นเป็นการสมควรปรับปรุงแก้ไขระเบียบการชมพระราชฐาน เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงค่าเข้าชมโดยให้บุคคลและคณะบุคคลทั่วไปชาว

ต่างประเทศต้องเสียค่าเข้าชมเป็นรายบุคคลจากเดิมคนละ 20 บาท เป็นคนละ 50 เนื่องจากสำนักพระราชวัง ได้เปิดห้องพระแสงอาวุธปืน และศาลาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ให้นักท่องเที่ยวเข้าได้อีก แต่นักท่องเที่ยวชาวไทยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมเข้าชม (ระเบียบการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 5) ข้อ 2.1 (ก), 2523)

พ.ศ.2526 สำนักพระราชวัง เห็นเป็นการสมควรแก้ไขระเบียบเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงค่าเข้าชม จากเดิมเก็บค่าเข้าชมคนละ 50 บาท เป็นคนละ 60 บาท เนื่องจากสำนักพระราชวัง ได้เปิดพิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามให้นักท่องเที่ยวเข้าชมอีกหนึ่งแห่ง โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2526 เป็นต้นไป (ระเบียบการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 5) ข้อ 2.1(ก), 2523)

พ.ศ.2529 สำนักพระราชวัง เห็นเป็นการสมควรแก้ไขเพิ่มเติมระเบียบการชมพระราชฐานดังนี้ พ.ศ.2529 แก้ไขระเบียบเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงค่าเข้าชม จากเดิมเก็บค่าเข้าชมคนละ 60 บาทเป็นคนละ 100 บาท (ระเบียบการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 5) ข้อ 2.1(ก), 2523) เนื่องจากทางสำนักพระราชวังได้นำบัตรเข้าชมพระที่นั่งวิมานเมฆมาบังคับจำหน่ายรวมด้วย

พ.ศ.2536 สำนักพระราชวัง เห็นเป็นการสมควรแก้ไขเพิ่มเติมระเบียบการชมพระราชฐานดังนี้พ.ศ.2536 แก้ไขระเบียบเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงค่าเข้าชมจากเดิมเก็บค่าเข้าชมคนละ 100 บาทเป็นคนละ 125 บาท เนื่องจากสำนักพระราชวังได้มีการเก็บเงินเข้ากองทุนพระบรมมหาราชวัง 50 บาท กองทุนพระที่นั่งวิมานเมฆ 40 บาท กองทุนพระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต 20 บาท ศาลาเครื่องราชกรมธนารักษ์ 10 บาท และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ช้างต้น 5 บาท รวมเป็น 125 บาท ระเบียบในส่วนอื่นคงเดิม โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2536 เป็นต้นไป (ระเบียบการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 5) ข้อ 2.1(ก), 2523)

พ.ศ.2543 สำนักพระราชวัง เห็นเป็นการสมควรแก้ไขเพิ่มเติมระเบียบการชมพระราชฐานดังนี้พ.ศ.2543 แก้ไขระเบียบระเบียบเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงราคาค่าเข้าชมจากเดิมราคา 125 บาท เป็นราคา 200 บาท ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับสภาวการณ์เศรษฐกิจในขณะนั้น ซึ่งค่าเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ยังอยู่ในราคาที่ไม่เหมาะสม สำนักพระราชวังจึงได้พิจารณาเห็นควรปรับราคาบัตรเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเสียใหม่ (ระเบียบการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 5) ข้อ 2.1(ก), 2523) โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2543 (สำนักพระราชวัง, 2542)

พ.ศ.2544 เพื่อเป็นการเหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบันและความเป็นระเบียบเรียบร้อยสำนักพระราชวังเห็นสมควรปรับปรุงระเบียบการเข้าชมพระบรมมหาราชวังขึ้นใหม่ โดยเลขาธิการพระราชวัง นายแก้วขวัญ วัชโรทัย ได้มีบัญชาให้คณะที่ปรึกษา รื้อฟื้นระเบียบสำนักพระราชวัง 2 เรื่องคือ ระเบียบว่าด้วยการรักษาความปลอดภัยในพระบรมมหาราชวัง และระเบียบว่าด้วยการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง โดยให้คณะที่ปรึกษาพิจารณาต้นฉบับระเบียบเดิมและปรับปรุงถ้อยคำให้เหมาะสมรัดกุมยิ่งขึ้น เช่น เรื่องการแต่งกาย การเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเสร็จสิ้นแล้วให้เลขาธิการพระราชวังลงนามเพื่อบังคับใช้ต่อไป โดยระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบสำนักพระราชวัง ว่าด้วยการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง พ.ศ. 2544” ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ.2544 เป็นต้นไป และบรรดาระเบียบข้อบังคับและคำสั่งอื่น ๆ ในส่วนที่ระบุไว้แล้วในระเบียบนี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับระเบียบนี้ให้ใช้ระเบียบนี้แทน

พ.ศ.2547 เพื่อเป็นการเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันและความเป็นระเบียบเรียบร้อย สำนักพระราชวังเห็นสมควรปรับปรุงระเบียบการเข้าชมพระบรมมหาราชวังใหม่ ระเบียบนี้ เรียกว่า “ระเบียบสำนักพระราชวังว่าด้วยการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง พ.ศ.2547 โดยมีการปรับปรุงแก้ไขระเบียบเกี่ยวกับการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง เกี่ยวกับนักท่องเที่ยวที่เป็นแขกของทางราชการ และแขกของพระราชวงศ์ และนักเรียน นิสิต นักศึกษาที่ต้องการเข้าชมเป็นหมู่คณะให้ทำหนังสือขอเข้าชมเป็นลายลักษณ์อักษรล่วงหน้าก่อนวันเข้าชม จากเดิม 7 วันทำการ เปลี่ยนมาเป็น 5 วันทำการ (ระเบียบการชมพระราชฐาน พ.ศ.2544 แก้ไขเพิ่มเติม ข้อ 3, ข้อ 4, 2547) ในส่วนของระเบียบข้ออื่น ๆ คงเดิม และระเบียบสำนักพระราชวังว่าด้วยการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง พ.ศ.2547 นั้นคงยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันนี้

พ.ศ.2548 ภายหลังจากการปรับปรุงแก้ไขระเบียบการเข้าชมพระบรมมหาราชวังแล้วในปีพ.ศ.2548 นี้ทางสำนักพระราชวัง ได้มีการประกาศเปลี่ยนแปลงราคาบัตรเข้าชมพระบรมมหาราชวังอีกครั้งหนึ่งเนื่องจากสำนักพระราชวัง ได้เปิดพระที่นั่งอนันตสมาคม และพระราชวังสนามจันทร์ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอีกและทางสำนักพระราชวังได้อนุญาตให้นักท่องเที่ยวที่ซื้อบัตรเข้าชมพระบรมมหาราชวังสามารถนำบัตรส่วนที่เหลือจากการเข้าชมพระบรมมหาราชวังไปเข้าชมพระที่นั่งอนันตสมาคม และพระราชวังสนามจันทร์ได้อีกโดยบัตรจะมีอายุการใช้งานได้ 7 วันทำการนับจากวันที่ซื้อ สำนักพระราชวัง จึงได้พิจารณาเห็นเป็นการสมควรปรับราคาเข้าชมพระบรมมหาราชวังจากเดิมราคา 200 บาทเป็นราคา 250 บาท โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 2 มกราคม พ.ศ.2548 เป็นต้นไป (สำนักพระราชวัง, 2547)

พ.ศ.2551 ได้มีการประกาศเปลี่ยนแปลงราคาบัตรเข้าชมพระบรมมหาราชวังอีกครั้งหนึ่งเนื่องด้วยมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้รับพระราชานุญาตให้จัดนิทรรศการที่พระที่นั่งอนันตสมาคม โดยจะเปิดให้นักท่องเที่ยว และประชาชนได้เข้าชมโดยถาวร ในกรณีนี้สำนักพระราชวังจึงขอปรับเปลี่ยนราคาเข้าชมพระบรมมหาราชวังเพื่อสามารถเข้าชมงาน “ศิลป์แผ่นดิน” เพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ดังนี้ ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2551 เปลี่ยนราคาบัตรเข้าชมพระบรมมหาราชวังจากราคา 250 บาทเป็นราคา 300 บาท และตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2552 เปลี่ยนราคาบัตรเข้าชมพระบรมมหาราชวังจากราคา 300 บาทเป็นราคา 350 บาท (สำนักพระราชวัง, 2547)

พ.ศ.2554 ได้มีการประกาศเปลี่ยนแปลงราคาบัตรเข้าชมพระบรมมหาราชวังอีกครั้งหนึ่งเนื่องด้วยมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้รับพระราชานุญาตให้จัดนิทรรศการที่พระที่นั่งอนันตสมาคม โดยจะเปิดให้นักท่องเที่ยว และประชาชนได้เข้าชมโดยถาวร เพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ดังนี้ ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2551 ในกรณีนี้สำนักพระราชวังจึงขอปรับเปลี่ยนราคาเข้าชมพระบรมมหาราชวังจากราคา 350 บาทเป็นราคา 400 โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2554 เป็นต้นไป (สำนักพระราชวัง, 2554)

พ.ศ.2555 ได้มีการประกาศเปลี่ยนแปลงราคาบัตรเข้าชมพระบรมมหาราชวังอีกครั้งหนึ่งเนื่องด้วยมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้รับพระราชานุญาตให้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ผ้าขึ้น ณ ที่บริเวณหอระฆังพิพิธภัณฑ์ ภายในพระบรมมหาราชวัง โดยจะเปิดให้นักท่องเที่ยว และประชาชนได้เข้าชมโดยถาวร เพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ในกรณีนี้สำนักพระราชวังจึงเห็นสมควรปรับเปลี่ยนราคาเข้าชมพระบรมมหาราชวังจากราคา 400 บาทเป็นราคา 500 บาท โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2556 เป็นต้นไป (สำนักพระราชวัง, 2555) โดยราคาบัตรเข้าชมพระบรมมหาราชวังราคา 500 บาทได้ใช้มาจนถึงปัจจุบัน

3.2 ระเบียบการแต่งกาย

การเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงแรกคณะกรรมการวางระเบียบและควบคุมการชมพระราชฐาน ยังไม่ได้ระบุไว้ในระเบียบเกี่ยวกับการชมพระราชฐาน พ.ศ.2502 ต่อมาในปี พ.ศ.2506 คณะกรรมการวางระเบียบและควบคุมการชมพระราชฐานได้ทำการแก้ไขปรับปรุงระเบียบเพื่อความเหมาะสมและรัดกุมยิ่งขึ้น เรียกว่าระเบียบเกี่ยวกับการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 และได้ระบุระเบียบเกี่ยวกับการแต่งกายเข้าชมพระราชฐาน ไว้ในข้อที่ 9 ของระเบียบเกี่ยวกับการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 ซึ่งเป็นระเบียบเกี่ยวกับการแต่งกายเข้าชมพระราชฐาน ซึ่งคณะกรรมการวางระเบียบและควบคุมการชมพระราชฐานได้กำหนดให้นักท่องเที่ยวที่จะเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดา

ราม ต้องแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย ผู้เข้าชมต้องแต่งกายแบบสากลนิยม สุภาพบุรุษและสุภาพสตรีสวมเสื้อนอก โดยเฉพาะสุภาพสตรีต้องสวมกระโปรง นิลิต นักศึกษา นักเรียน ต้องแต่งกายในเครื่องแบบของสถานศึกษา มัคคุเทศก์ต้องแต่งเครื่องแบบของบริษัทที่แจ้งให้สำนักพระราชวัง ทราบและได้รับอนุญาตแล้วเท่านั้น และต้องสวมรองเท้าคัทชูหรือรองเท้ารัดส้น ต่อมาได้มีการแก้ไขปรับปรุงระเบียบเกี่ยวแก่การชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 ข้อ 9 เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัยในปี พ.ศ.2515 โดยอนุญาตให้สุภาพสตรีสามารถสวมกางเกงสแล็คเข้าชมได้ และได้มีการแก้ไขปรับปรุงระเบียบเกี่ยวแก่การชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 อีกครั้งเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเป็นการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ในปี พ.ศ.2529 สำนักพระราชวัง ได้แก้ไขระเบียบข้อ 9 จากเดิมที่สุภาพบุรุษและสุภาพสตรีต้องสวมเสื้อนอก เป็นไม่ต้องสวมเสื้อนอกสามารถเข้าชมได้แต่ต้องทับชายเสื้อไว้ในขอบกางเกงหรือกระโปรง ส่วนสุภาพสตรีสามารถสวมกางเกงขายาวเข้าชมได้ โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2529 เป็นต้นไป และบังคับใช้มาตลอดจนกระทั่งในปี พ.ศ.2544 นำนักพระราชวังโดยเลขาธิการพระราชวัง นายแก้วขวัญ วัชโรทัย ได้มีบัญชาให้คณะที่ปรึกษา รื้อฟื้นระเบียบสำนักพระราชวัง 2 เรื่องคือ ระเบียบว่าด้วยการรักษาความปลอดภัยในพระบรมมหาราชวัง และระเบียบว่าด้วยการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง โดยให้คณะที่ปรึกษาพิจารณาต้นฉบับระเบียบเดิมโดยเรียบเรียงและปรับปรุงถ้อยคำให้เหมาะสมรัดกุมยิ่งขึ้น และได้มีการเปลี่ยนแปลงจากระเบียบข้อ 9 ในระเบียบว่าด้วยการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 มาเป็นระเบียบข้อ 6 (5) ในระเบียบสำนักพระราชวังว่าด้วยการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง พ.ศ.2544 โดยมีการเพิ่มเติมเนื้อหาและข้อห้ามในการแต่งกายเข้าชมดังนี้ คือผู้ที่เข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อย หรือแต่งตามประเพณีนิยมของแต่ละชาติ ห้ามแต่งกายลักษณะอื่น ๆ ที่ไม่เหมาะสม เช่น สวมเสื้อแขนกุด เสื้อรัดรูป เสื้อเปิดหน้าท้อง ชุดกีฬา กางเกงยี่ดัดรูป กางเกงสามส่วน กางเกงขาสั้น ยกเว้นเครื่องแบบการสวมรองเท้าต้องสวมรองเท้าหุ้มส้น หรือรัดส้นเท่านั้น ห้ามสวมรองเท้าแตะ ยกเว้นพระภิกษุสามเณร และชาวไทยชนบท และให้บังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ.2544 เป็นต้นไป (สำนักพระราชวัง, 2544) เนื่องจากในระเบียบว่าด้วยการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง ปี พ.ศ.2544 ได้มีข้อยกเว้นในเรื่องการสวมรองเท้าให้แก่พระภิกษุสามเณร และชาวไทยชนบทโดยไม่ต้องสวมรองเท้าหุ้มส้นหรือรัดส้นจึงทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างนักท่องเที่ยวชาวไทยกับนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว จึงทำให้มีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศบางรายพยายามฝ่าฝืนระเบียบดังกล่าวนี้ ต่อมาในปี พ.ศ.2548 เลขาธิการพระราชวัง นายแก้วขวัญ วัชโรทัย ได้เดินทางมาสักการะพระพุทธรูปมหาณีรัตนปฏิมากร ในระหว่างที่จะเดินผ่านประตูเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้ประสบเหตุการณ์นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศกำลังโต้แย้งกับเจ้าหน้าที่ในเรื่องของ

ความแตกต่างในเรื่องการสวมรองเท้าระหว่างนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ ภายหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวเลขาธิการพระราชวังจึงได้มีคำสั่งยกเลิกการสวมรองเท้าหุ้มส้นหรือรัดส้นทันที โดยเป็นการสั่งด้วยวาจา มิได้มีการแก้ไขในระเบียบว่าด้วยการชมพระบรมมหาราชวังแต่อย่างใด และยังคงใช้ปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน (ปรีชาญ อินทรไพโรจน์, 2557)

3.3 ระเบียบการถ่ายภาพ

พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้นยังเป็นสถานที่ที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ยังใช้ประกอบพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ อยู่ดังนั้นเพื่อเป็นการเหมาะสมสำนักพระราชวัง จึงได้วางระเบียบในการควบคุมการถ่ายภาพ ถ่ายวีดีโอ และภาพยนตร์ภายในเขตพระราชฐานเพื่อเผยแพร่แก่สาธารณชนไว้ดังนี้

1. ห้ามบันทึกภาพในลักษณะชัดต่อ ศิลาธรรมและวัฒนธรรมอันดี
2. ห้ามบันทึกภาพและปฏิบัติงานในลักษณะหวาดเสียวอันจะก่อให้เกิดอันตราย หรือเป็นการไม่เคารพต่อสถานที่
3. ห้ามบันทึกภาพที่มีผู้แสดงในภาพ ถึงแม้ผู้ขอถ่ายทำจะขอให้มีการปิดนำภาพที่เป็นลายลักษณ์อักษร เว้นแต่จุดที่ทางราชการได้กำหนดให้สำหรับพิธีกรกล่าวเปิดนำรายการ
4. ห้ามถ่ายภาพวีดีโอ หรือภาพยนตร์ สัมภาษณ์นักท่องเที่ยวในเขตพระราชฐาน
5. ห้ามนำเครื่องมือการถ่ายทำที่มีน้ำหนักมาก รอคยเข้ามาบริเวณอาคารหรือลานยกพื้น
6. หากผู้ขอเข้าบันทึกภาพผิดเวลาตามที่ได้ระบุไว้ในหนังสือขอมามากมิได้มีการแจ้งให้ทราบล่วงหน้าและไม่มีเหตุผลที่สมควร ทางเจ้าหน้าที่ควบคุมมีสิทธิ์ที่จะขอเลื่อนการบันทึกภาพในวันถัดไป
7. กำหนดช่วงเวลาที่เหมาะสมตั้งแต่เวลา 08.00 น. ถึงเวลา 16.00 น. หากเป็นช่วงเช้าตั้งแต่เวลา 05.00 น. ถึงเวลา 12.00 น. หรือ ช่วงบ่ายตั้งแต่เวลา 13.00 น. ถึงเวลา 17.00 น. หากเลยเวลาจากที่กำหนดนี้ ขอให้เพิ่มถ่ายอีกหนึ่งวันและหลีกเลี่ยงการถ่ายทำในวันหยุดราชการ
8. กำหนดกล้องถ่ายภาพ กล้องถ่ายวีดีโอและกล้องถ่ายภาพยนตร์ในจำนวนที่แน่นอนและจำเป็น เพื่อความสะดวกในการควบคุม

9. เนื่องจากสิ่งของราชพัสดุเป็นสิ่งของมีค่าทางประวัติศาสตร์และมีอายุยาวนานการใช้ไฟถ่ายรูปหรือไฟแฟลชให้ใช้เท่าที่จำเป็น หากเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมการถ่ายทำห้ามต้องเชื้อเพลิงผู้ควบคุมการถ่ายทำ

10. ภาพถ่าย ภาพวีดิทัศน์ ที่บันทึกในเขตพระราชฐานทั้งหมดเป็นลิขสิทธิ์ของสำนักพระราชวัง

11. ผู้ขออนุญาตต้องยินยอมให้สำนักพระราชวังตรวจสอบภาพและอัดสำเนาภาพถ่ายภาพวีดิทัศน์ หลังจากเสร็จสิ้นการดำเนินการถ่ายทำเรียบร้อยแล้ว

12. สำเนาภาพถ่าย ภาพวีดิทัศน์ จากผู้ขออนุญาตเข้ามาบันทึกภาพจะจัดเก็บไว้เป็นข้อมูล เพื่อความสะดวกในการตรวจสอบภายหลัง หรือนำไปใช้ประโยชน์งานราชการต่อไป

13. หากผู้ขออนุญาตขอถ่ายภาพนอกเขตการอนุญาตตามปกติ โดยใช้ฟิล์มสไลด์หรือฟิล์มเนกาตีปในการบันทึกภาพ ลิขสิทธิ์และฟิล์มภาพถ่าย จัก ต้องเป็นของสำนักพระราชวัง โดยผู้ที่ได้รับอนุญาตจะเลือกภาพที่ต้องการนำไปใช้งานโดยนำฟิล์มไปสแกนหรือยืมฟิล์มไปจัดพิมพ์หรือขยายภาพสำหรับใช้งานนั้น ๆ

14. หากผู้ขออนุญาตจะนำข้อมูลเดิมที่เคยบันทึกภาพกลับมาใช้ในงานอื่น ๆ จักต้องขออนุญาตเข้าถ่ายภาพ ถ่ายวีดิโอ และถ่ายภาพยนตร์ ทราบและถือปฏิบัติตามระเบียบนี้ โดยเคร่งครัด (ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักพระราชวัง)

สรุประเบียบในการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามในปัจจุบัน

พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามในปัจจุบันนี้ถึงแม้ว่าจะมิได้มีพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดใช้เป็นที่ประทับเป็นการถาวร และเนื่องด้วยกาลเวลาอันยาวนานจึงทำให้พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแล้วก็ตามแต่สถานแห่งนี้ยังคงเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญและเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทุกคนเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความสำคัญแตกต่างจากสถานที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ โดยสิ้นเชิง เพราะว่าพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ยังคงใช้พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นสถานที่ในการประกอบพระราชพิธีสำคัญ ๆ อยู่ดังนั้นในการที่นักท่องเที่ยวทุกคนจะเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามจึงจะต้องปฏิบัติตามระเบียบที่ทางสำนักพระราชวังได้กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด

ปัจจุบันนี้การที่นักท่องเที่ยวจะเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามสำนักพระราชวังกำหนดให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศต้องเสียค่าเข้าชมคนละ 500 บาท ส่วนประชาชนคนไทยไม่ต้องเสียค่าเข้าชม แยกของทางราชการ และแยกของพระราชวงศ์ นักเรียน นิสิต นักศึกษา ที่ต้องการเข้าชมเป็นหมู่คณะ ให้ขอเข้าชมเป็นลายลักษณ์อักษรล่วงหน้าก่อนวันเข้าชม 5 วันทำการ

การแต่งกายต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อย หรือแต่งตามประเพณีนิยมของแต่ละชาติ ห้ามแต่งกายลักษณะอื่น ๆ ที่ไม่เหมาะสม เช่น สวมเสื้อแขนกุด เสื้อรัดรูป เสื้อเปิดหน้าท้อง ชุด กีฬา กางเกงยัดรัดรูป กางเกงสามส่วน กางเกงขาสั้น ยกเว้นเครื่องแบบ และต้องสวมรองเท้าหุ้มส้น หรือรัดส้นเท่านั้น (ปัจจุบันสำนักพระราชวัง อนุโลมให้นักท่องเที่ยวสามารถสวมรองเท้าได้ทุกชนิด)

การถ่ายภาพสำนักพระราชวัง กำหนดให้นักท่องเที่ยวสามารถใช้กล้องขนาดเล็กถ่ายภาพนิ่งเพื่อเก็บไว้เป็นที่ระลึกได้แต่ไม่อนุญาตให้นักท่องเที่ยวถ่ายภาพภายในพระอุโบสถและภายในองค์พระที่นั่งต่าง ๆ ที่สำนักพระราชวังพระราชวังอนุญาตให้เข้าชมภายในได้ การถ่ายภาพนิ่ง วีดิทัศน์ หรือภาพยนตร์ ห้ามถ่ายโดยมีผู้แสดงประกอบ ในการถ่ายทำเพื่อนำไปเผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ ต้องได้รับอนุญาตจากสำนักพระราชวัง กอปรด้วยระเบียบข้างต้นที่ได้กล่าวมาแล้ว (ระเบียบสำนักพระราชวัง ว่าด้วยการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง, 2547)

การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แบ่งออกเป็น 2 ระยะเวลา ระยะเวลาที่ 1 นั้นอยู่ภายใต้การดูแลของคณะกรรมการวางแผนและควบคุมการชมพระราชฐาน โดยในปี พ.ศ.2506 ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการควบคุมการดำเนินงานเกี่ยวกับการชมพระราชฐาน โดยเลขาธิการพระราชวัง จะพิจารณาแต่งตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วยข้าราชการสำนักพระราชวังไม่น้อยกว่า 3 คน เพื่อควบคุมการดำเนินงานเกี่ยวกับการชมพระราชฐานให้คณะกรรมการมีอำนาจดังนี้

1. ตรวจสอบบัตร การพิมพ์บัตร การออกบัตร
2. ตรวจสอบบัญชี เอกสารหลักฐานการรับจ่าย และตัวเงินที่ได้จากการจำหน่ายบัตรอนุญาต
3. ให้ความเห็นชอบ และอนุมัติการออกใบอนุญาตหรือถอดถอนใบอนุญาตมัคคุเทศก์
4. สอดส่องดูแลความประพฤติของมัคคุเทศก์
5. ควบคุมการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการชมพระราชฐานทุกฝ่ายให้งานดำเนินการไปโดยความเรียบร้อย ถ้าเห็นสมควรแก้ไขระเบียบหรือการปฏิบัติใด ๆ ให้รัดกุมเหมาะสมยิ่งขึ้น ให้เสนอความเห็นต่อเลขาธิการพระราชวังเพื่อพิจารณาสั่งการต่อไป

6. คณะกรรมการควบคุมการดำเนินงานเกี่ยวกับการชมพระราชฐานนี้โดยปกติให้ดำรงอยู่ในตำแหน่งมีกำหนด 2 ปี เลขาธิการพระราชวังอาจมีคำสั่งให้กรรมการทั้งคณะหรือแต่ละบุคคลพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ก่อนครบกำหนดวาระที่จะพ้นตำแหน่งหน้าที่ก็ได้

7. การแต่งตั้งกรรมการชุดใหม่ให้ปฏิบัติหน้าที่สืบต่อจากกรรมการที่พ้นหน้าที่ตามกำหนดวาระ เลขาธิการพระราชวังอาจพิจารณาแต่งตั้งกรรมการชุดเดิมให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่สืบต่อไปอีกทั้งคณะหรือเฉพาะแต่ละบุคคลก็ได้

8. ในกรณีตั้งซ่อมกรรมการที่พ้นหน้าที่ก่อนถึงวาระ ให้ผู้ได้รับการแต่งตั้งซ่อมอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ได้เพียงในกำหนดวาระของผู้ที่ตนแทน ระเบียบในการชมพระราชฐานในปี พ.ศ. 2506 นั้นนอกจากที่มีการเปลี่ยนแปลงวันและเวลาในการอนุญาตให้เข้าชมและการแต่งตั้งกรรมการควบคุมการดำเนินงานเกี่ยวกับการชมพระราชฐานแล้วนั้น ในส่วนของระเบียบอื่น ๆ ยังคงเดิมโดยมีการประกาศใช้ระเบียบการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506 ตั้งแต่วันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2506 เป็นต้นไป (สำนักพระราชวัง, 2506)

ระยะที่ 2 การบริหารจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อยู่ภายใต้สำนักงานเลขานุการกรม ซึ่งสำนักงานเลขานุการกรมแบ่งหน่วยงานออกเป็น 5 หน่วยงานดังนี้

1. ฝ่ายสารบรรณ มีหน้าที่รับผิดชอบการรับ - ส่ง โต้ตอบหนังสือราชการของสำนักพระราชวัง บันทึกข้อมูลความเป็นมาของแต่ละเรื่องเสนอผู้บังคับบัญชา ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการและบุคคลทั้งภายในและภายนอก กับงานพิเศษตามที่ผู้บังคับบัญชามอบหมาย เช่น จัดแปลนโต๊ะในการพระราชทานเลี้ยงพระราชอาคันตุกะ เป็นต้น
แบ่งงานภายในเป็น 3 งาน คือ งานรับส่ง งานตอบโต้ และงานบัตรสารบรรณ

2. ฝ่ายทะเบียน มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดทำทะเบียนต่าง ๆ คือ ทะเบียนพระบรมวงศานุวงศ์ ทะเบียนสมาชิกเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ทะเบียนตราตั้งพระราชทานทะเบียนสมาคม สโมสร มูลนิธิ และสถาบันต่าง ๆ ในพระบรมราชูปถัมภ์ทะเบียนผู้ได้รับอนุญาตให้พักอาศัยในอาคารสถานที่ที่สำนักพระราชวังจัดให้พักอาศัย เป็นเจ้าพนักงานทะเบียนท้องถิ่นแขวงพระราชวัง จัดทำบัตรอนุญาตสำหรับบุคคลและยานพาหนะผ่านเข้าเขตพระราชฐานต่าง ๆ บัตรอนุญาตนำนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้าชมพระราชฐาน และบัตรอนุญาตให้ถ่ายวีดีทัศน์ในพระบรมมหาราชวัง แบ่งงานภายในเป็น 3 งาน คือ งานธุรการ งานทะเบียนสำนัก และงานทะเบียนราษฎร

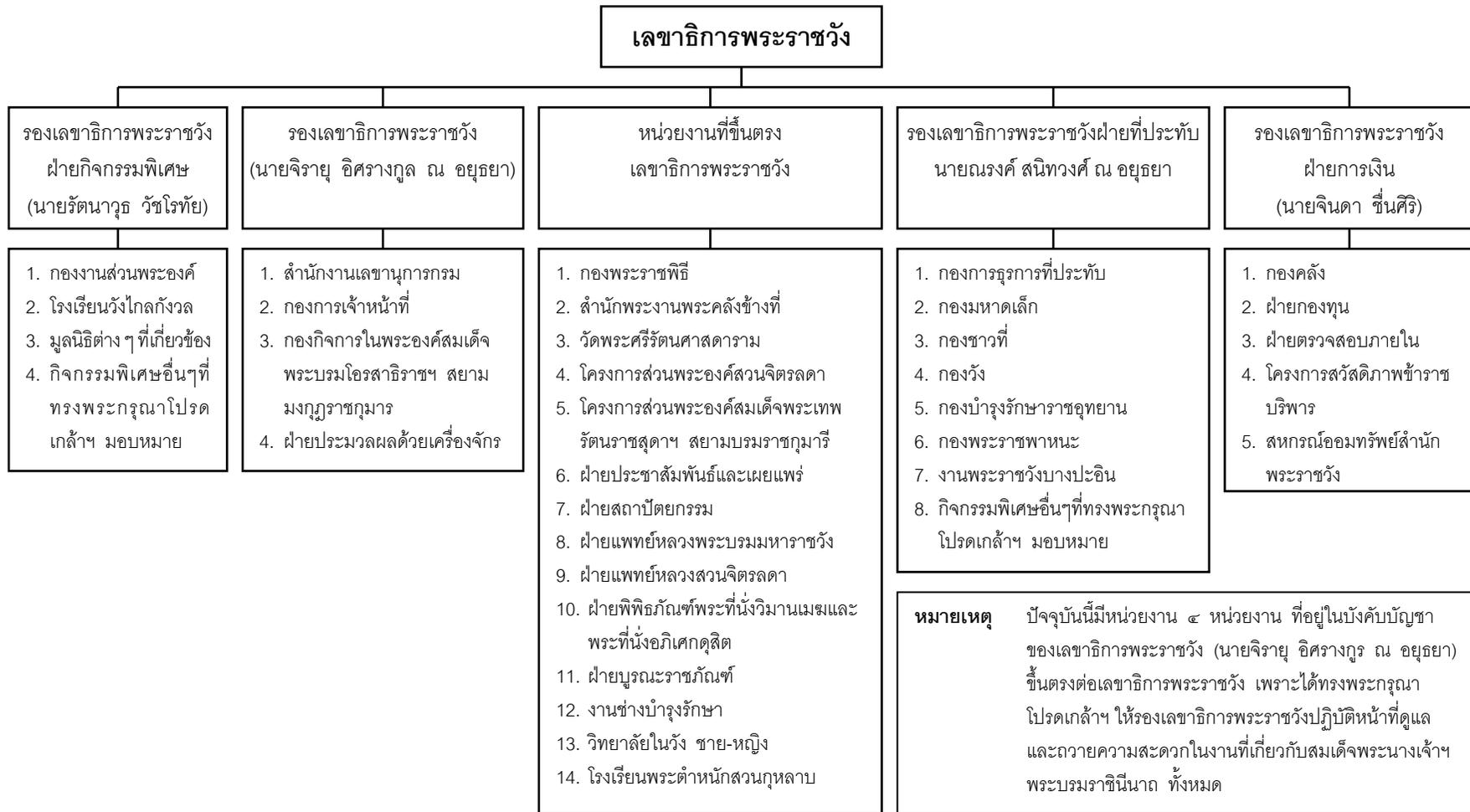
3. ฝ่ายเอกสารและห้องสมุด มีหน้าที่รับผิดชอบในการเก็บรักษาเอกสารราชการของสำนักพระราชวัง ให้เป็นไปตามระเบียบงานสารบรรณ ค้นหาเอกสารราชการต่าง ๆ ที่เก็บรักษา

เสนอตามที่อยู่บังคับบัญชาสั่ง และดำเนินการงานห้องสมุดของสำนักพระราชวัง แบ่งงานภายใน เป็น 2 งาน คือ งานรักษาเอกสาร และงานห้องสมุดมหามงคล

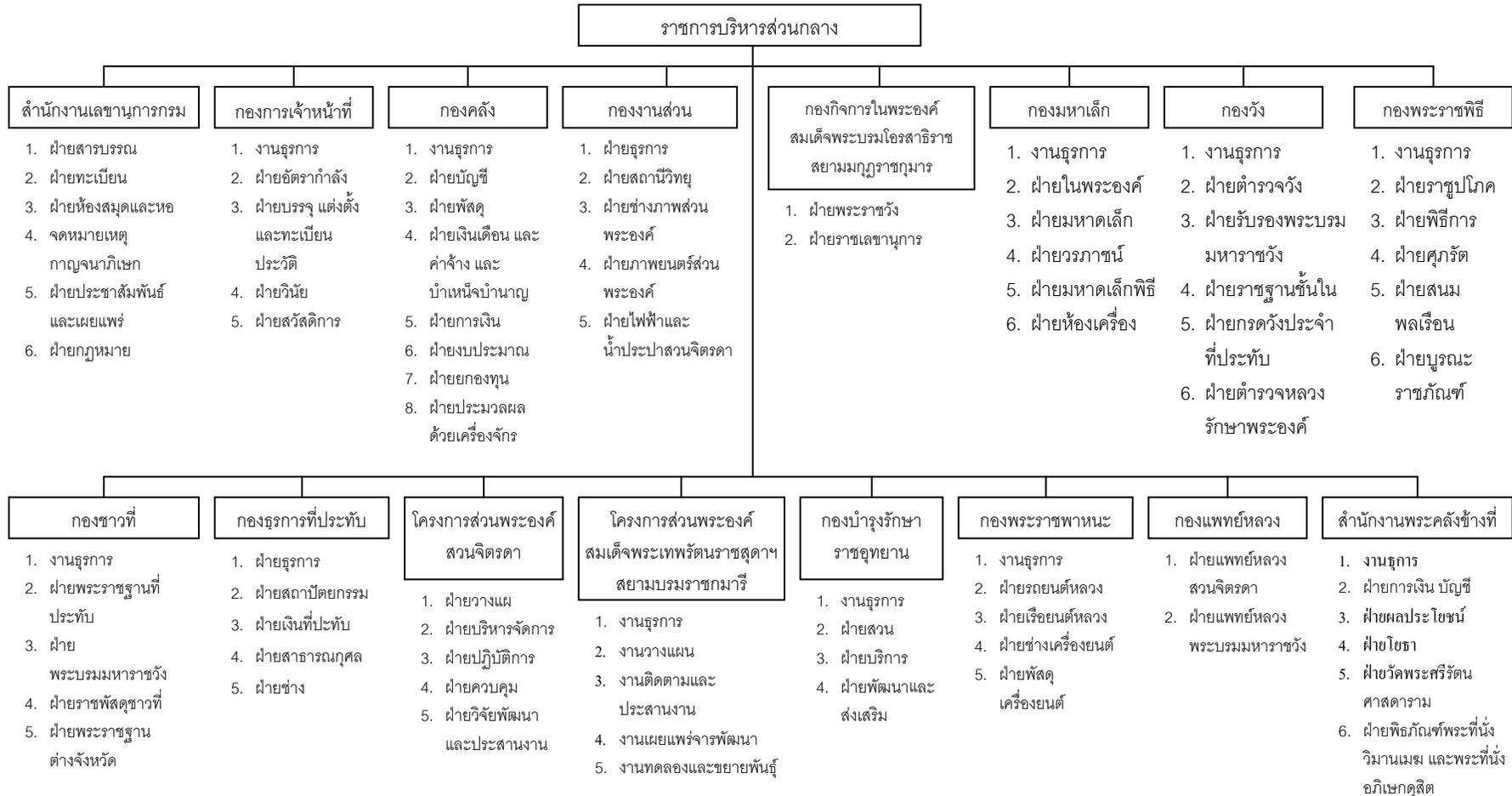
4. ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานประชาสัมพันธ์ โดยทั่วไปของสำนักพระราชวัง ดำเนินรวบรวมศึกษา วิเคราะห์ สรุปข่าวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อ ประชาสัมพันธ์งานของสำนักพระราชวัง ทางหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ตลอดจนประสานงานกับ ส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จัดทำเอกสารพระราชกรณียกิจและระเบียบปฏิบัติในราชสำนัก พระราชวังเพื่อเผยแพร่ จัดพิมพ์หนังสือซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวัง พระราชวังดำเนินการ เพื่อพระราชทานเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ดำเนินการเกี่ยวกับโสตทัศนูปกรณ์ที่ เกี่ยวกับราชสำนัก และการบริการติดต่อสอบถามให้ข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนจัดบรรยายแก่นักท่องเที่ยวที่เข้าชมพระบรมมหาราชวัง แบ่งงานภายในเป็น 4 งาน คือ งานธุรการ งาน ประชาสัมพันธ์ งานโสตทัศนูปกรณ์ และงานบริการ

5. ฝ่ายกฎหมาย มีหน้าที่รับผิดชอบการพิจารณาตีความ วินิจฉัยปัญหาทางด้าน กฎหมาย ให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะปัญหาข้อกฎหมายแก่หน่วยงานต่าง ๆ ของสำนัก พระราชวัง จัดทำร่าง กฎ ประกาศ ระเบียบ คำสั่งต่าง ๆ ของสำนักพระราชวัง ตรวจสอบนิติกรรม สัญญาต่าง ๆ ตามระเบียบสำนักพระราชวังนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการพัสดุ การดำเนินการฟ้องร้อง บังคับคดี ดำเนินการเกี่ยวกับการสอบสวนหาตัวผู้รับผิดชอบทางแพ่ง (หน้าที่และความรับผิดชอบ ของสำนักพระราชวัง, 2537: 2 - 5)

ปัจจุบันการบริหารจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ยังคงอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของสำนักงานเลขาธิการกรมและหน่วยงาน ภายในที่เกี่ยวข้องดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

แผนภูมิที่ 1 แผนภูมิการบังคับบัญชาหน่วยงานต่าง ๆ สำนักพระราชวัง

แผนภูมิที่ 2 การแบ่งส่วนราชการของสำนักพระราชวัง

1. บุคลากร

บุคลากรผู้อำนวยการความสะอาดแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง คือช่วงก่อน และหลังการจัดตั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ของสำนักพระราชวัง บุคลากรผู้อำนวยการความสะอาดแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงปี พ.ศ.2502 (ช่วงก่อนการจัดตั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ของสำนักพระราชวัง) สำนักพระราชวัง ได้ทำงานร่วมกันหลายภาคส่วน เช่น แผนกกองคัลง แผนกหมายและทะเบียน แผนกตำรวจวัง แผนกวัดพระศรีรัตนศาสดารามพระศรีรัตนศาสดารามโดยเจ้าหน้าที่ของแผนกกองคัลง มีหน้าที่จัดพิมพ์บัตรอนุญาตเข้าชมพระราชฐาน เจ้าหน้าที่ของแผนกหมายและทะเบียนเป็นผู้เบิกบัตรอนุญาตชมพระราชฐานจากกองคัลงเพื่อนำไปดำเนินการออกบัตรให้แก่ผู้ขออนุญาตเข้าชมพระราชฐาน เจ้าหน้าที่แผนกตำรวจวัง และเจ้าหน้าที่แผนกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นผู้ตรวจบัตรอนุญาตเมื่อผู้ขออนุญาตจะผ่านเข้าชมในอาณาบริเวณที่แต่ละฝ่ายมีหน้าที่รักษาการอยู่ในเวลานั้น (สำนักพระราชวัง, 2506)

โดยให้หัวหน้าแผนกต่าง ๆ ดังกล่าวจัดเจ้าหน้าที่ไปประจำจุดต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เช่น ประจำจุดประตูพิมานไชยศรีเพื่อตรวจบัตรอนุญาตเข้าชมประจำจุดพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย ประจำจุดพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเพื่อดูแลความเรียบร้อยในพระที่นั่งหรือตักเตือนผู้ที่เข้าชมภายในองค์พระที่นั่งไม่ให้ฝ่าฝืนระเบียบในการเข้าชม ประจำจุดประตูศรีรัตนศาสดารามเพื่อตรวจบัตรเข้าชมอีกครั้งหนึ่งและคอยดูแลไม่ให้ผู้ที่เข้าชมวัดพระศรีรัตนศาสดารามเดินย้อนกลับเข้ามาในพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูศรีรัตนศาสดาราม และจุดด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของศาลาสหทัยสมาคมเพื่อออกบัตรอนุญาตเข้าชมให้แก่ผู้ที่มาขออนุญาตเข้าชมพระราชฐาน (สำนักพระราชวัง, 2502)

บุคลากรผู้อำนวยการความสะอาดแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ช่วงหลังการจัดตั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ของสำนักพระราชวังในปีพ.ศ.2535 และท่านรองเลขาธิการพระราชวัง ที่ปรึกษาฝ่ายกิจกรรมพิเศษ (คุณรัตนาวุธ วัชรโรทัย) ได้มีการจัดตั้งงานนำชม เป็นหน่วยงานระดับงาน อยู่ในสังกัดฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักงานเลขานุการกรม สำนักพระราชวัง ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการในเดือนมกราคม พ.ศ.2535 มีจุดประสงค์เพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบการให้บริการนำชมและให้ข้อมูลต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยวทั่วไปที่ซื้อบัตรเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในขั้นต้นมีกำหนดอัตรากำลังเจ้าหน้าที่นำชม 30 อัตรา โดยเจ้าหน้าที่ทุกคนจะได้รับการฝึกสอน

อบรมให้สามารถทำหน้าที่วิทยากรนำชม ให้กับนักท่องเที่ยวท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้งานนำชมยังได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ให้บริการ ยืมเครื่องแต่งกาย การประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว และรับผิดชอบการจำหน่ายสินค้าที่ระลึก อาหารและเครื่องดื่มด้วย (สำนักพระราชวัง, 2552: 4)

ในวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ.2545 ท่านเลขาธิการพระราชวัง (คุณแก้วขวัญ วัชโรทัย) ได้มีบัญชาให้ย้ายเจ้าหน้าที่ฝ่ายรับรอง กองวัง จำนวน 11 ราย มาปฏิบัติหน้าที่นำชม โดยให้แยกงานนำชมออกจากฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ และเปลี่ยนชื่อหน่วยงานจาก “งานนำชม” มาเป็น “ฝ่ายรับรอง (งานนำชม)” แทน โดยมีหน้าที่รับผิดชอบที่เพิ่มขึ้นคือ เป็นวิทยากรนำชม พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษให้กับคณะบุคคลที่ขอเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างเป็นทางการ ต่อมาในวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ.2550 ท่านเลขาธิการพระราชวังได้อนุมัติตามบันทึกขของผู้อำนวยการกองวัง ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายรับรอง ทั้ง 11 ราย ข้างต้น ย้ายกลับไปปฏิบัติหน้าที่กองวังตามเดิม เนื่องจากกองวังมีปริมาณงานที่ต้องรับผิดชอบเพิ่มมากขึ้น ในกรณีนี้ “ฝ่ายรับรอง (งานนำชม)” ได้เปลี่ยนชื่อหน่วยงานเป็นชื่อเดิม คือ “งานนำชม” และแบ่งแยกหน้าที่ในการเป็นวิทยากรนำชมสำหรับคณะบุคคลที่ขออนุญาตเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างเป็นทางการ คืองานนำชม รับผิดชอบการนำชมภาษาอังกฤษ ฝ่ายรับรอง (กองวัง) รับผิดชอบการนำชมภาษาไทย

งานนำชมแบ่งหน่วยงานภายในออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มงานที่ 1	มีเจ้าหน้าที่	7	ราย
2. กลุ่มงานที่ 2	มีเจ้าหน้าที่	7	ราย
3. กลุ่มงานที่ 3	มีเจ้าหน้าที่	7	ราย
4. กลุ่มงานที่ 4	กลุ่มร้านและสต็อก	มีเจ้าหน้าที่	6
5. กลุ่มงานที่ 5	กลุ่มงานธุรการ	มีเจ้าหน้าที่	5
	รวมบุคลากรทั้งสิ้น	จำนวน	32
			ราย

หน้าที่หลักของงานนำชม คือ การอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งหมาย นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ และนักท่องเที่ยวชาวไทย และคณะผู้ขออนุญาตเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างเป็นทางการ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดเจ้าหน้าที่มาปฏิบัติงานประจำทุกวัน ตั้งแต่เวลา 08.30 น. ถึง 16.30 น. (โดยไม่หยุดพักเที่ยง) ดังนั้นในแต่ละวันจะมีเจ้าหน้าที่กลุ่มนำชมมาปฏิบัติงาน 2 กลุ่ม และเป็นเวรหยุด 1 กลุ่ม รวมทั้งเจ้าหน้าที่กลุ่มร้านค้าและสต็อกก็จัดเวรสลับกัน

หยุด เช่น กัน สำหรับกลุ่มงานธุรการซึ่งทำหน้าที่สนับสนุน จัดให้หยุดวันเสาร์และอาทิตย์ตามปกติ (สำนักพระราชวัง, 2552: 4 - 5)

จากรายละเอียดข้างต้นทำให้ทราบถึงความเป็นมาของหน่วยงานนำชม อัครากำลัง เจ้าหน้าที่ และหน้าที่ความรับผิดชอบของงานนำชม ซึ่งในแต่ละวันจะมีเจ้าหน้าที่จากกลุ่มนำชม ทั้ง 3 กลุ่มรวม 21 ราย มาปฏิบัติงานวันละ 14 ราย และจากกลุ่มร้านค้าและสต็อกจาก 6 ราย มาปฏิบัติหน้าที่วันละ 4 ราย รวมในแต่ละวันมีเจ้าหน้าที่มาปฏิบัติงานทั้งสิ้น 18 ราย ส่วนที่เหลือเป็นเวรหยุด จากจำนวนเจ้าหน้าที่ที่มาปฏิบัติงานในแต่ละวันเมื่อเทียบกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปีซึ่งเป็นช่วงฤดูการท่องเที่ยวซึ่งจะจำนวนมีนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเฉลี่ยวันละประมาณ 120,00 ราย เมื่อเทียบกับจำนวนเจ้าหน้าที่ที่มาปฏิบัติหน้าที่จำนวนวันละ 18 ราย ดังนั้นในแต่ละวันเจ้าหน้าที่ 1 ราย จะต้องดูแลอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวถึงวันละ 667 ราย ซึ่งเห็นได้ว่าเป็นอัตราส่วนที่ค่อนข้างสูง ซึ่งสอดคล้องกับการที่ผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงของสำนักพระราชวัง เรื่องปัญหาด้านบุคลากรทางการท่องเที่ยว ปรากฏว่าผู้บริหารทั้ง 3 ท่านมีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันว่ามีบุคลากรค่อนข้างจำกัดแต่ก็ยากที่จะทำการเพิ่มจำนวนบุคลากรได้เนื่องจากสำนักพระราชวังเป็นหน่วยงานราชการ ซึ่งการจัดจ้างพนักงานจึงต้องอิงระบบราชการ (รัตนาวุช วัชรวิทย์, 2557; บุญเพ็ญ หว่านณรงค์, 2557) และสำนักพระราชวังต้องตรวจสอบคัดเลือกบุคลากรที่มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความรับผิดชอบสูง เนื่องจากการทำงานในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามต้องทำงานกับสิ่งของมีค่าจำนวนมาก (ปรีชาญ อินทรไพโรจน์, 2557)

2. การประชาสัมพันธ์

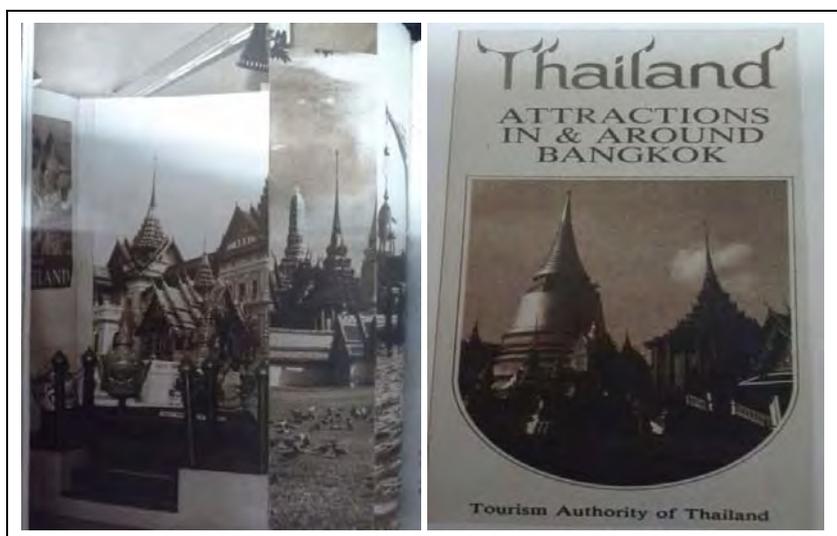
การประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงปีพ.ศ.2502 นั้นอาจเป็นผลเกี่ยวเนื่องมาจากการที่รัฐบาลไทยภายใต้การบริหารประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีการจัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในขณะนั้นในช่วงต้นระยะนี้องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวได้มีวัตถุประสงค์ในการปฏิบัติงาน ด้านเผยแพร่ประเทศไทยในด้านวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปกรรม ให้เป็นที่รู้จักและสนใจแก่นักท่องเที่ยวหรืออาจเรียกว่าเน้นเรื่องของแผนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหลักในการดำเนินงาน โดยมีการเผยแพร่โฆษณาเป็นเอกสารประเภทรูปเล่ม แผ่นพับ ภาพโฆษณา แผ่นสไลด์ การจัดทำภาพยนตร์ การลงโฆษณาแจ้งความ รวมถึงการจัดนิทรรศการการท่องเที่ยวในต่างประเทศเป็นครั้งคราว (25 ปี

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2529: 51) รวมทั้งมีการจัดกิจกรรมพิเศษเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทย ที่ประสบความสำเร็จอย่างสูง อาทิในปี พ.ศ.2525 มีการจัดงานเฉลิมฉลองกรุงเทพมหานครครบ 200 ปี พ.ศ.2530 จัดโครงการท่องเที่ยวไทย พ.ศ.2531 - 2532 จัดโครงการปีศิลปะหัตถกรรมไทย พ.ศ.2535 มีการจัดโครงการ The World Our Guest ต่อมาในปี พ.ศ.2537 จัดโครงการส่งเสริมวัฒนธรรมไทย พ.ศ.2538 - 2539 จัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี และในปี พ.ศ.2541 - 2542 จัดโครงการปีท่องเที่ยวไทย Amazing Thailand และประสบความสำเร็จอย่างมากจนทำให้มีการประกาศโครงการสืบเนื่องในปี พ.ศ.2543 โดยใช้ชื่อว่า Amazing Thailand 2000: Enchantment for the Next Thousand Years (ปรีชา แดงโรจน์, 2544: 167) กิจกรรมพิเศษดังกล่าวนี้ ทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้นำพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการประชาสัมพันธ์ให้กับชาวต่างประเทศได้เห็นถึงความสำคัญและเป็นการทำให้ประเทศไทยได้รับการยอมรับจากทั่วโลกและทำให้นักท่องเที่ยว เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ประกอบในปี พ.ศ.2535 สำนักพระราชวัง ได้มีการจัดตั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ขึ้นและได้มีการทำงานด้านประชาสัมพันธ์ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ยิ่งส่งผลให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวจำนวนมาก หลั่งไหลกันมาเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างไม่มีที่ท่าว่าจะน้อยลง

ภาพที่ 8 ภาพหนังสือประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามในต่างประเทศ

ที่มา: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 25 ปีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์, 2529), 40-41.

ภาพที่ 9 ภาพแสดงการจัดนิทรรศการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามในต่างประเทศ

ที่มา: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 25 ปีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์, 2529), 35.

3. งบประมาณ

การดูแลรักษาและบูรณะซ่อมแซมพระบรมมหาราชวัง เป็นหน้าที่โดยตรงของสำนักพระราชวัง ด้วยสภาพกาลเวลาอันยาวนานเป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้องค์พระที่นั่งและอาคารสถานต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ชำรุดทรุดโทรม แต่สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การขาดงบประมาณในการซ่อมแซมบำรุงรักษา นับตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ฐานะของกระทรวงวังเปลี่ยนเป็นสำนักพระราชวังพระราชวังทำให้งบประมาณแผ่นดินส่วนบูรณะปฏิสังขรณ์ลดลงเป็นจำนวนมาก การบูรณะจึงไม่สามารถทำได้ทั่วถึงนอกจากทำการบูรณะไปตามความจำเป็น ซึ่งสอดคล้องกับการที่ผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงของสำนักพระราชวัง ว่าการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถาน โบราณวัตถุภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้นต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากเพราะว่าวัสดุบางอย่างที่ใช้ในการบูรณะซ่อมแซมต้องนำเข้ามาจากต่างประเทศเพราะว่าไม่สามารถผลิตเองที่ประเทศไทยได้ ยกตัวอย่าง เช่น กระเบื้องโมเสกสีทองที่ใช้ประดับองค์พระศรีรัตนเจดีย์เป็นต้น (รัตนาวุธ วัชรโรทัย, 2557)

นับแต่ พ.ศ.2516 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายแก้วขวัญ วัชโรทัย ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขาธิการพระราชวังฝ่ายบริหารการเงิน ในการบริหารการเงินจึงพบว่าสำนักพระราชวัง ได้รับการจัดสรรงบประมาณด้านการบำรุงรักษาและการบูรณะซ่อมแซมอาคารสถานที่ รวมถึงพระมหาปราสาทราชมนเฑียร พระตำหนักต่าง ๆ อย่างไม่เพียงพอแม้ว่าได้รับอนุมัติงบประมาณบูรณะซ่อมแซมเป็นประจำทุกปี แต่ไม่เพียงพอกับการดูแลพระราชฐานขนาดใหญ่ที่มีอายุการก่อสร้างยาวนาน และเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีรายละเอียดทางศิลปกรรมที่มีความจำเป็นต้องการบูรณะด้วยความประณีต ความทรุดโทรมจึงทวีความเสียหายอย่างต่อเนื่องเพิ่มขึ้นทุกขณะ

การแก้ไขปัญหาอย่างจริงจังจึงเริ่มต้นขึ้น โดยได้เร่งดำเนินการของงบประมาณในส่วนการบูรณะซ่อมแซมและก่อสร้างอาคารเพิ่มขึ้น การขาดแคลนงบประมาณยังมีผลให้ พระศรีรัตนเจดีย์ ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามทรุดโทรม โมเสกสีทองมีประดับเพียงครึ่งองค์เฉพาะส่วนบน ส่วนล่างทาสีเหลืองเพราะไม่มีงบประมาณ จึงดำเนินการขออนุมัติงบประมาณซ่อมบูรณะประดับโมเสกสีทองที่ส่วนล่างให้เต็มองค์เจดีย์ มองเห็นเป็นเจดีย์สีทองทั้งองค์ได้เมื่อปี พ.ศ.2518 ซึ่งในปัจจุบันเป็นสัญลักษณ์ของวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวังที่เผยแพร่ไปทั่วโลก

ต่อมาในปี พ.ศ.2531 เมื่อการบูรณะและการอนุรักษ์สิ่งแวดลอมในวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง สำเร็จลุล่วงลงทั้งหมดแล้ว สำนักพระราชวัง ได้คำนึงถึงนโยบายการดูแลบำรุงรักษาวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวังอันเป็นมรดกล้ำค่าของแผ่นดินให้สวยงามสง่าสืบไป โดยมุ่งเน้นแก้ไขปัญหาคัญคือ การขาดแคลนงบประมาณในการดูแลรักษาและซ่อมแซมอย่างต่อเนื่อง จึงได้ดำเนินการขออนุญาตกระทรวงการคลังจัดตั้ง “กองทุนบูรณะพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม” (พ.ศ.2531)โดยขออนุญาตนำเงินค่าเข้าชมวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ของชาวต่างประเทศที่ต้องนำส่งกระทรวงการคลังเป็นรายได้แผ่นดินประมาณปีละ 10 ล้านบาทเศษ มาจัดตั้งเป็นกองทุนโดยไม่ต้องนำส่งกระทรวงการคลัง เพื่อใช้ดอกผลมาเป็นค่าบำรุงรักษาอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งนายประมวล สภาวสุ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในขณะนั้น ได้พิจารณาอนุญาตให้สำนักพระราชวัง ดำเนินการได้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2531 เป็นต้นมา จึงทำให้เกิดความคล่องตัวและเป็นประโยชน์แก่การดำเนินการดูแลรักษาและบูรณะซ่อมแซมพระบรมมหาราชวังตลอดจนพระราฐานและอาคารสถานที่ในความดูแลของสำนักพระราชวัง โดยไม่ต้องรอกองบประมาณแผ่นดินอีกต่อไป (แก้วขวัญ วัชโรทัย: 2548)

สิ่งอำนวยความสะดวก

1. ป้ายบอกทิศทางและป้ายสื่อความหมาย

ป้ายบอกทิศทางและป้ายสื่อความหมาย เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อป้องกันรักษาแหล่งท่องเที่ยว และป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยว เป็นโปรแกรมสื่อความหมายชนิดหนึ่งที่นักท่องเที่ยวสามารถพบเห็นได้ทั่วไป การใช้ป้ายเป็นวิธีการจัดการหรือควบคุมนักท่องเที่ยวโดยทางอ้อมที่จำเป็นต่อแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงแรกเริ่มนั้นไม่ได้มีการทำป้ายบอกทิศทางและป้ายสื่อความหมายแต่อย่างใดจนกระทั่งภายหลังการจัดงานฉลองกรุงเทพมหานครครบ 200 ปีใน พ.ศ. 2525 จึงได้มีการจัดทำป้ายต่าง ๆ ขึ้นเพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว ที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นซึ่งป้ายที่จัดทำขึ้นในระยะแรก ๆ เป็นการจัดทำขึ้นเอง และทำเพื่อเป็นสัญลักษณ์เพื่อให้นักท่องเที่ยว รู้ว่าสถานที่แห่งนี้เป็นอะไร ต้องเดินต่อไปทางไหน ต่อมาในปี พ.ศ.2555 ทางวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้มีการจัดทำและปรับปรุงป้ายบอกทิศทางและป้ายสื่อความหมายขึ้นใหม่ให้มีความชัดเจนและสวยงามเพิ่มมากขึ้น และใช้มาจนถึงปัจจุบัน (ปรีชาญ อินทรไพโรจน์, 2557) และจากการที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์มัคคุเทศก์ที่มาปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้าชม

พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามและนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศว่าป้ายบอกทิศทางหรือป้ายสื่อความหมายถือเป็นสิ่งสำคัญในสถานที่ท่องเที่ยว ป้ายนอกจากจะใช้บอกทิศทางแล้วยังสามารถใช้ในการควบคุมนักท่องเที่ยวท่องเที่ยวในทางอ้อมได้อีกทางหนึ่ง ดังนั้นในการจัดทำป้ายบอกทิศทางหรือป้ายสื่อความหมายในสถานที่ท่องเที่ยวควรมีความชัดเจนสวยงามและกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของสถานที่ท่องเที่ยวด้วย ซึ่งป้ายสื่อความหมายและป้ายบอกทิศทางในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้นมีความชัดเจนสวยงามดีแล้วแต่ยังมีเฉพาะป้ายภาษาไทยและภาษาอังกฤษเท่านั้น ซึ่งนักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่ไม่ได้ใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสาร เช่น นักท่องเที่ยวชาวจีน หรือนักท่องเที่ยวชาวรัสเซีย ซึ่งในปัจจุบันนี้ นักท่องเที่ยวทั้ง 2 ชาตินี้นิยมมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กันเป็นจำนวนมาก และหลายครั้งที่นักท่องเที่ยวชาติดังกล่าวประสบปัญหาในการเดินทางท่องเที่ยวเนื่องจากไม่เข้าใจป้ายสื่อความหมายและป้ายบอกทิศทาง แต่เรื่องป้ายสื่อความหมายและป้ายบอกทิศทางในส่วนตัวแล้วไม่คิดว่าเป็นปัญหาสำหรับมัคคุเทศก์เพราะว่าโดยมากแล้วการที่มัคคุเทศก์จะมาปฏิบัติหน้าที่ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามจะต้องมีการมาศึกษาพื้นล่วงหน้าก่อนแล้วว่าเส้นทางเดินทางท่องเที่ยวเป็นอย่างไร มีสิ่งอำนวยความสะดวกอยู่ตรงจุดไหน (มัคคุเทศก์มัคคุเทศน์, 2557) ในส่วนของนักท่องเที่ยวชาวไทยกล่าวแสดงความคิดเห็นว่าเป็นป้ายบอกทิศทางและสื่อความหมายภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามมีรูปแบบที่ชัดเจนสวยงามแล้วแต่เห็นว่าป้ายบอกทิศทางบางป้ายชี้ไปในทิศทางที่ขัดต่อความเป็นจริง เช่น ป้ายด้านหน้าปราสาทพระเทพบิดรมีลูกศรชี้ไปทางด้านประตูสวัสดิโสภณาว่าเป็นทางไปศาลหลักเมืองและสนามหลวง แต่ว่าประตูสวัสดิโสภณาไม่ได้เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าออกโดยปกติคือจะเปิดเฉพาะวันพระกับวันอาทิตย์ หรือกรณีพิเศษเท่านั้นบางครั้งจึงสร้างความสับสนให้กับนักท่องเที่ยว (วัชระ อภิศราพงศ์, 2557) นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศกล่าวแสดงความคิดเห็นว่าเป็นป้ายบอกทิศทางและสื่อความหมายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามมีลักษณะที่สวยงามเหมาะสมแล้วแต่เห็นว่ามีความน้อยไปและมีระยะห่างของจุดที่ตั้งป้ายห่างกันเกินไป (ฮ่องกง [นามสมมุติ], 2557)

ภาพที่ 10 ป้ายบอกทิศทางและป้ายสื่อความหมายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ภาพถ่ายโดย ธรนกร เจริญศรี, 6 มีนาคม 2557)

2. การต้อนรับและการรับรองนักท่องเที่ยว

การต้อนรับและรับรองนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงแรกนั้นหัวหน้าแผนกตำรวจวัง ผู้รักษาพระบรมมหาราชวัง หัวหน้าแผนกหมายและทะเบียน จะจัดเจ้าหน้าที่ไว้คอยต้อนรับ และอำนวยความสะดวกให้แก่ นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในกรณีที่นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่ขออนุญาตเข้าชมเป็นบุคคลสำคัญ หรือเป็นผู้มีเกียรติ จะให้เจ้าหน้าที่ตำรวจวังเป็นผู้รับรองอำนวยความสะดวกและนำชม ต่อมาในปี พ.ศ.2535 สำนักพระราชวัง ได้มีการจัดตั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ขึ้นหน้าที่ในการต้อนรับและอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ เช่น ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และสถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียงข้อมูลเกี่ยวกับด้านการแต่งกายเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นำชมฟรีทัวร์ แก่นักท่องเที่ยวทั่วไปเป็นความรับผิดชอบของฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่จนถึงปัจจุบันนี้ ส่วนการต้อนรับและรับรองอำนวยความสะดวกผู้ที่ขออนุญาตเข้าชมที่เป็นบุคคลสำคัญ หรือผู้มีเกียรติยังคงเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจวัง (สำนักพระราชวัง, 2506)

ในการต้อนรับหรือรับรองนักท่องเที่ยวถือเป็นสิ่งสำคัญเพราะในการที่นักท่องเที่ยว เดินทางมายัง สถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ควรได้รับการต้อนรับอย่างดีจากเจ้าหน้าที่ เช่น การที่นักท่องเที่ยว เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงแรกได้มีเจ้าหน้าที่ จากหลายฝ่ายของทางสำนักพระราชวัง ให้การต้อนรับและรับรองดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ ภายหลังจากก่อตั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ของสำนักพระราชวังการต้อนรับและรับรอง นักท่องเที่ยวทั่วไป เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่คอยต้อนรับและ อำนวยความสะดวกในการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

3. บริการยืมเครื่องแต่งกาย

การท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงปี พ.ศ. 2502 นั้นนักท่องเที่ยว ทุกคนที่มีความประสงค์จะเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตน ศาสดาราม จะต้องแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อยตามระเบียบที่ได้มีการกำหนดไว้ในระเบียบเกี่ยวแก่ การชมพระราชฐานการแล้วนั้น แต่เนื่องด้วยมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การแต่งกายของมนุษย์จึงมีความเปลี่ยนแปลง ไปตามฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และเนื่องจากประเทศไทยมีอากาศค่อนข้างร้อน ทำให้นักท่องเที่ยว แต่งกายตามสมัยนิยมกันมาก ขึ้นซึ่งการแต่งกายในลักษณะดังกล่าว ไม่สอดคล้องกับระเบียบการเข้าชมพระราชฐาน เพื่อเป็น การเหมาะสมแก่ยุคสมัยสำนักพระราชวัง ได้มีการปรับปรุงระเบียบเกี่ยวกับการแต่งกายเข้าชม พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ให้สอดคล้องกับยุคสมัย และเพื่อความสะดวก แก่นักท่องเที่ยวในการที่จะเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อมา มี นักท่องเที่ยวแต่งกายขัดต่อระเบียบการเข้าชมพระราชฐานเพิ่มมากขึ้นซึ่งทางสำนักพระราชวังไม่ สามารถอนุโลมได้ ประกอบกับในปี พ.ศ.2535 สำนักพระราชวัง ได้มีการจัดตั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่ขึ้นและได้รับความร่วมมือจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้นำเครื่องแต่งกาย จำนวนหนึ่งประกอบไปด้วยเสื้อยืด 50 ตัว กางเกงขายาว 50 ตัว กระโปรง 50 ตัว มามอบให้ฝ่าย ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ เพื่อให้ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ นำเครื่องแต่งกายจำนวน ดังกล่าวบริการให้นักท่องเที่ยวโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายเพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวและเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหานักท่องเที่ยวที่แต่งกายไม่สอดคล้องต่อระเบียบการเข้า ชมพระราชฐานด้วย ต่อมาภายหลังเครื่องแต่งกายที่ทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยนำมามอบ ให้เกิดความชำรุดเสียหายทางฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่จึงจัดซื้อด้วยเงินงบประมาณจาก กองคลัง และได้ให้บริการยืมเครื่องแต่งกายมาจนถึงปัจจุบันนี้ (บุญเพ็ญ หว่านณรงค์, 2557)

โดยเจ้าหน้าที่งานนำชม ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่อำนวยความสะดวกที่แจ่มแจ้งแนะนำเรื่องการแต่งกาย ณ หอระฆังการพิพิธภัณฑน์ บริเวณประตูวิเศษไชยศรี ตลอดจนการจัดหาเครื่องแต่งกายมาที่มีลักษณะสอดคล้องกับระเบียบการเข้าชมพระราชฐาน เพื่อให้บริการยืมแก่นักท่องเที่ยว เพื่อเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เครื่องแต่งกายที่จัดหามาให้บริการยืมนั้นประกอบไปด้วย เสื้อเชิ้ตแขนสั้น กางเกงขายาว และกระโปรงผ้าพัน โดยที่นักท่องเที่ยวไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย และมีขั้นตอนในการให้บริการดังนี้

1. จุดประชาสัมพันธ์ โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำเคาน์เตอร์ประชาสัมพันธ์ด้านหน้าหอระฆังการพิพิธภัณฑน์ ทำหน้าที่ตรวจการแต่งกายของนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ที่เดินเข้ามาในพระบรมมหาราชวังทางด้านประตูวิเศษไชยศรี หากเจ้าหน้าที่พบว่านักท่องเที่ยวคนใดแต่งกายไม่เหมาะสม เช่น สวมเสื้อแขนกุด กางเกงขาสั้น กางเกงขาสวมส่วนหรือกางเกงรัดรูป เจ้าหน้าที่จะทำการชี้แจงและแนะนำให้ขึ้นไปยืมเครื่องแต่งกายในหอระฆังการพิพิธภัณฑน์

2. จุดรับหลักฐาน โดยจะมีเจ้าหน้าที่ประจำเคาน์เตอร์ทำหน้าที่ให้บริการเครื่องแต่งกาย โดยแจ้งให้นักท่องเที่ยวทราบว่า เป็นการให้บริการยืมฟรี แต่ผู้ยืมต้องวางเงินประกัน 200 ร้อยบาท ต่อการยืมเครื่องแต่งกาย 1 ชิ้น และผู้ที่ยืมจะได้รับเงินประกันคืนทั้งหมดภายหลังการนำเครื่องแต่งกายที่ยืมไปมาคืนทั้งหมด หากนักท่องเที่ยวต้องการยืมเจ้าหน้าที่จะออกไปสำคัญการยืมเครื่องแต่งกาย ซึ่งประกอบด้วยต้นฉบับพร้อมสำเนา 3 ฉบับ คือ ใบยืมของสีขาวย ใบยืมของสีเหลือง และใบยืมของสีชมพู เจ้าหน้าที่จะแนบเงินประกันกับใบยืมของสีขาวยและนำส่งไปยังจุดคืนเงินประกัน แล้วให้ใบยืมของสีเหลืองแก่ผู้ที่มายืมเก็บไว้เป็นหลักฐาน ส่วนใบยืมของสีชมพูเจ้าหน้าที่เก็บไว้เพื่อการตรวจสอบ

3. จุดรับ - คืนเครื่องแต่งกาย โดยเจ้าหน้าที่ประจำเคาน์เตอร์ จะตรวจดูความถูกต้องของสำเนาใบยืมของ (ใบสีเหลือง) ว่าถูกต้องหรือไม่ ถ้าถูกต้องแล้วเจ้าหน้าที่จะจัดมอบเครื่องแต่งกายให้แก่ผู้ที่ยืมพร้อมทั้งแนะนำให้เปลี่ยนในท้องที่เหมาะสม (แยกชาย - หญิง) และเมื่อผู้ที่ยืมเครื่องแต่งกายเที่ยวชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เสร็จแล้วนำเครื่องแต่งกายมาคืนเจ้าหน้าที่จะตรวจความถูกต้องจากสำเนาใบยืมของ (ใบสีเหลือง) เมื่อถูกต้องแล้วเจ้าหน้าที่จะประทับตราว่า “ตรวจสอบถูกต้อง” และส่งคืนสำเนาใบยืมของ (ใบสีเหลือง) ให้แก่ผู้ที่ยืมและนำใบสำเนายืมดังกล่าวไปติดต่อขอรับเงินประกันคืน

4. จุดคืนหลักฐาน (เงินประกัน) เมื่อเจ้าหน้าที่รับสำเนาใบยืมสี่เหลืงแล้วจะนำมาตรวจสอบว่าประทับตราอย่างว่า “ตรวจสอบถูกต้อง” หรือไม่ถ้ายังไม่ได้ประทับแสดงว่าผู้ที่ยืมยังไม่ได้คืนเครื่องแต่งกายหรือคืนเครื่องแต่งกายไม่ครบตามจำนวนที่ยืมไป เจ้าหน้าที่จะให้ไปทำการคืนเครื่องแต่งกายเสียก่อน เมื่อผู้ที่ยืมได้รับการประทับตราอย่างว่า “ตรวจสอบถูกต้อง” แล้วเจ้าหน้าที่จะนำสำเนาใบเสร็จ (ใบสี่เหลืง) มาตรวจสอบว่าตรงกับต้นฉบับ (ใบสีขาว) ที่แนบเงินประกันไว้ว่าหมายเลขต้นฉบับและสำเนาใบยืมว่าถูกต้องหรือตรงกันหรือไม่ ถ้าหมายเลขถูกต้องเจ้าหน้าที่จะให้ผู้ที่ยืมลงชื่อในใบสำคัญการยืมนั้นแล้วให้เงินประกันคืนทั้งหมด หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่จะรวบรวมใบสำคัญการยืมของทั้งต้นฉบับใบสีขาวและสำเนาใบยืมของสี่เหลืงเข้าไว้ด้วยกันและเก็บไว้เพื่อการตรวจสอบและรายงานต่อไป (สำนักพระราชวัง, 2552: 23 - 24)

การที่สำนักพระราชวัง ได้จัดให้มีการบริการยืมเครื่องแต่งกายโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความสะดวกในการที่จะเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และยังเป็นการแก้ไขปัญหานักท่องเที่ยวแต่งกายไม่สอดคล้องกับระเบียบการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วย และจากการที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์มัคคุเทศก์ที่มาปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามและนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ถึงความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่เข้ามาใช้บริการยืมเครื่องแต่งกายว่าจำนวนเครื่องแต่งกายที่ให้บริการมีจำนวนน้อยเกินไปเพราะเห็นว่ามีนักท่องเที่ยวรวมถึงตัวผู้ให้สัมภาษณ์เองด้วย เข้าแถวรอใช้บริการยาวมาก จนมีนักท่องเที่ยวบางรายรอไม่ไหวจึงเดินออกจากแถวไปเพื่อไปเช่าหรือซื้อเครื่องแต่งกายจากด้านนอกพระบรมมหาราชวังเพื่อให้บริการแก่ลูกค้าของตนเอง (ศุภวรรณ พิมณส์พันธุ์, 2557) ส่วนนักท่องเที่ยวชาวไทยกล่าวแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะของเครื่องแต่งกาย เช่น เสื้อที่ให้ยืมเพื่อความสวยงามควรมี 2 แบบ คือทั้งของผู้ชายและผู้หญิง ส่วนกางเกง และกระโปรงที่ให้ยืมมีลักษณะสวยงามดีแล้ว (วัฒนนา, 2557) ส่วนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศรายหนึ่งกล่าวแสดงความคิดเห็นว่าการให้บริการยืมเครื่องแต่งกาย เป็นการดีเพราะว่าเป็นการช่วยเหลือนักท่องเที่ยว เนื่องจากนักท่องเที่ยวบางรายไม่ทราบเกี่ยวกับระเบียบในการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ว่าต้องแต่งกายอย่างไรจึงจะสามารถเข้าได้ในส่วนของลักษณะของเครื่องแต่งกายคิดว่าเหมาะสมดีแล้วโดยเฉพาะกางเกงขายาวสวมใส่สบายและที่สำคัญคือไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย (อังกฤษ [นามสมมุติ], 2557)

ภาพที่ 11 ภาพแสดงเครื่องแต่งกายที่ไม่สอดคล้องกับระเบียบการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ภาพถ่ายโดย รณกร เจริญศรี, 6 มีนาคม 2557)

ภาพที่ 12 ภาพแสดงเครื่องแต่งกายที่สำนักพระราชวังให้บริการยืมฟรี
(ภาพถ่ายโดย รณกร เจริญศรี, 6 มีนาคม 2557)

ใบนี้ของ
Receipt เลขที่ 101
(The Grand Palace)
หมายเลข สำปะชายืมเงินและของยืม สำนักพระราชวัง
Tel. 0-2222-8181, 0-2823-5500 ต่อ 2102, 1124, 1836, 3100
From 08:30 a.m. To 04:30 p.m.
ชื่อ/Name..... วันที่/Date: 25 ต.ค. 2557

รายการ (Description)	จำนวน (Amount)
เสื้อ (Shirt)	
กางเกง (Long pants)	
กระโปรง (Skirt)	
โดย.....คน ดำรงชาติ.....คน	
เงินประกัน/Deposit Money.....บาท รวม (Total)	

กรุณาคำนำใบนี้มาคืนพร้อมเงินและของยืมคืน
และวันคืนเงินประกันภายใน ๑๖.๐๐ น. ในวันคืนของ
Please keep the receipt for your deposit &
Get your deposit before 04:30 p.m. on the borrowed date.

ผู้ยืมของ..... ผู้คืนของ.....
(Borrow by) (Return by)

ภาพที่ 13 แสดงใบสำคัญการยืมเครื่องแต่งกาย

(ภาพถ่ายโดย รณกร เจริญศรี, 6 มีนาคม 2557)

4. การให้บริการนำชม

การท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้นมีการพัฒนาขึ้นตามลำดับ คือมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี และลักษณะการท่องเที่ยวได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือประเภทที่เดินทางมาท่องเที่ยวโดยมีมัคคุเทศก์เป็นผู้นำมาและอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ ประเภทที่ท่องเที่ยวด้วยตัวเองคือมาท่องเที่ยวเองไม่มีมัคคุเทศก์นำมา และประเภทที่ขอเข้าชมอย่างเป็นทางการโดยผ่านหน่วยราชการต่าง ๆ เช่น สถานทูต มหาวิทยาลัย โรงเรียน หรือหน่วยงานอื่น ๆ

นักท่องเที่ยวประเภทคือประเภทที่เดินทางมาท่องเที่ยวโดยมีมัคคุเทศก์เป็นผู้นำมาและอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ กล่าวคือนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะซื้อแพคเกจการท่องเที่ยวแบบเหมารวมจากบริษัทท่องเที่ยวหรือตัวแทนจำหน่ายที่มีมัคคุเทศก์ และมัคคุเทศก์ก็จะนำนักท่องเที่ยวกลุ่มดังกล่าวมาที่พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และมัคคุเทศก์เหล่านี้ก็จะอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวของตนเอง เช่น บริการเครื่องแต่งกายหากมีนักท่องเที่ยวบางรายในกลุ่มแต่งกายไม่สอดคล้องกับระเบียบการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง

และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม รวมทั้งบรรยายให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของ พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัฒนธรรม และประเพณีต่าง ๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวของตน

นักท่องเที่ยวประเภทที่ท่องเที่ยวด้วยตัวเอง กล่าวคือ มาท่องเที่ยวเองโดยไม่มีมัคคุเทศก์นำมา โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะซื้อแพคเกจการท่องเที่ยวแบบไม่มีมัคคุเทศก์หรืออาจจะเดินทางมาท่องเที่ยวเอง ซึ่งทางสำนักพระราชวัง ได้เห็นความสำคัญของนักท่องเที่ยวในกลุ่มนี้ว่า ควรได้รับความสะดวกในการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และได้รับความรู้ในด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัฒนธรรม และประเพณีต่าง ๆ ที่ถูกต้อง ดังนั้นฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่จึงได้จัดเจ้าหน้าที่ เพื่อนำชมให้กับนักท่องเที่ยวกลุ่มดังกล่าวนี้ทุกวัน วันละ 4 รอบ คือ รอบเช้าเวลา 10.00 น. 10.30 น. และรอบบ่ายเวลา 13.30 น. และ 14.00 น. โดยนักท่องเที่ยวสามารถใช้บริการนำชมตามเวลาดังกล่าวโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยให้นักท่องเที่ยวมาติดต่อขอใช้บริการที่เคาน์เตอร์ประชาสัมพันธ์ ภายในพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม บริเวณด้านซ้ายมือของทางเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีขั้นตอนในการปฏิบัติดังนี้ นักท่องเที่ยวที่สนใจใช้บริการนำชมต้องมาติดต่อสอบถามข้อมูลในการใช้บริการ นักท่องเที่ยวต้องลงชื่อในสมุดทะเบียนนำชมในแต่ละรอบ และเมื่อถึงเวลานำชมเจ้าหน้าที่ผู้เป็นวิทยากรจะเชิญนักท่องเที่ยวที่ลงชื่อในสมุดทะเบียนนำชมให้มารวมกลุ่มและเจ้าหน้าที่ผู้เป็นวิทยากรก็จัดการนำชมโดยใช้ระยะเวลาในการนำชมประมาณ 1.30 ชั่วโมงในแต่ละรอบ ซึ่งสำนักพระราชวัง ได้จัดให้มีบริการนำชมฟรีทัวร์ตั้งแต่มีการก่อตั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่จนถึงปัจจุบันยกเว้นวันที่มีงานพระราชพิธี (บุญเพ็ญ หว่านถรงค์, 2557)

นักท่องเที่ยวประเภทที่ขอเข้าชมอย่างเป็นทางการโดยผ่านหน่วยราชการต่าง ๆ เช่น สถานเอกอัครราชทูตประเทศต่าง ๆ ประจำประเทศไทย บุคคลสำคัญทางการเมืองของประเทศต่าง ๆ หรือบุคคลจากหน่วยราชการ สถาบันการศึกษา โดยนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะมีหน่วยงานราชการของไทยเป็นผู้ทำหนังสือขออนุญาตเข้าชมอย่างเป็นทางการยื่นต่อเลขาธิการพระราชวัง เพื่อขออนุญาตนำ บุคคลหรือคณะบุคคลดังกล่าวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามพระศรีรัตนศาสดาราม (หนังสือขออนุญาตควรส่งล่วงหน้า 5 วันทำการ) โดยฝ่ายสารบรรณ สำนักงานเลขานุการกรม จะส่งหนังสือเข้าชม 1 ฉบับ ให้ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ (งานนำชม) เมื่อถึงวันกำหนดเข้าชม มีข้อปฏิบัติดังนี้

1. เมื่อคณะบุคคลมาถึงพร้อมกัน ณ บริเวณพระบรมมหาราชวัง
2. ตัวแทนคณะต้องมาติดต่อเจ้าหน้าที่งานนำชมที่ห้องประชาสัมพันธ์ (ห้องติดกับห้องจำหน่ายบัตรเข้าชม)
3. เจ้าหน้าที่งานนำชมเตรียมเอกสารรอไว้เรียบร้อยแล้ว ประกอบด้วยสำเนา ส.ขอเข้าชม และแบบฟอร์มขอวิทยากรนำชม (เพื่อแนบรายงาน) สำเนา ส.ขอเข้าชม และสำเนาแบบฟอร์มขอวิทยากรนำชม(เพื่อยื่นให้แก่เจ้าหน้าที่ทางเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม)
ตัวแทนคณะลงชื่อในแบบฟอร์มขอวิทยากร
4. เจ้าหน้าที่นำชม (วิทยากร) ลงชื่อในแบบฟอร์มขอวิทยากรพร้อมทั้งนำเอกสารสำเนาขอเข้าชมไปด้วย
5. เจ้าหน้าที่นำชม (วิทยากร) นำคณะเข้าสู่บริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และให้เอกสารสำเนาขอเข้าชมแก่เจ้าหน้าที่ทางเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
6. วิทยากรเริ่มการบรรยายโดยใช้ระยะเวลาประมาณ 1.30 ชั่วโมง
7. ในกรณีที่บุคคลที่ขอเข้าชมอย่างเป็นทางการเป็นบุคคลสำคัญสำนักพระราชวังกำหนดให้เจ้าหน้าที่ของฝ่ายรับรอง (กองวัง) เป็นผู้ต้อนรับและรับรองโดยมีขั้นตอนต่าง ๆ ในลักษณะเดียวกัน

จากการที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ถึงความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเกี่ยวกับการให้บริการนำชมนักท่องเที่ยวดังกล่าวแสดงความคิดเห็นว่าการให้บริการนำชมถือเป็นการช่วยเหลือนักท่องเที่ยว ที่เดินทางมาท่องเที่ยวที่พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ด้วยตนเองโดยไม่มีมัคคุเทศก์นำมา เพื่อให้นักท่องเที่ยวกลุ่มดังกล่าวได้รับความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างถูกต้องครบถ้วน และคิดว่าการนำชมได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากเห็นได้จากการที่มีนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากมาลงชื่อใช้บริการ ซึ่งทำให้เกิดปัญหาการไม่ได้ยินเสียงบรรยายของวิทยากร จึงอยากแนะนำว่าควรมีการจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวในแต่ละรอบ และควรมีการเพิ่มรอบนำชมให้มากขึ้นกว่านี้ (ออสเตเรีย [นามสมมุติ], 2557)

ภาพที่ 14 เคาน์เตอร์ประชาสัมพันธ์ฟรีทัวร์บริเวณพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ภาพถ่ายโดย รณกร เจริญศรี, 6 มีนาคม 2557)

5. การให้บริการห้องสุขา

การท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในระยะแรกมีการสร้างห้องสุขาไว้ให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในบริเวณพระบรมมหาราชวังเพียงแห่งเดียวคือบริเวณด้านในของประตูพิมานไชยศรี ต่อมาการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว จำนวนมาก จึงได้มีการสร้างห้องสุขาขึ้นในบริเวณด้านหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และด้านในของประตูพิมานไชยศรี ซึ่งเคยใช้เป็นประตูทางออก และต่อมามีจำนวนนักท่องเที่ยว เข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จำนวนเพิ่มมากขึ้นทางสำนักพระราชวัง จึงได้ทำการสร้างห้องสุขาขึ้นแห่งใหม่บริเวณด้านข้างประตูพิมานไชยศรีเมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จจึงยกเลิกการใช้ห้องสุขาเดิมบริเวณด้านในประตูพิมานไชยศรีและให้ใช้ห้องสุขาที่สร้างขึ้นใหม่มาจนถึงปัจจุบัน (ปรีชาญ อินทรไพโรจน์, 2557) ห้องสุขาถือเป็นปัจจัยสำคัญของสถานที่ท่องเที่ยวทุกที่ ควรมีการสร้างห้องสุขาให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งจำนวนห้องสุขาในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีจำนวนค่อนข้างจำกัด ไม่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวจำนวนมากได้ ซึ่งสอดคล้องกับการที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์มัคคุเทศก์ที่มาปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามและนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยมัคคุเทศก์และ

นักท่องเที่ยวชาวไทยมีความคิดเห็นที่สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันว่า ห้องสุขามีไม่เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวต้องการใช้บริการบางครั้งต้องรอคิวนาน ซึ่งตัวผู้ให้สัมภาษณ์ก็ประสบปัญหานี้ เช่น กัน จึงอยากแนะนำว่าสำนักพระราชวัง ควรจะสำรวจพื้นที่ภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพื่อจัดสร้างห้องสุขาเพิ่มเติมเพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว และจากการที่ผู้ให้สัมภาษณ์เดินทางมาที่พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม บ่อยครั้งมากและเห็นว่าปัจจุบันนี้เห็นว่ามีจำนวนนักท่องเที่ยว เพิ่มมากขึ้น (ภครพล ฅ น่าน, 2557; รัตนา ฝ่องภิญโญ, 2557) ส่วนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศก็กล่าวแสดงความคิดเห็นที่สอดคล้องกับมัคคุเทศก์และนักท่องเที่ยวชาวไทยว่าห้องสุขาของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามมีไม่เพียงพอกับความ ต้องการของนักท่องเที่ยว (สหรัฐอเมริกา [นามสมมุติ], 2557)

ห้องสุขาชาย

ห้องสุขาหญิง

ภาพที่ 15 ภาพแสดงห้องสุขาชาย และห้องสุขาหญิง

(ภาพถ่ายโดย รณกร เจริญศรี, 6 มีนาคม 2557)

6. การให้บริการร้านอาหาร เครื่องดื่ม และของที่ระลึก

คราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พ.ศ.2525 ได้มีการบูรณะวัดพระศรีรัตนศาสดารามทั้งพระอาราม ในระหว่างนั้นมีชิ้นส่วนเครื่องตกแต่งของอาคารที่ชำรุดเสียหายจำนวน

มาก แต่เป็นฝีมือชั้นครูที่น่าจะเก็บรักษาไว้เป็นตัวอย่างให้กับอนุชนรุ่นหลัง นอกจากนี้ยังมี พระพุทธรูปกับสิ่งของที่พระมหากษัตริย์และประชาชนได้ถวายพระแก้วมรกตอีกจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งทรงเป็นแม่กองอำนวยการบูรณะจึงได้ขอพระราชทานอาคารโรงสถาปัตยกรรมเดิมมาจัดเป็นพิพิธภัณฑสถานแสดงศิลปวัตถุดังกล่าว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระราชดำริว่าควรมีสถานที่สำหรับให้นักท่องเที่ยวที่เข้าชมพิพิธภัณฑสถานเสร็จแล้วได้นั่งพักผ่อน ในปีเดียวกันนี้ทางสำนักพระราชวัง จึงได้สนองพระราชดำริโดยการจัดศาลาอรรถวิจารย์ซึ่งตั้งอยู่ด้านหน้าพิพิธภัณฑสถานเป็นสถานที่นั่งพักผ่อนของนักท่องเที่ยวและได้จัดให้มีการจำหน่ายเครื่องดื่ม หนังสือ และของที่ระลึกให้นักท่องเที่ยวตรงจุดนี้ถือเป็นต้นกำเนิดของร้านจำหน่ายอาหาร เครื่องดื่ม และของที่ระลึกในพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อมาในปีพ.ศ.2535 สำนักพระราชวัง ได้จัดสถานที่บริเวณชั้นล่างของตึกศาลาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ด้านที่ติดกับประตูทางเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ให้เป็นร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มให้นักท่องเที่ยว ที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งร้านค้าดังกล่าวทั้ง 2 ร้านยังคงเปิดให้บริการมาจนถึงปัจจุบัน (ปรีชาญ อินทรไพโรจน์, 2557) การให้บริการร้านจำหน่ายอาหาร เครื่องดื่ม และของที่ระลึกถือเป็นอีกหนึ่งปัจจัยหลักของสถานที่ท่องเที่ยวในแต่ละที่เนื่องจากบางครั้งหลังจากที่นักท่องเที่ยวเข้าชมสถานที่เสร็จแล้วรู้สึกเหน็ดเหนื่อยอาจต้องการจะซื้ออาหารและเครื่องดื่ม หรือบางครั้งนักท่องเที่ยวอาจต้องการซื้อของที่ระลึกจากสถานที่ท่องเที่ยวที่ตนเองได้มาท่องเที่ยวและของที่ระลึกบางอย่างอาจมีวางขายเฉพาะในสถานที่ท่องเที่ยวนั้นเท่านั้น จากการที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ความคิดเห็นจากมัคคุเทศก์ที่เดินทางมาปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยมีมัคคุเทศก์และนักท่องเที่ยวชาวไทยมีความคิดเห็นที่สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันว่าสถานที่จำหน่ายอาหารเครื่องดื่มและของที่ระลึกในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีขนาดเล็กมากและมีเพียงแค่ 2 จุดเท่านั้นคือที่บริเวณด้านขวามือก่อนทางเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และอีกจุดหนึ่งที่บริเวณศาลาอรรถวิจารย์ ซึ่งในบางครั้งมีนักท่องเที่ยวที่เหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางท่องเที่ยวต้องการจะนั่งพักรับประทานอาหารหรือดื่มน้ำแต่ก็ไม่สามารถกระทำได้นี้เนื่องจากไม่มีที่นั่ง (วันวิสาข์ รัฐกิจวิจารณ์ ณ นคร, 2557; อาณัติ ปานรสทิพย์, 2557) ส่วนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศแสดงความคิดเห็นว่าร้านจำหน่ายอาหารเครื่องดื่มในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามไม่สามารถนั่งรับประทานอาหารหรือนั่งพักเป็นเวลานานได้เนื่องจากต้องลุกให้กับลูกค้ารายอื่นที่เข้ามาใช้บริการ (ฝรั่งเศส, นามสมมุติ, 2557)

ร้านอาหารบริเวณศาลาอรรถวิจารย์

ร้านอาหารบริเวณก่อนทางเข้าวัดพระศรีฯ

ภาพที่ 16 แสดงร้านจำหน่ายอาหารภายในพระบรมมหาราชวัง

7. สถานที่จอดรถ

พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวที่ราชการ จึงไม่มีสถานที่จอดรถไว้รองรับสำหรับนักท่องเที่ยว เนื่องจากภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีพื้นที่ค่อนข้างจำกัด จึงจำเป็นต้องสงวนพื้นที่จอดรถไว้สำหรับเจ้าหน้าที่ผู้มาปฏิบัติหน้าและผู้ที่เดินทางมาติดต่อราชการเท่านั้น สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วยรถยนต์ส่วนตัว ต้องหาสถานที่จอดรถภายนอกได้แก่บริเวณสนามหลวง หรือสถานที่ใกล้เคียง ในส่วนของรถโดยสารของนักท่องเที่ยวให้ขับวนมาส่งนักท่องเที่ยวที่บริเวณด้านหน้าพระบรมมหาราชวังแล้วให้ขับวนไปจอดในบริเวณสนามหลวงหรือบริเวณใกล้เคียง แล้วหลังจากที่นักท่องเที่ยวเที่ยวชมอาณาบริเวณของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เสร็จแล้วจึงขับรถวนมารับนักท่องเที่ยวที่บริเวณด้านหน้าของพระบรมมหาราชวังอีกครั้ง (บุญเพ็ญ หว่านณรงค์, 2557) จากการที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ความคิดเห็นจากมัคคุเทศก์ที่เดินทางมาปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยว่าสถานที่จอดรถนั้นสำหรับมัคคุเทศก์ไม่ค่อยประสบปัญหามากนักเนื่องจากว่ามีพนักงานขับรถของบริษัทพา

มาส่งที่บริเวณด้านหน้าพระบรมมหาราชวังแล้วจึงพานักท่องเที่ยวเดินเข้ามาชมภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามและเมื่อชมเสร็จแล้วก็จะโทรศัพท์เรียกให้รถมารับตรงจุดนัดหมาย (พงษ์เทพ สารวิวัฒน์, 2557) ส่วนนักท่องเที่ยวชาวไทยกล่าวแสดงความคิดเห็นว่าการเดินทางมาที่พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามมักประสบปัญหาเรื่องที่จอดรถเพราะว่าหาที่จอดรถยากมากในบางครั้งต้องไปจอดรถไกลมาก เช่น บริเวณใต้สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า หรือต้องไปจอดที่บริเวณหลังวัดโพธิ์แล้วต้องเดินย้อนกลับมาที่พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามอีกครั้งหนึ่ง (กฤษฎา นิลชัง, 2557)

สรุปการจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พ.ศ.2502 ถึงปัจจุบัน

การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นับตั้งแต่ พ.ศ.2502 เป็นต้นมาจะเห็นได้ว่ามีพัฒนาการที่ดีขึ้นตามลำดับ มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวต่างภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กล่าวคือทางสำนักพระราชวัง ได้มีการบูรณะซ่อมแซมองค์พระที่นั่งต่าง ๆ ที่ชำรุดทรุดโทรมให้กับสู่สภาพปกติงดงามดังเดิมเพื่อเป็นการปรับปรุงทัศนียภาพของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังเช่น ในช่วงปีพ.ศ.2489 - 2515 เป็นการบูรณะองค์พระที่นั่งต่าง ๆ ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง ซึ่งได้แก่ หมู่พระมหาปราสาทราชมณเฑียร การบูรณะซ่อมแซมเริ่มจากส่วนหลังคา โคนการเปลี่ยนกระเบื้องหลังคา และไม่โครงสร้างเครื่องบนหรือเครื่องยอด เช่น ซ่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ ฝ้าเพดาน ซื่อ คาน ตง ตะเข้ รางน้ำ ฯลฯ ได้นำคอนกรีตเสริมเหล็กมาเสริมความแข็งแรงของตัวอาคาร ใช้นอตสกรูประกบยึดโครงหลังคา และมีการติดตั้งเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น เครื่องปรับอากาศ การเดินสายไฟฟ้าใต้ดินเพื่อความสวยงามขององค์พระที่นั่ง (แก้วขวัญ วัชโรทัย, 2548: 63) และในช่วงปีพ.ศ.2522 - 2525 เป็นการบูรณะพระที่นั่ง อาคาร และสิ่งก่อสร้างครั้งสำคัญ เนื่องในการเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปีใน พ.ศ.2525 การบูรณะวัดพระศรีรัตนศาสดารามและหมู่พระที่นั่งในเขตพระราชฐานชั้นกลาง และอาคารในเขตพระราชฐานชั้นนอก ตลอดจนขุมประตู่และกำแพงพระบรมมหาราชวัง การบูรณะในครั้งนี้ดำเนินการในทุกส่วน ทั้งหลังคา เครื่องบนหรือเครื่องยอด ตัวอาคารทั้งภายในและภายนอก โดยใช้วัสดุเดิมหรือวัสดุแทนตามความเหมาะสมให้กลมกลืนสวยงาม ถึงแม้ว่าในช่วงเวลาอาจประสบปัญหาการขาดแคลนงบประมาณในการบูรณะซ่อมแซมสำนักพระราชวัง ก็ได้มีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยได้มีการจัดตั้ง “กองทุนบูรณะพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม” โดยขออนุญาตนำเงินค่าเข้าชมวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ของชาวต่างประเทศที่ต้องนำส่งกระทรวงการคลังเป็นรายได้แผ่นดินประมาณปีละ 10 ล้านบาทเศษ มาจัดตั้งเป็นกองทุนโดยไม่

ต้องนำส่งกระทรวงการคลัง เพื่อใช้ดอกผลมาเป็นค่าบำรุงรักษาอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งนายประมวล สภาวสุ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในขณะนั้น ได้พิจารณาอนุญาตให้สำนักพระราชวัง ดำเนินการได้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2531 เป็นต้นมา จึงทำให้เกิดความคล่องตัวและเป็นประโยชน์แก่การดำเนินการดูแลรักษาและบูรณะซ่อมแซมพระบรมมหาราชวังตลอดจนพระราฐานและอาคารสถานที่ในความดูแลของสำนักพระราชวัง โดยไม่ต้องรอกองงบประมาณแผ่นดินอีกต่อไป (แก้วขวัญ วัชโรทัย, 2548)

ภายหลังการบูรณะซ่อมแซมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วง พ.ศ.2522 - 2525 ซึ่งในปีเดียวกันนี้ได้มีการจัดงานฉลองกรุงเทพมหานครครบ 200 ปี ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ด้านเกิดขึ้นเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เช่น มีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางเดินท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ระเบียบในการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีการจัดการเกี่ยวกับผู้ที่ทำหน้าที่นำชาวต่างประเทศเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือมัคคุเทศก์ มีการจัดการการต้อนรับและการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ซึ่งผู้ศึกษาได้กล่าวไว้ในข้อมูลเบื้องต้นแล้ว และได้มีการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อรองรับกำจนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นับแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน สำนักพระราชวัง ยังคงมีการปรับปรุงพัฒนาการในด้านต่าง ๆ เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวให้มีความเป็นสากล และตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในทุก ๆ ด้าน

บทที่ 5

แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

วิเคราะห์การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่ผ่านมา

การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม นั้นแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงก่อนปี พ.ศ.2502 และช่วงหลังปี พ.ศ.2502 โดยการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2502 นั้นอาจมุ่งเน้นไปในการจัดการด้านสถานที่ มากกว่าการจัดการการท่องเที่ยวในด้านอื่น ๆ กล่าวคือมุ่งเน้นในการปรับปรุงทัศนียภาพของแหล่งท่องเที่ยวภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ทางสำนักพระราชวังได้มีการสำรวจศึกษาและมีการบูรณะซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดขององค์พระที่นั่งต่าง ๆ ทั้งหมดให้คงเดิมให้คงคืนอยู่ในสภาพเดิมทั้งหมด รวมทั้งได้มีการเสริมความแข็งแรงด้วยวิทยาการในสมัยปัจจุบันเพื่อให้คงทนถาวรและง่ายต่อการดูแลรักษา และมีความปลอดภัยกับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งจะเห็นได้ว่าการบูรณะซ่อมแซมพระบรมมหาราชวังวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้นเกิดขึ้นในทุกยุคทุกสมัยนับตั้งแต่เริ่มสถาปนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

โดยการจัดการดังกล่าวส่งผลดีต่อพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งถือว่าเป็นการเตรียมความพร้อมของสถานที่โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการประกอบพระราชพิธีสำคัญของพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และอีกวัตถุประสงค์หนึ่งเพื่อคงไว้ซึ่งศิลปกรรมสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติ และใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ เช่นเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศชาติ

การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ช่วงหลังปี พ.ศ.2502 ซึ่งการจัดการการท่องเที่ยวในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ทางสำนักพระราชวัง มุ่งเน้นการจัดการการท่องเที่ยวให้มีระเบียบแบบแผนและเป็นระบบมากขึ้น โดยมีการวางระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อเป็นการกำหนดแนวทางในการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามของนักท่องเที่ยว

โดยการจัดการดังกล่าวส่งผลดีต่อการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม คือมีความเป็นระบบระเบียบในการเข้าชมมากขึ้น มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เกิดขึ้น มีการจัดการการท่องเที่ยวที่มีความเป็นสากลมากขึ้น และที่สำคัญคือสามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศชาติ เป็นเงินจำนวนมาก แต่ในขณะเดียวกันก็อาจเกิดผลกระทบทางด้านต่าง ๆ ขึ้นกับสถานที่ท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เช่นจากเดิมที่พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเคยเป็นสถานที่ที่เงียบสงบ กลับกลายเป็นสถานที่ที่มีความพลุกพล่านของนักท่องเที่ยวจำนวนมาก เกิดการเสื่อมสลายของตัวโบราณสถาน โบราณวัตถุ ของสถานที่ท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และในที่สุดต้องมีการจัดสรรงบประมาณในการบูรณะซ่อมแซมซึ่งมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง

ดังนั้น ในการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ควรคำนึงถึงเรื่องความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว และควรมีทิศทางในการจัดการการท่องเที่ยวให้เป็นลักษณะการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยควรมีการกำหนดนโยบายที่ชัดเจนเพื่อปลูกฝังให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เช่นเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการแก่นักท่องเที่ยว หรือภาคีเครือข่ายที่นำนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสืบต่อไป

แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามสู่ความยั่งยืน

แนวทางเชิงนโยบาย

สำนักพระราชวังควรมีนโยบายในการร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง เช่นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร ตำรวจท่องเที่ยว และสำนักพระราชวัง ควรมีการกำหนดนโยบายทางการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและคนในพื้นที่ มากกว่าการสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ควรมีการกำหนดนโยบายหรือแผนงานด้านการท่องเที่ยวให้ชัดเจน รวมถึงควรให้การสนับสนุนความรู้ในด้านการให้บริการแก่เจ้าหน้าที่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และการจัดอบรมเพิ่มเติมความรู้ความสามารถด้านการให้บริการและด้านการใช้ภาษาของเจ้าหน้าที่ทุกภาคส่วนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อจะได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและเพื่อเป็นการยกระดับองค์กร

สำนักพระราชวังควรมีนโยบายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามให้เกิดความยั่งยืน และยกระดับคุณภาพและมาตรฐานของแหล่งท่องเที่ยวให้มีมาตรฐานในระดับสากล และสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มด้านการท่องเที่ยวได้

สำนักพระราชวังควรมีนโยบายในการสร้างความเชื่อมั่นและส่งเสริมการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมุ่งเน้นเผยแพร่เอกลักษณ์ของการท่องเที่ยวของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อให้ นักท่องเที่ยวรับรู้และเข้าใจในภาพลักษณ์ที่ดี และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมุ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

สำนักพระราชวังควรมีนโยบายการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคประชาชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อสร้างและพัฒนากลไกในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เพื่อให้การดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวมีเอกภาพ มีการบูรณาการร่วมกัน และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมการบริหารจัดการ

สำนักพระราชวังควรมีนโยบายในการออกกฎระเบียบคุ้มครองควบคุมโบราณสถาน โบราณวัตถุ เนื่องจากพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าของประเทศไทย พร้อมทั้งกำหนดบทลงโทษต่อนักท่องเที่ยว ผู้ที่ละเมิดหรือฝ่าฝืนระเบียบ

สำนักพระราชวังควรมีนโยบายในการป้องกันการลักลอบทำลายโบราณสถาน โบราณวัตถุ เนื่องจากพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นสถานที่ท่องเที่ยวโบราณสถาน ซึ่งมีโบราณวัตถุที่เป็นสิ่งมีค่ามากมาย จึงต้องป้องกันรักษาโบราณสถานโบราณวัตถุในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ให้ดีเพื่อไม่ให้ นักท่องเที่ยว บางกลุ่มลอบทำลาย เช่นการขีดเขียน การจับต้อง โบราณสถานโบราณวัตถุ ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหาย ควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้น พร้อมทั้งยังต้องมีการจัดการให้มีผู้เชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ เข้าไปดูแลบูรณะซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพเดิมตลอดเวลา

สำนักพระราชวังควรมีนโยบายในการการจัดหางบประมาณในการบูรณะซ่อมแซม เนื่องจากการบูรณะซ่อมแซมแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน มีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง โดยเฉพาะโบราณสถานและโบราณวัตถุในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามต้องใช้วัสดุจากต่างประเทศ ยิ่งทำให้มีค่าใช้จ่ายในการบูรณะซ่อมแซมที่ค่อนข้างสูงมากการรวบรวมประมาณในการบูรณะซ่อมแซมจากรัฐบาลเพียงอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอ ดังนั้น จึงควรมีการขอความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการบูรณะซ่อมแซมด้วย

สำนักพระราชวังพระราชวังควรมีนโยบายในการจัดการดูแลรักษาความสะอาด โบราณสถาน โบราณวัตถุ เนื่องจากพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีลักษณะเด่นทางศิลปกรรมสถาปัตยกรรม ถ้าเกิดความสกปรกขึ้น อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวลดน้อยลงได้ เพราะความสกปรกอาจทำให้สถานที่ไม่เป็นที่ดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงควรมีเจ้าหน้าที่ดูแลตลอดเวลา และควรมีบทลงโทษแก่นักท่องเที่ยวที่เป็นสาเหตุของการสร้างความสกปรกให้แก่สถานที่

สำนักพระราชวังพระราชวังควรมีนโยบายในการปลูกฝังให้เห็นคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุ เนื่องจากพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าของประเทศ ควรมีการปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนรวมถึงคนไทยทุกคนได้เห็นถึงความสำคัญของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตลอดจนสร้างจิตสำนึกให้แก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามให้เข้าใจถึงความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

แนวทางการจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ช่วยให้นักท่องเที่ยวได้รับความสะดวกสบายและมีความสุข ซึ่งเป็นความคาดหวังของนักท่องเที่ยวทุกคนที่เดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามก็เช่นเดียวกันควรที่จะมีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านต่างให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกที่สำคัญในสถานที่ท่องเที่ยวควรประกอบด้วยโครงสร้างพื้นฐาน เช่นห้องสุขา ร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก การบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ การบริการศูนย์ข้อมูลข่าวสาร และถ้าหากอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างดีจนเป็นที่ประทับใจก็จะเป็นที่ประทับใจจะทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาใช้บริการซ้ำอีก ก่อให้มีรายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น และควรมีแนวทางในการจัดการสู่ความยั่งยืนดังนี้

แนวทางการจัดการป้ายบอกทิศทางและป้ายสื่อความหมาย

ป้ายบอกทิศทางและป้ายสื่อความหมาย ควรใช้เครื่องหมายและสัญลักษณ์ที่เป็นสากล และใช้สัญลักษณ์แทนตัวอักษรให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยว ป้ายคำเตือน ข้อห้ามต่าง ๆ ควรใช้ข้อความที่สุภาพ สั้นกะทัดรัด ชัดเจน และหากเป็นไปได้ควรแฝงไว้ด้วยเหตุผลของข้อห้ามดังกล่าว แบบตัวหนังสือ และสีที่ใช้ควรเป็นมาตรฐานเดียวกันทั้งพื้นที่ สีที่เหมาะสมสำหรับใช้เป็นสีพื้น คือ สีน้ำตาลเข้มหรือสีอิฐ ส่วนสีตัวอักษรควรใช้สีขาว หรือสีเหลือง หรือสีที่เป็นส่วนผสมระหว่างขาวกับเหลือง ป้ายทุกลักษณะที่มีชื่อ หรือคำบรรยาย ควรมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษในแผ่นป้ายเดียวกันและติดตั้งป้ายในตำแหน่งที่

มองเห็นเด่นชัด และเป็นบริเวณที่มีผู้ใช้ประโยชน์จำนวนมากเดินผ่าน และควรมีการจัดทำป้ายบอกทิศทางและป้ายสื่อความหมายเพิ่มขึ้นให้เพียงพอ และจัดทิศทางการบงชี้ของป้ายบอกทิศทางและสื่อความหมายให้สอดคล้องกับความเป็นจริงเพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าใจง่าย และเข้าใจสอดคล้องไปในทางเดียวกัน

แนวทางการจัดการการให้บริการยืมเครื่องแต่งกาย

การให้บริการเกี่ยวกับเครื่องแต่งกายในการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามก่อนการจัดตั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ของสำนักพระราชวังนั้นเป็นของเอกชนกล่าวคือมีบุคคลภายนอกจัดหาเครื่องแต่งกายมาบริการให้นักท่องเที่ยวเช่าโดยเสียค่าใช้จ่าย นับแต่มีการจัดตั้งฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ของสำนักพระราชวังขึ้นในปี พ.ศ. 2535 ทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้นำเครื่องแต่งกายจำนวนหนึ่งมามอบให้ทางสำนักพระราชวังเพื่อให้บริการยืมเครื่องแต่งกายแก่นักท่องเที่ยวโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ต่อมาภายหลังเครื่องแต่งกายของทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยนำมามอบให้ได้ชำรุดเสียหายสำนักพระราชวังจึงได้มีการจัดซื้อเครื่องแต่งกายด้วยเงินงบประมาณไว้ให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งผู้ศึกษา เห็นถึงความสำคัญของการให้บริการยืมเครื่องแต่งกายว่าเป็นการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามและยังเป็นการแก้ไขปัญหาการที่มีนักท่องเที่ยวบางรายแต่งกายไม่สอดคล้องกับระเบียบการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้อีกทางหนึ่ง และยังเป็นการคงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวไทย แต่ในอีกด้านหนึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าเป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณเพราะนอกจากสำนักพระราชวังจะต้องจัดสรรงบประมาณมาจัดซื้อเครื่องแต่งกายเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวแล้วยังจะต้องจัดสรรงบประมาณในการทำความสะอาดเครื่องแต่งกายดังกล่าวอีกเดือนละหลายหมื่นบาท ดังนั้นผู้ศึกษาเห็นว่าเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน สำนักพระราชวัง ควรใช้งบประมาณในส่วนนี้มาจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น สื่ออินเทอร์เน็ต แผ่นพับ หรือประชาสัมพันธ์ถึงระเบียบของการแต่งกายเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามลงในหนังสือแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว หรือนิตยสารการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้ทราบถึงระเบียบการแต่งกายเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเห็นจะเป็นการดี

แนวทางการจัดการให้บริการนำชมฟรีทัวร์

การให้บริการฟรีทัวร์ นับแต่แรกเริ่มการให้บริการนำชมฟรีทัวร์ในปี พ.ศ.2535 สำนักพระราชวัง จัดให้มีการบริการนำชมฟรีทัวร์วันละ 4 รอบ คือ รอบเวลา 10.00 น. รอบเวลา 10.30 น. รอบเวลา 13.30 น. และรอบเวลา 14.00 น. และบริการให้แก่นักท่องเที่ยวท่องเที่ยวชาว

ต่างประเทศที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่ไม่มีมัคคุเทศก์ซึ่งถือเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว และยังเป็นการลดปัญหาการฝ่าฝืนระเบียบในการเที่ยวชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเพราะว่านักท่องเที่ยวจะได้รับข้อมูลและแนวคิดในการท่องเที่ยวที่ถูกต้องจากเจ้าหน้าที่นำชมอย่างถูกต้องและครบถ้วน และต่อไปในอนาคต ควรจัดให้มีการเพิ่มรอบการนำชมฟรีทัวร์เพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว และจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวในแต่ละรอบไม่ให้มากเกินไปเพื่อเจ้าหน้าที่นำชมจะได้อำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงเช่นการช่วยนักท่องเที่ยวถ่ายภาพ และเป็น การแก้ไขปัญหานักท่องเที่ยวไม่ได้ยินเสียงการบรรยายของเจ้าหน้าที่เนื่องจากในระหว่างการนำชมจะมีนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่น ๆ อยู่โดยรอบด้วย และในอนาคตอาจมีการเพิ่มภาษาอื่น ๆ ด้วย เช่นควรมีภาษาไทย หรือภาษาอื่น ๆ เพิ่มเติม

แนวทางการจัดการร้านจำหน่ายอาหารเครื่องดื่มและของที่ระลึก

ปัจจุบันภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีจุดบริการร้านจำหน่ายอาหารเครื่องดื่มและของที่ระลึกที่ให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เพียง 2 จุด คือ ด้านล่างของศาลาเครื่องราชอิสริยาภรณ์ด้านขวามือก่อนทางเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และอีกจุดหนึ่งคือที่ศาลาอรรถวิจารย์ด้านหน้าพิพิธภัณฑสถานวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งในแต่ละจุดมีขนาดพื้นที่ค่อนข้างเล็กและไม่ค่อยเพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว แต่เนื่องด้วยพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐาน และมีความจำกัดของพื้นที่เป็นอย่างมากจึงไม่อาจจะมีการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทร้านอาหารหรือร้านขายของที่ระลึกที่มีขนาดใหญ่ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวจำนวนมากได้เพราะอาจเป็นการทำให้สูญเสียความเป็นอัตลักษณ์ของสถานที่ได้ ซึ่งตรงจุดนี้ผู้ศึกษาเห็นว่าทางสำนักพระราชวัง ควรมีแก้ไขปัญหานี้โดยการปรับปรุงพื้นที่ของร้านอาหารเครื่องดื่มที่มีอยู่เดิมให้สามารถรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวให้ได้มากกว่าเดิม เช่นการเพิ่มจำนวนโต๊ะเก้าอี้ โดยการเพิ่มพื้นที่ให้บริการร้านอาหารเครื่องดื่มและจำหน่ายของที่ระลึก ซึ่งนอกจากจะเป็นการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวแล้วยังเป็นการสร้างรายได้ให้กับสำนักพระราชวัง อีกทางหนึ่งด้วย

แนวทางการจัดการการให้บริการห้องสุขา

ปัจจุบันภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีจุดให้บริการห้องสุขาแก่นักท่องเที่ยว เพียง 2 แห่งเท่านั้น คือ จุดบริเวณด้านหน้าประตูพิมานไชยศรี มีห้องสุขาแยกออกเป็นห้องสุขาชายและห้องสุขาหญิงรวมกันประมาณ 20 ห้อง และอีกจุดหนึ่งตรงบริเวณด้านทิศตะวันออกของวัดพระศรีรัตนศาสดารามติดกับสำนักงานวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีห้องสุขาแยกออกเป็นห้องสุขาชายและห้องสุขาหญิงรวมกันประมาณ 20 ห้อง ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าไม่เพียงพอ

ต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวทำให้ต้องรอคิวนาน และยังถ้าเป็นในช่วงฤดูการท่องเที่ยว ประมาณเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ ของทุกปีเป็นจะมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ยิ่งทำให้เกิดปัญหามากขึ้นแต่เนื่องด้วยพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐาน และมีความจำกัดของพื้นที่เป็นอย่างมากจึงไม่อาจจะมีการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทห้องสุขาเพิ่มมากขึ้นจนเพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวได้เพราะอาจเป็นการทำให้สูญเสียความเป็นอัตลักษณ์ของสถานที่ แต่ทางสำนักพระราชวังก็เห็นถึงความสำคัญของปัญหาดังกล่าวนี้และได้พยายามแก้ไขอย่างเต็มที่แล้วโดยการขอความร่วมมือจากกรุงเทพมหานครนำรถสุขามาจอดเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในบางโอกาสที่มีงานพระราชพิธีต่าง ๆ ที่อนุญาตให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมได้

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และเพื่อศึกษาปัญหาและหาแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างเหมาะสม การศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสำรวจพื้นที่ สัมภาษณ์ผู้บริหารของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จำนวน 3 ท่าน สัมภาษณ์มัคคุเทศก์ที่เดินทางมาปฏิบัติหน้าที่มัคคุเทศก์ที่พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จำนวน 10 ท่าน รวมทั้งสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยแยกเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 10 ท่านและนักท่องเที่ยว ชาวต่างชาติ จำนวน 10 ท่าน รวมทั้งสิ้น 33 ท่าน จากนั้นผู้ศึกษาได้นำข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งหมดมานำเสนอผลการศึกษาโดยใช้วิธีการพรรณนา เรียบเรียงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาในประเด็นการศึกษาพัฒนาการของการจัดการการท่องเที่ยวในวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง

พัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระศรีรัตนศาสดารามแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงก่อนปี พ.ศ.2502 และช่วงหลังปี พ.ศ.2502 การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2502 ถือเป็นช่วงแรกเริ่มเกิดจากการที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ได้ทรงจัดตั้งแผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงขึ้นในปี พ.ศ.2467 เพื่อทำหน้าที่รับรองและอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือนประเทศไทย ต่อมาได้มีนักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งมีความประสงค์จะเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเจ้าหน้าที่แผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงจึงได้เป็นผู้ขออนุญาตสำนักพระราชวังนำนักท่องเที่ยวดังกล่าวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยช่วงแรกเริ่มการบริหารจัดการด้านการ

ท่องเที่ยวของสำนักพระราชวังยังไม่ค่อยเป็นรูปธรรมมากนักเพราะว่าพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ยังใช้ประเพณีสถานที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ จนกระทั่งในปี พ.ศ.2502 แผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงได้ยกเลิกการขออนุญาตนำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวัง แต่ยังมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่มีความประสงค์จะเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สำนักพระราชวัง จึงได้รับหน้าที่ในการจัดการการท่องเที่ยวต่อจากแผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงและนับจากปี พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา สำนักพระราชวังได้มีการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบมีพัฒนาการดีขึ้นเป็นลำดับจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาพัฒนาการการจัดการการท่องเที่ยวของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันพบว่า ภายหลังจากที่แผนกโฆษณาการกรมรถไฟหลวงได้ยกเลิกการขออนุญาตนำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สำนักพระราชวังได้มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามอย่างมีระบบ มีพัฒนาการที่ดีขึ้นตามลำดับอย่างเห็นได้ชัด และสามารถจัดการเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้อย่างมีระบบ ถึงแม้ว่าในสถานการณ์ปัจจุบันจะมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากหลังไหล่กันเดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และการจัดการดังกล่าวส่งผลกระทบต่อทางด้านบวกต่อการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในด้านของการสร้างรายได้ให้กับประเทศชาติเป็นเงินจำนวนมหาศาลและสามารถนำเงินรายได้ไปพัฒนาเศรษฐกิจของชาติอื่นจะส่งผลให้ประเทศมีการพัฒนา และยังถือได้ว่าเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติให้กับชาวต่างชาติได้รับรู้ถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในประเทศไทยอีกด้วย แต่ในขณะเดียวกันก็อาจส่งผลกระทบต่อสถานที่ เช่นเกิดการเสื่อมสลายของตัวโบราณสถาน โบราณวัตถุของสถานที่ท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งส่งผลให้ต้องมีการบูรณะซ่อมแซมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งในการบูรณะซ่อมแซมสถานที่ต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต้องใช้งบประมาณจำนวนมากเพราะว่าต้องใช้วัสดุอุปกรณ์จากต่างประเทศเพราะว่าไม่สามารถผลิตได้เองภายในประเทศ เช่น กระเบื้องโมเสคที่ประดับอยู่บนพระศรีรัตนเจดีย์ ดังนั้น สำนักพระราชวัง จึงควรที่จะส่งเสริมการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยมีการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนให้กับเยาวชน คนในประเทศ เจ้าหน้าที่ของสำนักพระราชวังหรือบุคลากรทางการท่องเที่ยวอื่น ๆ เช่นมัคคุเทศก์ภายนอกที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชมใน

พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามรวมทั้งการสร้างจิตสำนึกให้แก่ตัวนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วย

ผลการศึกษาในประเด็นการศึกษาปัญหาและเสนอแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามสู่ความยั่งยืน

จากการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามพบว่าปัญหาเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวดังนี้

ปัญหาการเสื่อมสลายของโบราณสถานโบราณวัตถุ

จากการศึกษาพบว่าในปัจจุบันนี้มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในช่วงของฤดูกาลท่องเที่ยวช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปีจนบางครั้ง มีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นจนเกินขีดความสามารถในการรองรับของสถานที่ พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงก่อให้เกิดปัญหาการเสื่อมสลายของตัวโบราณสถานโบราณวัตถุที่อยู่ภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังนั้นสำนักพระราชวังพระราชวังควรมีแนวทางในการจัดการต่อปัญหาดังกล่าวดังนี้

1. สำนักพระราชวังควรจัดให้มีการอบรมความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างถูกต้อง และควรสร้างจิตสำนึกให้แก่มัคคุเทศก์ที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามให้มีแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2. สำนักพระราชวัง ควรกำหนดมาตรการการลงโทษอย่างชัดเจนว่าในกรณีที่สำนักพระราชวัง สามารถตรวจพบว่ามัคคุเทศก์คนใดที่มีพฤติกรรมในการบรรยายที่ชี้นำนักท่องเที่ยวหรือให้แนวคิดนักท่องเที่ยว ไปในทางที่อาจก่อให้เกิดการกระทำที่ไม่เหมาะสมต่อสถานที่ หรือนักท่องเที่ยวสร้างความเสียหายให้กับสถานที่โดยการให้แนวคิดหรือชี้นำนักท่องเที่ยวโดยมัคคุเทศก์ อาจให้มีการให้งดการเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรืออาจไม่อนุญาตให้เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อีกต่อไป

ปัญหามัคคุเทศก์

จากการศึกษาพบว่าปัญหาเกี่ยวกับมัคคุเทศก์นั้นมีหลายด้าน เช่นมัคคุเทศก์ไม่ปฏิบัติตามระเบียบว่าด้วยการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง กล่าวคือเมื่อมีนักท่องเที่ยวบางคนในกลุ่มที่มัคคุเทศก์เป็นผู้นำมากระทำการฝ่าฝืนระเบียบว่าด้วยการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง ไม่ว่าจะนักท่องเที่ยวอาจกระทำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือจงใจกระทำก็ตามมัคคุเทศก์ผู้ซึ่งนำมาไม่ตักเตือน

นักท่องเที่ยวที่กระทำการดังกล่าว มักคุกเทศก์ไม่รับผิดชอบต่อนักท่องเที่ยวในกลุ่มของตนเอง คือ ปล่อยประละเลยต่อนักท่องเที่ยว มักคุกเทศก์หลอกลวงเอาใจเอาเปรียบนักท่องเที่ยวคิดค่าบริการแพงเกินกว่าความเป็นจริง ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้จะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาร้องเรียนและขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์อยู่เสมอ ดังนั้นสำนักพระราชวัง ควรมีแนวทางในการจัดการต่อนักท่องเที่ยวดังกล่าวดังนี้

1. สำนักพระราชวัง ควรจัดให้มีการจัดระเบียบประวัติสำหรับมัคคุเทศก์ที่มีความประสงค์จะนำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามว่าชื่ออะไร ผ่านการอบรมจากสถาบันอะไร และสังกัดบริษัทอะไร

2. สำนักพระราชวัง ควรกำหนดบทลงโทษอย่างชัดเจนเฉพาะของสำนักพระราชวังเอง เช่นในกรณีที่สำนักพระราชวัง ได้รับร้องเรียนเกี่ยวกับมัคคุเทศก์และสำนักพระราชวัง สามารถตรวจสอบแล้วพบว่ามัคคุเทศก์บุคคลดังกล่าวได้กระทำความผิดจริงตามที่ได้รับร้องเรียนมา สำนักพระราชวังควรตักเตือนหรือสั่งให้เข้าอบรมปฏิบัติหน้าที่ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือควรส่งให้หน่วยงานที่มีความรับผิดชอบโดยตรงเช่น ตำรวจท่องเที่ยว เพื่อให้ดำเนินการทางกฎหมายต่อไป

3. สำนักพระราชวัง ควรขอความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง เช่นตำรวจท่องเที่ยว เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

ปัญหาด้านระเบียบการเข้าชม

จากการศึกษาพบว่าสำนักพระราชวังได้มีพัฒนาการในเรื่องของระเบียบในการเข้าชมมาเป็นลำดับ ได้มีการปรับปรุงระเบียบในการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามไว้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยและมีความรัดกุมดีแล้ว แต่เพื่อให้การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยในทุก ๆ ด้านสำนักพระราชวัง ควรมีแนวทางในการจัดการดังต่อไปนี้

1. สำนักพระราชวัง ควรมีกำหนดมาตรการการลงโทษแก่นักท่องเที่ยวที่พยายามฝ่าฝืนระเบียบ และมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่นควรห้ามมิให้นักท่องเที่ยวสูบบุหรี่ภายในอาณาบริเวณของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ควรมีการจับกุมและปรับเงินตามที่กฎหมายกำหนด เพราะการที่มีนักท่องเที่ยว บางรายสูบบุหรี่เป็นการทำให้สถานที่สกปรกและสร้างความรำคาญให้กับนักท่องเที่ยวรายอื่น ๆ

2. สำนักพระราชวังควรมีมาตรการในการรักษาความปลอดภัยที่เข้มงวด เนื่องจากสำนักพระราชวังพระราชวังอนุญาตให้นักท่องเที่ยวสามารถนำสัมภาระต่าง ๆ เช่นกระเป๋าเดิน

ทางเข้าภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้ตั้งนั้นเพื่อความปลอดภัย
สำนักพระราชวังควรมีการตรวจสอบสัมภาระของนักท่องเที่ยวโดยให้นักท่องเที่ยวเดินผ่านเครื่อง
แสกนวัตถุระเบิดก่อนนำกระเป๋าเดินทางเข้าภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ปัญหาด้านบุคลากร

จากการศึกษาพบว่าสำนักพระราชวังมีบุคลากรทางการท่องเที่ยวค่อนข้างน้อยและ
ยังมีปัญหาด้านการสื่อสารภาษาต่างประเทศกับนักท่องเที่ยวที่ไม่ได้ใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสาร
ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาดังกล่าวสำนักพระราชวังควรมีแนวทางในการจัดการต่อปัญหา
ดังกล่าวดังนี้

1. สำนักพระราชวัง ควรมีการเพิ่มจำนวนบุคลากรเพื่อให้เพียงพอต่อการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว
2. สำนักพระราชวัง ควรมีการพัฒนาความรู้ความสามารถในด้านการบริการ และพัฒนาด้านภาษาแก่บุคลากรทางการท่องเที่ยวให้มีการใช้ภาษาต่างประเทศไม่ใช่เฉพาะภาษาอังกฤษ ควรจัดให้มีการอบรมภาษาอื่น ๆ เพิ่มเติมเช่นภาษาจีน ภาษารัสเซีย ซึ่งในปัจจุบันนี้
ได้มีนักท่องเที่ยว จากประเทศดังกล่าวนิยมเดินทางมาท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระ
ศรีรัตนศาสดารามเป็นจำนวนมาก และนักท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ไม่ได้ใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสาร
ซึ่งในบางครั้งจึงเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่
3. สำนักพระราชวังควรมีการขอความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนใน
ภาษาดังกล่าวนี้ให้ส่งเจ้าหน้าที่มาอบรมภาษาให้แก่บุคลากรทางการท่องเที่ยวของสำนัก
พระราชวังเพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพให้กับบุคลากรและสามารถให้บริการแก่นักท่องเที่ยวได้
อย่างมีประสิทธิภาพ

ปัญหาด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

จากการศึกษาพบว่าสิ่งอำนวยความสะดวกของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม พบว่า การให้บริการห้องสุขามีจำนวนน้อยและไม่เพียงพอต่อความต้องการของ
นักท่องเที่ยว ดังนั้นสำนักพระราชวังพระราชวังพระราชวังควรมีแนวทางในการจัดการต่อปัญหา
ดังกล่าวดังนี้

1. สำนักพระราชวัง ควรมีการสำรวจพื้นที่ในบริเวณพระบรมมหาราชวังและวัดพระ
ศรีรัตนศาสดารามเพื่อจัดสร้างห้องสุขาเพิ่มเติมเพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว
2. สำนักพระราชวังควรมีขอความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอก เช่นกรุงเทพมหานคร
เพื่อขอให้จัดรถสุขาเข้ามาจอดเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในกรณีที่มีการจัดงานพระราชพิธีและ
อนุญาตให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมได้ เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว

อภิปรายผล

การศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ช่วยให้ได้รับความรู้หลายประการอันเป็นผลจากการศึกษา ซึ่งจะอภิปรายต่อไปนี้

ผลการศึกษาที่พบประการที่ 1 คือ พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามมีการเปลี่ยนแปลงด้านบทบาทหน้าที่ซึ่งจากเดิมที่เคยใช้เป็นสถานที่ประทับของพระมหากษัตริย์และศูนย์กลางการปกครองแผ่นดินเมื่อครั้งอดีตและได้มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่มาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวจำนวนมากในปัจจุบัน ซึ่งผลการศึกษาประเด็นนี้สอดคล้องกับงานศึกษาของ ศิริพร บัวพันธ์ชั้น (2549) ในประเด็นที่ว่าบทบาทของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่มีต่อสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1 พ.ศ.2325-2352) จนกระทั่งรัชกาลปัจจุบัน รวมทั้งการใช้พื้นที่พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมซึ่งในอดีต พระบรมมหาราชวัง เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ของพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่ในปัจจุบัน พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีมติการใช้พื้นที่เพิ่มขึ้นอีกหนึ่งมิติ คือการเป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะเชิงท่องเที่ยว ดังนั้น พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม

ผลการศึกษาที่พบประการที่ 2 คือ การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามควรมีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับบริการด้านต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว เช่น ด้านการฝึกอบรมภาษา บุคลิกภาพและการให้บริการที่ดีแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งผลการศึกษาประเด็นนี้มีความสอดคล้องกับงานศึกษาของ สุกัญญา กิมเปี่ยม (2551) ในประเด็นที่ว่า ควรมีการจัดฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ในด้านบุคลิกภาพ ด้านการให้บริการที่ดี และการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ควรมีการฝึกอบรมภาษาอังกฤษ และภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ให้แก่เจ้าหน้าที่

ผลการศึกษาที่พบประการที่ 3 คือ พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามพระศรีรัตนศาสดารามมีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นจึงต้องมีการจัดการการท่องเที่ยวที่มีความเป็นระบบ รัดกุม เหมาะสมและมีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบันนี้เนื่องจากว่าพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ที่มีความงดงามของศิลปและมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่น่าสนของนักท่องเที่ยว ซึ่งการศึกษาในประเด็นนี้สอดคล้องกับเปรมวดี ณ นครพนม (2545) ในประเด็นที่ว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ต้องการเที่ยวชมสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมมากที่สุด และสถานที่ท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานครที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวมากที่สุด ได้แก่ พระบรมมหาราชวังกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ผลการศึกษาที่พบประการที่ 4 คือการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามจะมีพัฒนาการทางการท่องเที่ยวดีขึ้นตามลำดับ และสามารถพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวให้ดียิ่งขึ้นถ้าหากได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภายนอกที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเนื่องจากพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้นเป็นพระอารามหลวงที่ศักยภาพหลายด้านที่จะสามารถพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูงสุดของประเทศไทยได้ ซึ่งการศึกษาในประเด็นนี้สอดคล้องกับ พระมหาบุญพิเศษฐิ์จันทร์เมือง (2553) ในประเด็นที่ว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมในพระอารามหลวงชั้นเอกทุกวัด และพระราชวังต่าง ๆ ล้วนมีศักยภาพโดดเด่นที่สามารถพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้ ถ้าได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชน ในการช่วยบริหารจัดการ ภาพพจน์และชื่อเสียงของพระอารามหลวงทุกวัด บุคลากร การให้บริการ อาคารสถานที่ เส้นทางคมนาคม สภาพแวดล้อมในบริเวณวัด เพราะนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติที่มาเที่ยววัดในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร พบว่า นักท่องเที่ยวมีความเห็นว่าศิลปกรรมไทยเป็นสิ่งควรช่วยกันอนุรักษ์และศึกษา กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวชอบได้แก่การเที่ยวชมศิลปกรรมความสวยงามของวัด และประโยชน์ที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการเดินทางมาเที่ยววัดคือการได้ผ่อนคลายความเครียด เกิดความสบายใจ และได้พัฒนาจิตใจให้สงบและแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวภายในพระอารามหลวงนั้นควรด้านการชื่นชมศิลปกรรมต่าง การนมัสการไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การฝึกสมาธิภาวนาในวันหยุดและวันพักผ่อน สิ่งที่นักท่องเที่ยวควรได้รับในการมาท่องเที่ยวคือความเพลิดเพลิน คติธรรม เกร็ดความรู้ทางศาสนาที่ประกอบด้วยประวัติศาสตร์ที่ละเอียดลึกซึ้ง และควรปรับปรุงด้านการบริการท่องเที่ยวของวัดที่ยังไม่เป็นที่ดึงดูดใจเพื่อมาตรฐานแรงจูงใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการสาธารณะ

ข้อเสนอแนะ

แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

แนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ผู้ความยั่งยืนจะต้องพิจารณาปรับปรุงองค์ประกอบของปัญหาทั้ง 5 ประการ ดังนี้

1. ปัญหาการเสื่อมสลายของโบราณสถานโบราณวัตถุ

สำนักพระราชวัง ควรมีมาตรการในการป้องกันการเสื่อมสลายของโบราณสถานโบราณวัตถุภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เนื่องจากพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นโบราณสถานที่มีอายุกว่า 200 ปี อาจมีการ

เสื่อมสลายโดยธรรมชาตินั้นถือว่าเป็นเรื่องปกติ แต่ไม่ควรให้เกิดการเสื่อมสลายที่เกิดจากผลกระทบของการจัดการการท่องเที่ยวหรือเกิดจากการกระทำของนักท่องเที่ยว ดังนั้นสำนักพระราชวัง จึงควรมีแนวทางการในการจัดการหรือมีมาตรการในการป้องกันปัญหานี้อย่างจริงจัง

2. ปัญหามัคคุเทศก์

สำนักพระราชวังควรมีมาตรการในการจัดการเกี่ยวกับปัญหามัคคุเทศก์ที่มีใบอนุญาตที่ไม่ถูกต้อง และปัญหามัคคุเทศก์ดังกล่าวลักลอบเข้ามาแสวงหารายได้ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างจริงจัง หรืออาจนำมาตรการที่เคยใช้มาตั้งแต่ครั้งอดีตมาปรับปรุงให้รัดกุมยิ่งขึ้นและนำกลับมาใช้ใหม่อีกครั้ง เช่นการออกบัตรอนุญาตการเป็นผู้นำนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้าชมพระราชมณเฑียร เพื่อเป็นการควบคุมมัคคุเทศก์และสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากมัคคุเทศก์ให้ลดน้อยลง

3. ปัญหาด้านระเบียบการเข้าชม

สำนักพระราชวัง ควรมีมาตรการในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการที่มีนักท่องเที่ยวหรือบุคคลอื่น ๆ ที่พยายามฝ่าฝืนระเบียบ หรือข้อปฏิบัติในการเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อย่างจริงจัง หรืออาจใช้มาตรการทางกฎหมายควบคุมกับระเบียบการชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

4. ปัญหาด้านบุคลากร

สำนักพระราชวัง ควรหามาตรการในการเพิ่มจำนวนบุคลากรทางการท่องเที่ยวเพื่อให้เพียงพอต่อการปฏิบัติหน้าที่รับรองอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เช่นอาจใช้บุคลากรจากภายนอกหน่วยงานเข้ามาช่วยในส่วนของงานที่ไม่ต้องใช้ความรับผิดชอบสูง เช่น ประจำร้านจำหน่ายอาหารเครื่องดื่มและของที่ระลึก หรือประจำจุดประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เพื่อให้ข้อมูลด้านต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว เป็นต้น

5. ปัญหาด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

สำนักพระราชวัง ควรหามาตรการในการจัดการปัญหาด้านสิ่งอำนวยความสะดวกที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น กรณีห้องสุขาไม่เพียงพอควรมีการสำรวจพื้นที่ภายในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อจัดสร้างห้องสุขาเพิ่มเติม หรือขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่นขอความร่วมมือจากกรุงเทพมหานครให้นำรถสุขาเข้ามาจอดเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวหรืออาจให้นำรถสุขามาจอดในบริเวณใกล้เคียงกับพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เช่นบริเวณสนามหลวง หรืออาจทำข้อตกลงกับร้านค้าภายนอกพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรี

รัตนศาสตร์ดาราม เพื่อให้พนักงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้ห้องสุขาของร้านค้าต่าง ๆ ภายนอกพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดารามได้เพื่อเป็นการบรรเทาปัญหา เพราะอาจจะเป็นการยากที่สำนักพระราชวัง จะสร้างห้องสุขาให้มีจำนวนเพียงพอต่อความต้องการของพนักงานที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐาน

จากการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พบว่าองค์ประกอบของปัญหาดังกล่าวข้างต้นถือเป็นอุปสรรคในการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังนั้นสำนักพระราชวัง ควรหาแนวทางในการจัดการกับองค์ประกอบของปัญหาดังกล่าวทั้ง 5 ประการนี้ เพื่อที่จะทำให้การจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นการจัดการการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน

สำนักพระราชวัง ควรเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการด้านธุรกิจการท่องเที่ยวและผู้ประกอบการร้านค้าภายนอกพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือประชาชนในบริเวณใกล้เคียงพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ว่ามีความคิดเห็นอย่างไรและต้องการสิ่งใดหรือได้รับผลกระทบอย่างไรเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่เป็นอยู่ในขณะนี้ และสำนักพระราชวังสามารถตอบข้อซักถามและชี้แจงถึงเหตุผลต่าง ๆ และทำความเข้าใจกับบุคคลกลุ่มดังกล่าวเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับการที่มีการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสืบไป

รายการอ้างอิง

- กระทรวงวัง. (2463). “เพิ่มกระทรวงวังที่ 4/4, เล่มที่ 1 เรื่อง กำหนดให้ชาวต่างประเทศเข้าชม พระบรมมหาราชวังและพระราชวังดุสิต.”
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2529). **25 ปีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์
- _____. (2543). **คู่มือแนวทางการบริหารและการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล**. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- _____. (2531). “หนังสือที่ นร 6500/6024 เรื่อง กำหนดเวลาการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.” 14 ธันวาคม.
- การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**. (2557). เข้าถึงเมื่อ 25 พฤษภาคม. เข้าถึงได้จาก <http://lib.dtc.ac.th/article/tourism/0007.pdf>
- การสถาปนาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว)**. (2557). เข้าถึงเมื่อ 13 กรกฎาคม. <http://www.vcharkarn.com/vcafe/37346>
- แก้วขวัญ วัชโรทัย. (2548). **การบูรณะปฏิสังขรณ์พระบรมมหาราชวัง พ.ศ. 2516-2548**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- คุณค่าของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม**. (2557). เข้าถึงเมื่อ 3 มิถุนายน. เข้าถึงได้จาก <http://boransathan.wordpress.com>
- จิตรา รุ่งธนสิน. (2557). มัคคุเทศก์ปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม.
- ชีวัน บุญนาค. (2525). **เรื่องวัดพระศรีรัตนศาสดารามกับเรื่องพระพุทธรูปมหาณีรัตนปฏิมากร**. กรุงเทพฯ: กิตติวรรณ ปิ่นเกล้า.
- ธนกฤต สังข์เฉย. (2550). **อุตสาหกรรมท่องเที่ยวและบริการ**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- ธัญญธร คงอมรสมบัติ. (2557). มัคคุเทศก์ปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, สัมภาษณ์, 13 กรกฎาคม.
- ธงชัย สันติวงศ์. (2545). **การบริหารสู่ศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: ประชุมช่าง.
- บุญเพ็ญ หว่านณรงค์. (2557). หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่. สัมภาษณ์, 30 มกราคม.

- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2542). **การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์.
- _____. (2549). **การพัฒนาและการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. (2548). **การท่องเที่ยวและการจัดอุตสาหกรรมท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ประทีป พุทธรักษ์ภักดี. (2557). **มัคคุเทศก์ปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดา**, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม.
- ประวัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)**. (2557). เข้าถึงเมื่อ 1 มิถุนายน. เข้าถึงได้จาก <http://thai.tourismthailand.org/about-tat>
- ปรีชา แดงโรจน์. (2544). **อุตสาหกรรมท่องเที่ยวสู่ศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: ไฟว์ แอนด์ โฟร์ ฟรินดิง.
- ปรีชาญ อินทรไพโรจน์. (2557). **ผู้ช่วยผู้อำนวยการวัดพระศรีรัตนศาสดาราม**. สัมภาษณ์. 28 มกราคม.
- เปรมวดี ณ นครพนม. (2545). “การศึกษาพฤติกรรมนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่เดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทย แบบจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง: กรณีศึกษาบริเวณพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชา ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พงษ์เทพ สารวิวัฒน์. (2557). **มัคคุเทศก์ปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดา**, สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์.
- พระมหาบุญพิเชษฐ จันทรเมือง. (2553). “การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอกในเกาะรัตนโกสินทร์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เพชร หมั่นเรียน. (2552). “การศึกษาสถาปัตยกรรมเขตพระราชฐานชั้นในของพระบรมมหาราชวังและพระราชวังสมัยรัชกาลที่ 3-5.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชา มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ภักมณทน์ ภักพรสวัสดิ์. (2557). **มัคคุเทศก์ปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดา**. สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์.

- ภครพล ฌ น่าน. (2557). มัคคุเทศก์ปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดา. สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์.
- มนัส สุวรรณ และคณะ. (2541). **โครงการศึกษาแนวทางและจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่
รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล.** กรุงเทพฯ:
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- รัตนาวุธ วัชรโรทัย. (2557). รองเลขาธิการพระราชวัง ฝ่ายกิจกรรมพิเศษ. สัมภาษณ์,
24 มกราคม.
- “เรื่องเงินแผ่นดินสำหรับรักษาพระราชวัง.” (2455-2467). 5 พฤศจิกายน 2455-15 สิงหาคม
2467. เอกสารเบ็ดเสร็จกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ รัชกาลที่ 6 กระทรวงพระคลัง
มหาสมบัติ. ร.6 ม-ร6ค/1. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- “เรื่องผู้นำทางนักท่องเที่ยว.” (2473). 28 เมษายน - 5 พฤษภาคม 2473. เอกสารกรมราชเลขาธิการ
รัชการที่ 7 กระทรวงต่างประเทศ. ร.7 ม-ร7ต/2. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- วัชรระ อภัสราพงศ์. (2557). มัคคุเทศก์ปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวัง
และวัดพระศรีรัตนศาสดา, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์.
- วันวิสาข์ รัฐกิจวิจารณ์ ฌ นคร. (2557). มัคคุเทศก์ปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชม
พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดา, สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์.
- ธัญญ์ เลิศรักษ์มงคล. (2540). “การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน สู่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.” **จลสาร
การท่องเที่ยว.** 15 (มกราคม-มีนาคม): 12.
- ศิริพร บัวพันธ์ชื่น. (2549). “ความหมายและการใช้พื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคม
กรณีศึกษา: วัดพระศรีรัตนศาสดารามพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง
พระแก้ว.” รายงานการศึกษาเฉพาะบุคคลปริญญา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศุภโชติ พรหมเชื้อ. (2556). “เปรียบเทียบระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยและ
ชาวต่างชาติที่เข้าชมพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร,” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- ศุภวรรณ พิมนัสพันธุ์. (2557). มัคคุเทศก์ปฏิบัติหน้าที่นำนักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวัง
และวัดพระศรีรัตนศาสดา, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์.
- สมคิด บางโม. (2540). **องค์การและการจัดการ.** กรุงเทพฯ: วิทยพัฒน์.

- สินธุ์ สโรบล. (2546). **การท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิด และประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ.**
 เชียงใหม่: โครงการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน สำนักงานกองทุน
 สนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค.
- สุกัญญา กิมเปี่ยม. (2551). “การจัดการศักยภาพด้านการท่องเที่ยว พระที่นั่งสนามจันทร์
 จังหวัดนครปฐม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ
 ทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, หม่อมราชวงศ์. (2541). **พระมหาปราสาทและราชมณเฑียรสถานใน
 พระบรมมหาราชวัง.** กรุงเทพฯ: พระจันทร์.
- สำนักพระราชวัง. (2531). **ประวัติสำนักพระราชวัง.** กรุงเทพฯ: กิตติวรรณ ปิ่นเกล้า.
- _____. (2537). **หน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงานในสำนักพระราชวัง.**
 กรุงเทพฯ: กิตติวรรณ ปิ่นเกล้า.
- _____. (2554). **หมู่พระมหามณเฑียร.** กรุงเทพฯ : พงษ์วินทร์การพิมพ์.
- _____. (2502). “บันทึกคำสั่งที่ 5756/2502 เรื่อง เพื่อพิจารณาวางระเบียบเกี่ยวแก่
 การชมพระราชฐาน ครั้งที่ 1.” 23 กรกฎาคม.
- _____. (2506). “บันทึกที่ 5330/2506 เรื่อง ระเบียบการชมพระราชฐาน พ.ศ.2506.”
 16 สิงหาคม.
- _____. (2520). “หนังสือที่ ส.น.ว.841/2520 เรื่อง ระเบียบการชมพระราชฐาน
 พ.ศ. 2506 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3).” 18 กุมภาพันธ์.
- _____. (2520). “หนังสือที่ ส.น.ว.2819/2520 เรื่อง ระเบียบการชมพระราชฐาน
 พ.ศ.2506 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 4).” 31 มีนาคม.
- _____. (2523). “หนังสือที่ ส.น.ว.4577/2523 เรื่อง ระเบียบการชมพระราชฐาน
 พ.ศ.2506 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 5).” 28 พฤษภาคม.
- _____. (2529). “หนังสือที่ ส.น.ว. 16326/2529 ประกาศสำนักพระราชวัง เรื่อง
 บัตรอนุญาตมัคคุเทศก์นำนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้าชมพระราชฐาน.”
 4 ธันวาคม.
- _____. (2530). “หนังสือที่ 16326/2529 เรื่อง บัตรอนุญาตมัคคุเทศก์นำนักท่องเที่ยว
 ต่างชาติเข้าชมพระราชฐาน.” 1 มกราคม.
- _____. (2532). “บันทึกคำสั่งที่ พว 0001/314 /2532 เรื่อง กำหนดเวลาการเข้าชม
 พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.” 18 มกราคม.

- สำนักพระราชวัง. (2533). “หนังสือที่ 10719 / 2533 เรื่อง บัตรอนุญาตมีคฤหบดีให้นำนักท่องเที่ยว
ทัศนอาชชาวต่างประเทศเข้าชมพระราชฐาน.” 1 ตุลาคม.
- _____. (2542). “หนังสือที่ ส.น.ว. 2016/2542 เรื่อง เปลี่ยนแปลงราคาบัตรเข้าชมพระบรม
มหาราชวัง.” 31 มิถุนายน.
- _____. (2544). “หนังสือที่ ส.น.ว.11270/2544 เรื่อง ระเบียบการชมพระบรมมหาราชวัง
ว่าด้วยการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง พ.ศ.2544.” 23 พฤศจิกายน.
- _____. (2547). “หนังสือที่ ส.น.ว.16594/2547 เรื่อง ระเบียบการชมพระบรมมหาราชวัง
ว่าด้วยการเข้าชมพระบรมมหาราชวัง พ.ศ.2544.” 23 สิงหาคม 2547.
- _____. (2547). “หนังสือที่ ส.น.ว. 27831/2547 เรื่อง เปลี่ยนแปลงราคาบัตรเข้าชม
พระบรมมหาราชวัง.” 9 ธันวาคม.
- _____. (2551). “หนังสือที่ ส.น.ว. 9087/2551 เรื่อง เปลี่ยนแปลงราคาบัตรเข้าชม
พระบรมมหาราชวัง.” 28 มีนาคม.
- _____. (2554). “หนังสือที่ ส.น.ว. 9909/2554 เรื่อง เปลี่ยนแปลงราคาบัตรเข้าชม
พระบรมมหาราชวัง.” 10 พฤษภาคม.
- _____. (2555). “หนังสือที่ ส.น.ว. 20646/2555 เรื่อง เปลี่ยนแปลงราคาบัตรเข้าชม
พระบรมมหาราชวัง.” 2 มกราคม.
- อติตยา แก้วพิลา. (2553). “การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนตลาดบ้านใหม่ อำเภอเมือง จังหวัด
ฉะเชิงเทรา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เอกสารขออนุญาตถ่ายสำเนาข้อมูลในห้องสมุดกาญจนาภิเษก

บันทึกข้อความ

๒๕๖๓๔๓/๖๘๓๖๕๖

สำนักพระราชวัง
เลขรับ..... 12457
วันที่..... 12 มิ.ย. ๕๕
เวลา..... 10.43 น.

ส่วนราชการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ (งานนำชม โทร ๑๑๒๔ และ ๑๘๓๐)

ที่ ป.ช.ส. ๒143 / ๑๕๖๖ วันที่ มิถุนายน ๒๕๕๕

เรื่อง ขอถ่ายสำเนาข้อมูลในห้องสมุดกาญจนาภิเษก

หมายเลข	๗176
ครั้งที่	4449
วันที่	14 มิ.ย. 2555

เสนอ

ด้วยคณะกรรมการ เจริญศรี ตำแหน่งพนักงานนำชม สังกัดงานนำชม ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่ สำนักงานเลขาธิการกรม ได้สมัครเข้ารับการศึกษต่อในระดับบัณฑิตศึกษาที่คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการทำวิทยานิพนธ์ในหัวข้อ " การจัดการการท่องเที่ยวภายใน พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม " ในการนี้ กระผมใคร่ขอถ่ายสำเนาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวที่เก็บอยู่ที่ห้องสมุดกาญจนาภิเษกเพื่อใช้เป็นเอกสารอ้างอิงประกอบการทำวิทยานิพนธ์ตามรายการต่อไปนี้

๑. ข้อมูลการเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมพระบรมมหาราชวังในอดีต
๒. ราคาบัตรเข้าชมพระบรมมหาราชวังในอดีตจนถึงปัจจุบัน
๓. กฎระเบียบเกี่ยวกับการเข้าชมพระบรมมหาราชวังในอดีตจนถึงปัจจุบัน

จึงเสนอมาเพื่อโปรดพิจารณา

รณกร เจริญศรี
(นายรณกร เจริญศรี)
๒ มิถุนายน ๒๕๕๕

เสนอ หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ เพื่อโปรดดำเนินการต่อไป

(Signature)
(นางสาวพัชรีวรรณ ศิริไสยาสน์)
๒ มิถุนายน ๒๕๕๕

อนุมัติ

(Signature)

๑๕ มิ.ย. ๒๕๕๕

เรื่อง *(Signature)*
เพื่อโปรดพิจารณา
(Signature)
๑๕ มิ.ย. ๕๕

เสนอ เลขาธิการกรม เพื่อโปรดดำเนินการต่อไป

(Signature)
(นางสาวบุญเพ็ญ หวานณรงค์)
๒ มิถุนายน ๒๕๕๕

(Signature)

(Signature)
๑๕ มิ.ย. ๕๕

ขอประทานเสนอ เลขาธิการพระราชวัง เพื่อโปรดประทานอนุมัติ

(Signature)

(นางสาวปดมพร ทะละภัก)
๒๖ มิถุนายน ๒๕๕๕

ภาคผนวก ข
แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัย

**แบบสอบถามสำหรับผู้บริหาร และบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง**

ในฐานะที่ท่านมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลในด้านการจัดการการท่องเที่ยวของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยตรงท่านคิดว่า

1. ท่านคิดว่าพัฒนาการการท่องเที่ยวของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามตั้งแต่ในอดีตปัจจุบันนี้เป็นเช่นไร มีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาขึ้นอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

2. ท่านคิดว่าพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามสามารถพัฒนาศักยภาพหรือปรับปรุงแก้ไขข้อจำกัดต่างๆ เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในอนาคตได้อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

3. ท่านคิดว่าการจัดการการท่องเที่ยวของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามในปัจจุบันนี้เหมาะสมแล้วหรือไม่อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

4. ในปัจจุบันนี้พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามมีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นจนเกินความสามารถในการรองรับ ท่านมีแนวคิดหรือแนวทางในการบริหารจัดการอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

5. ท่านคิดว่าการให้บริการในด้านต่างๆ ของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามในปัจจุบันนี้เป็นเช่นไร

.....

.....

.....

.....

.....

6. ท่านมีแนวคิดหรือข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

แบบสอบถามสำหรับมัคคุเทศก์

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน [] หรือเติมข้อความลงในช่องว่างที่เว้นให้ตรงตามความเป็นจริงของท่าน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

1. เพศ

[] 1.) ชาย [] 2.) หญิง

2. ท่านมีอายุอยู่ในช่วงใด

[] 1.) 20 – 30 ปี [] 3.) 31 -40 ปี

[] 4.) 41- 50 ปี [] 5.) 51- 60 ปี

[] 6.) มากกว่า 60 ปี

3. ท่านสำเร็จการศึกษาระดับใด

[] 1.) ประถมศึกษา [] 2.) มัธยมศึกษา

[] 3.) อนุปริญญา [] 4.)ปริญญาตรี

[] 5.)ปริญญาโท [] 6.)ปริญญาเอก

[] 7.) อื่นๆ (โปรดระบุ).....

4. ปัจจุบันท่านเป็นมัคคุเทศก์ประเภทใด

[] 1.) ประเภท มัคคุเทศก์อิสระไม่สังกัดบริษัท

[] 2.) ประเภทมัคคุเทศก์สังกัดบริษัท ชื่อบริษัท.....

[] 3.) อื่นๆ (โปรดระบุ).....

5. ท่านใช้ภาษาใดเป็นภาษาหลักในการปฏิบัติหน้าที่มัคคุเทศก์

[] 1.) ภาษาอังกฤษ [] 2.) ภาษาฝรั่งเศส

[] 3.) ภาษาสเปน [] 4.) ภาษาจีน

[] 5.) ภาษาญี่ปุ่น [] 6.) ภาษาเกาหลี

[] 7.) อื่นๆ โปรดระบุ.....

11. ท่านคิดว่าข้อกำหนดเส้นทางเดินท่องเที่ยวของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นเช่นไร

.....

ส่วนที่ 3 ข้อคิดเห็นด้านสิ่งอำนวยความสะดวกของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

12. ในฐานะที่ท่านเป็นมัคคุเทศก์ท่านคิดว่าควรให้บริการยืมเครื่องแต่งกายของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นเช่นไร

.....

13. ท่านคิดว่าร้านจำหน่ายอาหารเครื่องดื่มและจำหน่ายของที่ระลึกของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นเช่นไร

.....

14. ท่านคิดว่าควรให้บริการ ห้องสุขาของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามพระศรีรัตนศาสดารามเป็นเช่นไร

.....

15. ท่านคิดว่าป้ายบอกทิศทาง หรือป้ายสื่อความหมายเมื่อถึงสถานที่ท่องเที่ยวของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นเช่นไร

.....

ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะในการจัดการการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

**แบบสอบถามความคิดเห็นนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยว
ในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ส่วนดังต่อไปนี้**

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

1. ชื่อ.....
.....
2. เพศ
.....
.....
3. ท่านสำเร็จการศึกษาระดับใด
.....
.....
4. อาชีพปัจจุบันของท่านคืออะไร
.....
.....
.....
5. ภูมิลำเนาของท่านในปัจจุบัน
.....
.....
.....

ส่วนที่ 2 แบบแผนการท่องเที่ยว

6. วัตถุประสงค์ของการเดินทางมาพระบรมมหาราชวังและพระศรีรัตนศาสดารามในครั้งนี้

.....

.....

.....

7. ท่านทราบข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวพระบรมมหาราชวังและพระศรีรัตนศาสดารามได้อย่างไร

.....

.....

.....

8. ลักษณะการเดินทางท่องเที่ยวของท่านในครั้งนี้ ท่านเดินทางมากับคณะท่องเที่ยวหรือเดินทางท่องเที่ยวด้วยตนเอง

.....

.....

.....

9. ระยะเวลาที่ท่านใช้ในการท่องเที่ยวในพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

.....

.....

.....

ส่วนที่ 3 แบบสำรวจศักยภาพของการให้บริการด้านต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว

10. ท่านคิดว่า การให้บริการสิ่งอำนวยความสะดวก ต่างๆ ของพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นเช่นไร
- การให้บริการยืมเครื่องแต่งกาย

.....

.....

การให้บริการร้านจำหน่ายอาหารเครื่องดื่มและของที่ระลึก

.....

.....

ป้ายบอกทิศทาง หรือป้ายสื่อความหมายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง

.....

.....

การให้บริการห้องสุขา

.....

.....

Questionnaire to test tourists' opinions towards tourism management in
Grand Palace and Emerald Buddha Temple.

This questionnaire is divided into 3 parts as follows.

Part 1: Personal Profiles

1. Name

.....
.....

2. Gender

.....
.....

3. Educational Background

.....
.....

4. Current Occupation

.....
.....
.....

5. Current Domicile

.....
.....
.....

Part 2 : Travel Pattern

6. The purpose of your visit to the Grand Palace.

.....
.....
.....
.....

7. How did you retrieve the information about tourism in the Grand Palace and Emerald Buddha Temple.?

.....
.....
.....
.....

8. Do you travel alone or with any companion?

.....
.....
.....
.....

9. How much time do you spend at the Grand Palace and Emerald Buddha.?

.....
.....
.....
.....

Part 3 : Efficiency of Services for Tourists

10. How do you think about services and facilities provided by the Grand Palace and Emerald Buddha Temple.?

Apparel Borrow Service.

.....
.....
.....
.....

Refreshment and Souvenir Shops.

.....
.....
.....
.....

Banners Showing Directions and Information in the Temple.

.....
.....
.....
.....

Restrooms

.....
.....
.....
.....

ประวัติผู้ศึกษา

ชื่อ – นามสกุล นายรณกร เจริญศรี
 วัน เดือน ปีเกิด 31 สิงหาคม พ.ศ.2524
 ที่อยู่ปัจจุบัน 101 หมู่ 5 ตำบล บ่อทอง อำเภอ บ่อทอง จังหวัด ชลบุรี
 โทรศัพท์ 089 9327 078

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2548 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว
 มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์
 พ.ศ.2552 ศึกษาต่อปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากร
 วัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติการทำงาน

พ.ศ.2548-ปัจจุบัน รับราชการสำนักพระราชวัง ตำแหน่งพนักงานนำชม
 สังกัดสำนักงานเลขาธิการกรม ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่